

Inov. A. 15.350

Inov. 6344

DESPRE SCRIEREA
LIMBEI RUMĂNE.

DE

TITU MAIORESCU.

9307
Donația Th. Rosetti

I A S S I.

TIUNEA ȘI IMPRIMERIA SOCIETĂȚII JUNIMEA

1866.

59-14

913

for

1961

D

CONTROL 195

DEPARTAMENTUL DE

BIBLIOTECA DE TIPOGRAFIA
COTA 6344

135/04

TIPOGRAFIA

B.C.U. Bucuresti

C9509

1868

PREFAȚĂ.

În Iassi s'a formatu o Societate literară, „Junimea“, pentru a cărei scopuri era neapărat de trebuință a se stabili o ortografie a limbei rumâne. După discuțiuni prelungite fără sistem, toți membrii ne amu convinsu, că prin opiniuni fragmentare asupra diferitelor experimente ortografice, ce s'au ivitu până acum în scrierile autorilor rumâni, nu se aduce nici unu folosu, ci că întrebarea trebuiesce odată cercetată în modu sistematicu și completu, așa încât să se câștige criteriul adevăratu pentru judecarea materiei întregi.

Sub impresiunea acestei cerințe fură schițate paginele următoare. Publicarea lor provine mai întâi din datoria de a presinta publicului cetitoru justificarea ortografiei adoptate. Și apoi ne a condusu credința, că ele vor putè contribui la aplanarea

dificultăților alfabetice, ce ocupă într'unu gradu așa de mare atențiunea autorilor rumâni.

Dacă din această cauză tractatul ortograficu de față va afla lectori, și lectori critici, îi rugămu să observe, că desvoltarea ideilor cuprinse in elu procede pe cale demonstrativă, prin deducțiuni din principiul scrierei analizatu la inceputu. Fiecare opiniune își află dar înțelesul și justificarea numai in legătură cu cele ce o precedu și ce o urmează, și de aceea o critică, care aru despica câteva frase isolate, ar fi injustă. *Principiis obsta.*

Cu această rezervă ănsă primimu or ce discuțiune asupra materiilor propuse și vomu urmări cu luare aminte toate observările, ce ni s'aru face. In deosebi suntemu datori a susține discuțiunea cu scoala etimologică și cu cea fonetică, dacă voru respunde obiecțiunilor ce le facemu; până când in fine se va lămuri valoarea tuturor argumentelor și se va putè pronunță o judecată in cunoșcintă de cauză.

Iassi, in Iunie 1866.

T. Maiorescu.

DESPRE

SCRIEREA LIMBEI RUMĂNE

CUPRINSU.

PARTEA I.	Principiul Scrierei . . .	Pag.	1
	Note la partea I.	„	19
PARTEA II.	Cercetări fonetice asupra alfabetului latinu	„	34
PARTEA III.	Despre scrierea lui <i>c, g, ș,</i> <i>ț, Ț, ă, ȅ, i</i> și o critică a sistemului foneticu	„	66
PARTEA IV.	Cercetări limbistice și cri- tica sistemului etimologicu „		121

Partea ăntăia.

Principiul scrierei.

Secululu al XIX se va numi in Istorie cu dreptu cuventu seculul naționalităților. In elu s'a lămuritu și se realizează idea că popoarele sunt chiemate a se consolida in cercuri etnografice, specializându 'și fie-care misiunea istorică după propria sa natură. Pe lângă tesaurul comunu alu popoarelor civilizate, mai are fie-care tărēmul seu aparte, in care își desvoaltă in modu specialu individualitatea și, separându-se aci de toate celelalte, își constituie naționalitatea sa. Astfel se cere ca poporul modernu să 'și aibă o formă de statu națională, o împărțire a societăței națională, o dezvoltare științifică a sa și mai ales o literatură și o limbă națională.

A fostu dar urmarea cea mai justă a ideiloru timpului in care trăimu, dacă și între Rumăni s'a desceptatu in seculul acesta consciința naționalității lor și a căștigatu astăzi valoarea unui adevėru

lățitu și înrădăcinatu în poporu. Fie-care Rumănu scie că e Romanu, și în ori ce va face elu de acum înainte, va căuta cu necesitate a se pune în legătură pe cât va putè mai nemijlocită cu tradițiunea latină de la care însuși a primitu viața sa intelectuală. *Noi suntemu viță latină* — eaca punctul de plecare al civilizațiunei noastre, eaca adevărul ce este menitu a deveni cel mai importantu în Țioa în care pe toate sferele desvoltărei noastre vom scii a'i trage consecințele practice.

Până acum acestu adevăru avú numai în limba și în scrierea noastră o consecință mai practică, și aceasta cu totu dreptul. Fiind că pentru Rumăni limba este cea mai scumpă remășiță de la strămoșii latini, care astăzi într'unu timpu de decadență le amintese încă o nobilă antichitate și care tot-deauna le a fost busola unică dar sigură spre a le păstra justa direcțiune și a'i preserva de rătăcirea și perderea în mijlocul valurilor de popoare immigrante ce băntuiră Dacia lui Traianu.

După limbă anse se îndreptează și scrierea. În momentul în care Rumăni s'au pètrunsu de adevărul că limba lor este o limbă romană, în acelu momentu și forma esteroară sub care avea să se presinte aceasta, adecă scrierea sau, esprimată prin elementele ei, literile trebuiau să fie luate tot de la Romani. Și astfel alfabetul slavonu, care învălea mai mult, decât revela limba rumână și pe

care ilu primisemu numai dintr'o oarbă intâmplare esternă, fu alungatu din scrierea noastră cea nouă și fu inlocuitu prin alfabetul latinu. Această innoire este o consecință așa de naturală a latinității poporului nostru, încât nu noi trebuie să demonstrăm, pentru ce acum scriemu cu litere latine, ci adversarii aru trebui să ne probeze, pentru ce să imprumutăm de la străini literile lor, după ce scimu că avem pe ale noastre?

Deși dar primirea alfabetului latinu in scrierea rumână nu are trebuință de nici o altă justificare decât de faptul că noi suntem de origine latină, totuși vomu aduce in favoarea'i unu argumentu nou de o logică așa de riguroasă încât noue ne pare mai presus de controversă. Argumentul este: că *numai cu literile latine insemnate după trebuințele flexiunii noastre, se potu înțelege schimbările gramaticale in limba rumână și prin urmare numai cu acele litere se poate scrie această limbă.* Eacă tesa ce o vomu demonstra in paginile următoare, stabilindu mai ăntai principiul scrierei și câștigându astfel măsura rațională pentru a judeca toate controversese respective.

Ce condițiune are să implinească or ce alfabetu? Precum vorbirea chiarifică gândirea scoțindu-o din starea nebuloasă in care se află și esprimându-o intr'o formă sensibilă pentru auđu, așa scrierea la rëndul seu chiarifică pe amëndoue, intrupându-le

in litere și făcându-le sensibile pentru veđu. Dacă dejă vorba trebuie să fie o imagine justă a intelinței, deși ea face prima tranzițiune din lumea ideală spre cea materială, cu cât mai mult se va cere de la scriere să fie imaginea cea mai logică a gândirei, când ea se află pe același terēmu de sensibilitate cu vorbirea și strămută in sfera veđului ceea ce se află tradusu in sfera auđului.

Tocmai această operațiune mijlocitoare a scrierei de a descepta prin veđu amintirea sunetului cuvintelor spre a ajunge la gândirea ințelesului lor, cere cu necesitate forma cea mai chiară pentru ochi spre a fi perceptută cu cea mai mare iuțeală.

Căci litera in sine, intrucăt este unu lucru veđutu, nu are pentru mintea mea nici o valoare, ci are valoare numai intrucăt imi reproduce ințelesul. Noi ințelegem mai ăntăiu și apoi vorbim, noi vorbim mai ăntăi și apoi scriem, ănsă nu vorbim și nu scriem decât numai pentru a ințelege.

Prin urmare timpul ce mi'lu ocupă simpla *vedere* a scrisoarei, este unu timpu perdutu. Litera nu are altă treabă decât a mă goni pe cât se poate mai iute afară din sine spre auđu și ințelesu, și este evidentu că, cu cât mă va ocupă mai mult litera ca semnu veđutu, cu atât mi-amu intărdiatu mai mult scopul scrierei, adecă ințelegerea, și cu atât idea comunicată prin scrisu se află mai impedicată și mai inlanțuită in elementul străinu firei

sale, în care a vîrî'to trebuința de sensibilitate a oamenilor. *) De aci rezultă că acea scriere va fi cea mai bună care va reprezenta mai chiar, mai iute și mai complet natura logică a limbei.

Ansă natura logică a limbei o arată vorbirea gramaticală. Omul a exprimat prin cuvinte gândirile sale, cari toate nu conțină alta decât relațiunile între lucruri precum ăi pară lui, și așa mai ăntăi în vorbire a trebuit să arete dependența unui cuvăntu de altul conform dependenței lucrurilor din idea lui. Când a ăisu Rumănul cuvintele **omul casa** și a vrutu să arete prin ele unu raportu între aceste două gândiri, a fostu silitu să modifice unul din aceste cuvinte ca să'lu arete dependentu, adecă legatu de celălalt în idea sa; și astfel a ăisu: **omul casei** sau **casa omului**, adecă a *declinatu* substantivul. Când a vrutu același Ru-

---

*) Acestu adevăru ne demonstrează tot deodată, căt de falsă este în privința alfabetului or ce argumentatiune scoasă din frumuseța sau din uriciunea lui, precum d. e. la noi se audu de multe ori criticăndu-se sedilele sub t, d și s, „fiindcă sunt urite“. Chiemarea literei nu este de a fi frumoasă sau urită, și nu se poate *intru nimic* judeca din acestu punctu de vedere esterioru. Litera trebuie să fie pe căt se poate mai *indiferentă ca semnu văđutu*, pėntu a servi de cea mai repede tranzițiune spre gândire. Numai calugėrii evului de mijlocu se îngrijau de frumuseța literelor și'și puneau pațięnta a le ilustra cu desenuri și colori. Pe atunci trăiau semnele și mureau ideile.

mănu să arete că face ceva, și a vădutu că alta este dacă face elu și alta dacă face altul, și eărăși alta dacă face elu unu lucru acum și alta dacă l'a făcutu mai nainte, a đisu: eu facu, ănsē tu faci; eu facu acum, ănsē eu faceam atunci. Și așa a *conjugatu* verbul. Etc.

Astfel s'au introdusu schimbările cuvintelor sau flexiunile lor, și de aci s'au distinsu așa numitele părți a le cuvântului. Pe aceste ănsē ni le esplică gramatica. Prin urmare, eum điserămu mai sus, Gramatica arată natura logică a limbei. Așa dar eea d'intăi cerință pentru scriere o vomu formulă astfel: *Scrierea trebuie să fie gramaticală, adecă să ne arete cu cea mai mare chiaritate posibilă cuvintele în schimbările lor, fiindcă în ele e conținută toată logica unei limbi, adecă toată arătarea raporturilor între idei.*

Prin exprimarea lor în scrisu facemu tranzițiunea cea mai nemijlocită spre însași gândire, ceea ce este scopul intelectualu alu scrierei, și așa de mare a fostu trebuința exprimării flexiunilor pentru vedu încât numai din ea ni se esplică Istoria scrierei în omenire.

Cu cât cultura intelectuală a oamenilor este mai înapoită, cu atât scrierea exprimă numai obiecte fără raporturi subjective. Probă hieroglifile. La inceputu scrierea lor era numai iconică, adecă imi-

ta obiectele. *) Când vrea să țină *omu*, desena sau sculpta o figură de omu; când vrea să țină *piramidă*, reprezenta deadreptul o piramidă, etc. Primul defectu ce se simți in acest felu de scriere, fu imposibilitatea de a exprima obiectele nesensibile, adecă ideale, d. e. tăria, curagiul. Pentru aceste se facu unu pasu mai departe in cultura grafică: se intrebuintară icoane de obiecte materiale *in înțelesu simbolicu* pentru a exprima obiecte ideale. Astfel leul ca hieroglifă simbolică insemna la Egipteni curagiul, **) albina insemna ascultarea supușilor, etc.

Este ănsă o clasă de lucruri pentru a căror exprimare arta grafică trebuia să facă un progresu și mai mare in abstracțiune, și aceste sunt numele proprii. Diferința lor specifică consistă in aceea că toată natura lor e conținută in sonu. Necesitatea de a exprima numele proprii a silitu dar pe Egipteni a simboliza sonurile, și de când cu descoperirea petrei de la Rosetta și in urma ingenioasei demonstrațiuni a lui Champollion (junior) se scie, că Egiptenii aveau *hieroglifă fonetice* prin cari se află d. e. exprimate numele Ptolemeu, Cleopatra, etc. corespunđend fie-cărui sonu, celu puțin fie-cărei consune, unu semnu osebitu.

Ănsă această scriere egipteană eră o consecință

*) Hieroglifele „chiriologice“, după terminologia stabilită.

**) Veđi nota I la finele acestei părți.

an aceleași direcțiuni care se manifestase și în hieroglifele chirilogice și simbolice: adecă de a exprima obiectul, fie deadreptul fie prin simbolu, și prin urmare remanea radical diferită de alfabetu. Căci când este vorba a serie unu nume propriu *ca nume* și nu ca persoană reală, obiectul scrierei este însuși sonul, și prin urmare tot numai reproducerea lucrului silise pe Egipteni să introducă hieroglifele fonetice, or cât de mare a fostu intinderea, ce le au dat'o apoi în timpu din urmă.

Cu unu cuvântu resumătoru: *hieroglifele erau o scriere obiectivă.*

De aci ănsă se vede că o lume întregă de gândiri erau imposibile de incorporatu prin semnele egiptene: ideile noastre subjective asupra obiectelor. Să chiarificămu mai ăntăi prin câteva esemple populare acestu punctu cam dificilu. Când vorbimu de obiectulu materialu *masă*, ne putem exprima prin însușiri a le lui, și ăicemu d. e. o masă aurită, o masă mare, o masă colorată, etc. Aceste erau esprimabile prin hieroglife. Ne mai putem ănsă exprima numai prin cuvinte subjective a le impresiunei noastre: d. e. ce mai masă! sau mescioară, sau din contra măsoaie. Cum s'ar fi însemnatu prin hieroglife espresiunile din urmă? Imposibil; căci hieroglifa acolo unde ăicu eu mescioară, mi-aru fi pututu numai desemna o masă mică lângă o persoană mai mare. ănsă este

evidentu, că alta este o masă mică, și alta o mescioară sau o mescuță. Înțelesulu propriu al cuvintelor măsoaie și mescioară nu este de a arăta atât mărimea relativă a obiectului, cât din contra impresiunea mea subiectivă de plăcere sau neplăcere la vederea acestei mărimi.

Să luăm acum altu exemplu mai importantu, să privim multele cuvinte cari toate insemnează aproape același lucru. Despre natură potu dice că este plăcută, ansă potu dice prin gradațiune că este frumoasă, sau sublimă, sau admirabilă, sau delicioasă, etc. etc., potu in fine întrebuința la ori ce obiectu marea sumă de calități care se referu la impresiunea mea subiectivă despre acelu obiectu. Toate aceste erau și rămăneau neesprimabile prin hieroglifice.

Să trecem acum la exemplul finalu și celu mai importantu. Or ce lucru, or ce lucrare, or ce însușire sunt in opiniunea noastră diferite după diferența persoanei, timpului, numerului, etc. prin care se manifestează. Aci este, după cum atinserăm și mai sus, isvorul flexiunilor, a declinării, conjugărei, derivărei. *Eu scriu*, eacă o lucrare materială ușor de representatu. Ansă ea nu rămăne identică in opiniunea noastră, dacă o face altul decât eu, d. e. tu, sau elu, sau dacă o facu mai mulți, d. e. noi, voi; sau dacă se face acum sau s'a făcutu mai nainte sau se va face mai

târziu, d. e. eri, măne. De aceea limba noastră
 ȕice: eu scriu, ănsă nu ȕice: tu scriu, noi scriu,
 etc., de și lucrarea, objective vorbind, este aceeași;
 nu ȕice eu scriu eri, eu scriu măne. Ci, simȕind
 profunda diferenȕă ce există în opiniunea subiectivă
 asupra aceluiași obiectu când persoanele sau tim-
 purile sau numerele sunt diferite, modifică însuși
 cuvântul și'lu face ast-fel unu organu fidelu pentru
 manifestarea sensibilă a osebirei ideale, și ȕice: eu
 scriu, tu scrii, elu scrie, noi scriemu..., eu scriamu
 eri, eu voiu scrie măne.... Hieroglifa, reproducen-
 du-mi pentru toate casurile aceste numai imaginea
 obiectivă a scrisului, imi lasă neesprimate aceste
 diferenȕe multe și fine ce le a observatu subiectul
 meu. Limba rumână ȕice: unu omu, dar nu
 ȕice: doi omu, ci doi oameni, și prin aceasta arată,
 că după opiniunea ei când se află indiviȕii în
 societate cu mai mulȕi, nu se schimbă numai cifra,
 ei se modifică și natura lor proprie. Noi ȕicemu:
 unu barbatu bunu, dar nu ȕicemu: unu femeu
 bunu, ci o femeu bună, fiindcă alta este după fineȕa
 limbei noastre bunătatea în barbatu și alta buna-
 tatea în femeu, etc. etc.

Toate fleȕiunile: genu, numeru, casu, persoană,
 timpu, modu, comparativu, superlativu, radicalu, de-
 rivatu, diminutivu, augmentativu... sunt o sumă de
 modificări introduse în unul și același cuvântu
 pentru unul și același obiectu spre a esprima în-

tr'o formă din ce în ce mai adecuată prodigioasa lume de impresiuni interioare diferite cu care împodobesce și înviază subjectul simpla percepțiune a lucrurilor esterne. Pentru toate aceste, pentru acestu microcosmu idealu înfloritu în mijlocul realității objectelor — scrierea egipteană era mută, semnele lor erau în principu și în aplicare imposibile.

De aceea la popoare cu o mai puternică dezvoltare intelectuală nu s'au putut introduce hieroglifele în nici unu modu; ci din capul locului trebuia să se schimbe sistemul de a marca gândirile în modu văditibilu. Pentru Fenicieni, pentru Greci, pentru Romani nu sta importanța în arătarea brută a objectului, ci era vorba să se arăte *ideile lor despre* aceste obiecte. *Ansă aceste idei sunt intrupate în cuvinte și înfinita lor varietate este manifestată prin modificările sonurilor și terminărilor în cuvinte, adică prin flexiuni. Astfel scrierea lor a trebuit să se adapteze sonurilor și pentru a corespunde mobilităței cuvintelor în flexiuni, a trebuit să fie compusă din elemente mobile și strămutabile după libera impulsione a ideii ce aveau să o realizeze.* Eacă aci originea logică a alfabetului, care, în opozițiune radicală *) cu hieroglifele egiptene, se poate numi *o scriere subiectivă.*

---

*) Veți și nota II la finele acestei părți.

Revenindu acum la șirul demonstrațiunei noastre de mai nainte, vomu constata, că necesitatea de a exprima in scrisu ideile subjective cu toată mobilitatea lor a silitu pe oameni, și mai ăntăi pe Fenicieni (Semiți), a introduce semne corespunđătoare cuvintelor cu flecțiunile lor, și că prin urmare *misiunea caracteristică a literilor noastre nu este de a ne arăta numai simplu sonurile brute a le cuvântului, căci aceasta o făceau dejă hieroglifele fonetice, ci de a ne arăta sunetele cuvântului ca formele flecțiunei lui.* Și acum avemu dreptu a đice: *acelu alfabetu este mai bunu pentru o limbă, care ăi arată mai bine schimbările cuvintelor, și numai in acestu puntu de vedere se poate afla măsura rațională pentru o preferință intre doue alfabete diferite.* Revenindu dar la cercetarea noastră de mai sus in privința aptitudinei alfabetului latinu și alfabetului slavonu, ne vomu întreba: care din aceste doue alfabete va exprima mai bine prin semnele sale viđibile relațiunea cuvintelor, adecă flecțiunile lor? Pentru a resolvi această întrebare intr'unu modu necontestabilu, nu avemu decăt a compara exprimarea grafică din partea amendou alfabetelor in privința acelorași cuvinte caracteristice:

vădu

ВѢд

veđi

ВЕЖІ

vedere

ВЕДЕРА

vădendu	ВЪЗІнд
văduțu;	ВЪЗЪт;
facu	Фак
faceam	ФЪчеам
facendu	ФЪкЪнд
facere;	Фачере;
carte	карте
cărți	кЪрцї
cărticică etc.	кЪртічїкЪ III. Ч. Л.

Intrebare: intrucăt putemu simți că literile **vădu**, **vădendu**, **văduțu**, arată raporturi de dependență a uneia și aceleiași idei? Răspunsu: numai intrucăt scimu că **vădu**, **vădendu**, **văduțu**, sunt forme schimbate a acelueași cuventu **vedere**, sau vorbind gramaticalicesce: numai intrucăt ne aducemu aminte că verbul in chestiune este **vedere** și că **vădu**, **vădendu**, **văduțu**, sunt timpuri și moduri din conjugarea lui. *) Alfabetul latinu ne

---

*) Aci privimu lucrul numai din punctu de vedere alu grabnicei înțelegeri, ear nu alu studiului filologicu. După principiile acestuia intrebarea noastră ia altă față. Participiile **vădend**, **văduțu**, prezentul **vădu** și in genere flexiunile de conjugare precum și casurile declinațiunei nu se referă la infinitive sau la nominative. Ci atât infinitivul și nominativul, cât și celelalte forme de conjugare și declinare se referă toate împreună la o rădăcină primitivă comună a cuvântului. In fie-

esprimă îndată strânsa legătură între persoana, timpul și modul de conjugățiune a cuvintelor *vădu*, *vădendu*, *vădutu* și provenirea lor din infinitivul *vedere*, arătându-ne sonurile de flecțiune prin aceleași litere, însemnate numai cu o trăsură pentru a le sci modificările. Ear alfabetul slavonu nu ne exprimă aceasta, ci ne strică toată fisionomia cuvântului, schimbându'i literile, pare e'aru fi altul la infinitivu și altul la indicativu sau la participiu. Când scriu *vădendu*, înțelegu îndată că amu a face cu o dependență logică a ideei exprimate prin semnele

---

care substantivu și in fie-care verbu se află o formă radicală care este mai vechiă de cât flecțiunile lui și din care s'au format sau mai bine lângă care s'au lipitu toate sonurile caracteristice de declinare și conjugare. Acea formă radicală este purtătorul comunu a acestoru schimbări declinative și conjugative, ea este vechia tulpină, nu din care s'au ramificatu, ci in care s'au altuitu diferitele crengi mai tinere.

De acestu principiu *etimologicu* nu este vorba in textul de mai sus și nici nu trebuie să fie vorba la o stabilire de alfabetu, precum vomu arata mai pe largu la „critica etimologismului.“ In casul nostru este vorba de partea cea mai importantă a alfabetului, de partea lui psihologică,² adică de tranșițiunea de la semnele vădute spre înțelesul cuvântului, or care aru fi rădăcina lui etimologică. Dacă grabnica înțelegere a casurilor și numerului unui substantivu atărnă de la compararea nominativului, nominativul trebuie pe cât se poate să fie amintitu prin semnele scrise, deși altu casu aru fi mai aproape de rădăcina etimologică.

vedere, dar când scriu *eszînd* nu înțelegu îndată că amu a face cu unu modu de conjugare a verbului *edepe* fiindcă amëndouë nu au mai nici o literă comună, și d. e. *senipe* după literile sale imi pare mai în legătură cu *edepe* decât propriul seu participu *eszînd*.

Acceași întrebare pentru toate exemplele. Intrucât scimu că literile *cărți* arată unu pluralu? Numai intrucât simțimu că avemu aci o declinare de substantivu, adecă că cuvântul *cărți* este același cuvântu care în singularu se scrie *carte*. Alfabetul latinu ne o arată îndată; nu avemu decât să vedemu literile *cărți* pentru a înțelege pe locu că ele sunt o declinare a substantivului *carte*. Alfabetul slavonu din contră ne incurcă reminiscența. Elu ne scrie pe *кѣрѹѣ* cu nisce semne care ne potu aduce aminte multe alte cuvinte ce n'au a face cu *kapte*, d. e. când cetescu *кспѹѣ* semnele m'aru indemna tot așa de bine a me gândi la *kapte* precum me indeamnă *кспѹѣ*. — Or ce declinațiune este o schimbare de casu și număr. Ansă pentru a simți o schimbare, se ceru doue lucruri: 1) reprezentarea stărei neschimbate, 2) reprezentarea stărei schimbate. Intrucât imi lipsesce una din aceste, eu nu'mi potu gândi cu chiaritate schimbarea, și prin urmare nu'mi potu gândi cu chiaritate nici declinațiunea nici conjugățiunea.

Instructivă este o privire asupra scrierei altor

limbe. Când Germanul vede: *Väter* simte că are pluralul de la *Vater* intrucât litera **ä** prin forma ei vădută ăi amintesece pe **a** din care s'a schimbatu, și astfel pluralitatea se simte din literile vădute prin opozițiune cu singularul reprodusu. Tipul unei mare părți a flexiunei germane (bazate pe ceea ce numescu ei „Umlaut“, nu „Ablaut“) s'aru strica, când sunetele **ä, ö, ü**, s'aru scrie prin alte semne.

Cu cea mai mare rigoare se observă acestu principiu psihologicu in „ortografia“ conjugărei și declinărei franceze. **Loué, louée, loués, louées, je louai**, aceste cinci cuvinte au toate aproape același sunetu. Ansă celu d'intăi arată că **loué** este unu bărbatu, cel de al doilea că este o femeie, cel de al treilea că sunt mai mulți bărbați, celu de al patrulea că sunt mai multe femei, celu de al cincilea că este vorba de o actiune personală in perfectu, etc. Să ne inchipuimu acum, cum aru trebui să scriemu aceste cuvinte numai după sunețul lor („foneticesce“ curat). Pentru toate înțelesurile lor osebite, pentru această abundantă variatiune de declinare, de conjugare, de genu, de numeru așu scrie numai **loué, loué, loué, loué, loué!** Or cine simte că in această monotonie ni s'a stinsu lumina înțelesului. In aceste semne identice ne a remasu numai cinci cadavre din cari a dispărutu viața intelectuală. — Cu cât Francesii au stricatu prin pronunțierea lor modulatiunea schimbărilor

gramaticale, cu atât mai mult trebuie să o păstreze în scrierea lor. Este dar o profundă logică care silește pe Francesi să și susțină în esință scrierea cum o au, deși nu se mai potrivește cu vorbirea, și mai curând se va aduce societatea cultă a Franței să vorbească mâne cum scrie astăzi, decât să scrie mâne cum vorbește astăzi. —

Cât de indiferentă aru părè sus pomenita adaptare a scrierei cu flectiunile vorbirei într'unu casu, în douè, în trei: atât de importantă și chiar de o importantă vitală devine, când cuprinde *forma generală sub care se presintă toată logica unei limbi*. Atunci scimu, că de aci atèrnă scrierea raporturilor între cuvinte, de aci chiaritatea înțelegerei gramaticale, de aci repejunea de tranșiune de la semnul vèđutu spre justa gândire, de aci cu unu cuvèntu: rațiunea de a fi a alfabetulni.

Ne resumămu: Toată esprimarea unităței aceleiași cuvèntu în diferitele sale raporturi, a immuerii și întăririi sonurilor, a geniului armonicu din limba rumână, întreaga chiaritate a declinațiunei și conjugatiunei în scrierea rumână stă și cade cu alfabetul latinu, și se întunecă și se ucide prin alfabetul slavonu.

Conchidemu această parte a cercetărilor noastre cu propusèciunea finală: *Alfabetul latinu este așa de necesaru pentru scrierea limbei rumâne, încât,*

6056

dacă prin o catastrofă istorică ni s'aru fi perdutu or ce urmă a lui, noi astăzi cu desceptarea cunoștințelor limbistice amu fi siliți prin inasași rațiunea limbei noastre să inventămu unu alfabetu analogu celui latinu.

Si aceasta ne este o probă mai mult și chiar o probă decisivă pentru esențiala latinitate a limbei rumâne.

Note la partea întâia.

NOTA I. (La pag. 7.)

Transițiunea de la însemnarea simplă iconică („chiriologică“) spre cea simbolică este naturală logiceii omenesci și nu se află numai la Egipteni, ci d. e. și la vechii locuitori din Mexico cari poate nu au statu în legătură intimă cu Egiptul. Al. Humboldt în „Vues des Cordillères et Monuments des peuples indigènes de l'Amérique“ ne arată că în scrierea iconică a Mexicanilor *direcțiunea* mișcării se esprima prin urme de picioru, *rangul* regilor și alu preoților prin îmbrăcăminte și colori, *nobilimea* persoanelor prin lungimea nasului, etc.

Unu esemplu nou foarte interesantu și totdeodată autenticu pentru scrierea pitorescă-simbolică este petițiunea ce au adresat'o cățiva capi ai seminției Indianilor selbatici „Cipive“ Președintelui Statelor-Unite din America în anul 1849. Petițiunea, scrisă pe coaje de mesteacănu, avea de scopu

a arăta voința acestor Indieni de a se civiliza și de a se așeza lângă Lacurile mici pe teritoriul Statelor-Unite. Această idee a lor este reprezentată în următorul mod: Pe coaje sunt mai întâi desemnate șapte figuri de animale diferite; fiecare corespunde numelui unei ginți de Indieni și ei țin locu de pajură („totem“). Din ochiul animalului celui mai înaintat sunt trase șase linii spre ochii celor lalte animale, pentru a simboliza egalitatea intențiunilor. În fiecare din animale, colorate după natură, se mai află desemnată câte o inimă roșie și toate inimile sunt earăși împreunate cu câte o liniă, pentru a arăta unitatea simțimintelor. Din ochiul celui d'întăiu animalu purcedu încă doue linii, una înainte pentru a arăta direcțiunea călătoriei, alta îndărat peste capetele animalelor spre patru lacuri mici (desemnate sub animalul celu din urmă și colorate în albastru) pentru a arăta regiunea unde voiau Indienii să'și fișeze locuința lor. Pe o altă scoarță de mesteacăn a aceleiași petițiuni sunt desemnați mai mulți vulturi, dintre care celu mai d'inainte prin lungimea ciocului seu se arată a fi căpitanul misiunei. Înaintea lui se află reprezentatu Președintele Statelor-Unite în locuința sa oficială din Washington. Ochiul seu este unitu printr'o liniă cu ochiul căpitanului indianu și amândoi își dau mânele în semnu de amicitie. Subt vulturi sunt desemnate

trei case mici, simbolul aşedărei în locuinţe fise în opoziţiune cu viaţa nestatornică de mai nainte. *).

Adeese asemenea simbolizări sunt foarte depărtate de la legătură naturală, cel puţin după înţelegerea modernă, între obiectul idealu şi celu materialu prin care se exprimă. La Egipteni penele ca hieroglifă simbolică însemnează ura, locusta însemnează pietatea iniţiată în misterele divine; dreptatea se exprimă prin pană de păunu, slăbiciunea spiritului care se pleacă altora, prin o scoică în care şade unu racu etc. **) De aci lipsa de precisiune în arătările hieroglifice şi divergenţe de opiniuni în privinţa înţelesului lor, nu numai în timpii moderni, ci şi în antichitate. Diodor Siculul ***) d. e. ne spune, că în monūmentul regelui Osimandias pe păretele d'intăi se vedea desemnatu acestu rege obşedându unu zidu incungiuratu de unu riu, şi anume luptându-se în frunte şi insoţitu de unu leu în contra unor adeversarii, dar că o parte a interpreţilor acestui monumentu erau de opiniune a se înţelege subt hieroglifa leului unu leu adevăratu, pe care l'aru fi domesticitu regele şi care apoi 'i aru fi ajutat în resboiu, pe când alţii

*) Schoolcraft, Historical and statistical information of the Indian tribes of the United States. Citatu în Steintal, Entwicklung der Schrift, pag. 64, 65.

**) W. v. Humboldt, Opere complete, vol. VI, pag. 457.

***) Βιβλιοθ. ἱστ. I, 48. Edit. Firmin Didot 1842, vol. I, pag. 40.

credeau că sub hieroglifa leului trebuie să se înțeleagă dispozițiunea energică și arogantă a regelui.

Dejă de la sine se înțelege, că prima confusiune in astfel de scriere se va nasce din indoiala, dacă obiectul desemnatu trebuie luatu in înțelesul seu naturalu sau in înțelesul simbolicu ca reprezentare a unei gândiri immateriale. D. e. dacă leul arată tăria, cum să se arete animalul leu? — Egiptenii ajunseseră până acolo încât simbolizau și obiectele materiale prin alte semne, fiindcă reproducerea lor naturală avea dejă înțelesul stabilitu de a simboliza substantive ideale. Consecuența a fostu, că adevărata scriere hieroglifică era înțeleasă numai de preoți prin tradițiune secretă de la părinți (*τὰ ἱερὰ [γράμματα] μόνους γινώσκειν τοὺς ἱερεῖς παρὰ τῶν πατέρων ἐν ἀποδρήτοις μανθάνοντας*. Diod. Sicul. III, 3. pag. 128 in edit. citată).

NOTA II. (La pag. 11.)

Amu insistatu cu preferință asupra diferenței între hieroglife și litere, fiindcă nu amu aflat'o enunțată cu chiaritate in nici unul din autorii consultați.

Din cele ȳise in textu se va înțelege că Egiptenii pe calea hieroglifelor nu puteau să ajungă nici odată la alfabetu și că viceversa alfabetul nu este unu progresu graficu, rezultând din hieroglife. Din contră: alfabetul și hieroglifele, și anume și

hieroglifile fonetice, sunt radical osebite. Hieroglifa din capul locului are de principiu: *de a imita obiectul prin semne vădute*. Când obiectul este materialu viđibilu, il desemnează deadreptul; când este immaterialu, ilu materializează in simbolu; când este materialu auđibilu, ca sonurile numelui propriu, ilu traduce in sfera ochiului și ilu deseamnă prin semne materiale vădute. Din contră scrierea alfabetică din capul locului nu imitează obiectele, ci numai *cuvintele noastre* despre obiecte; ea nu deseamnă d. e. obiectul masă, ci serie sonurile *m-a-s-ă*, prin cari se exprimă subjectul meu asupra acelu obiectu. Astfel, deși obiectul este același, scrierea lui variază după diferența limbelor, Nemții ilu scriu *Tisch*, Francesii *table*, etc., pe când ca hieroglifă chiriologică elu aru rămâne identicu la toate popoarele *). Pentru hieroglifa fonetică la numele

*) In aceasta voru fi vădutu și Egiptenii valoarea scrierei lor. Hieroglifile chiriologice sunt o adevărată pasigrafie, o scriere universală [inteligibilă pentru toată lumea și când toată lumea nu aru voi să și comunice alta prin scriere decât numai obiecte, hieroglifile egiptene cu perfecta fineță a ecsecutării lor aru fi idealul or cărei scrieri. Ansă această treaptă obiectivă deabia corespunde stărei *sēlbatică* a oamenilor. Popoarele cu ce incepu a se desvolta mai mult, cu atât își inavuțescu lumea lor subjectivă, cugețările lor asupra obiectelor exprimate in limbă. Limba atunci cu necesitate se desbină și se individualizează după individualitatea popoarelor, și in urmă ei se individualizează și scrierea. De aceea este o idee necoaptă de

proprii sonul era scopul finalu alu insemnării; pentru scrierea alfabetică sonurile insemnate sunt numai unu mijlocu de tranzițiune spre gândirea obiectului realu, pe când pentru insemnarea sonului ca obiectu s'au introdus notele musicale. — Egiptenii prin scrierea lor voiau să'și repăresinte deadreptul obiectul; noi prin scrierea noastră deși voim a ne aminti obiectul, dar nu voim a ni'lu representa deadreptul, ci numai trecutu prin filtratiunea subiectului marcată in cuventu. Prin urmare lucrul stă așa că, după gradul înălțimei intelectuale a limbei, in unele popoare scrierea a trebuit să fie de la inceputu alfabetică, pe când in alte popoare ea a fostu de la inceputu și până la sfârșitu hieroglifică. Aci se vede intima legătură intre vorbire și scriere, și se înțelege ușor, pentru ce limbile monosilabe, d. e. cea chinesă, nu au alfabetu, ci numai insemnări ideografice, fie ele or cât de amestecate cu elemente fonetice.

Această amestecare cu elemente fonetice este foarte insemnată și in scrierea egipteană, și nu trebuie să credem că hieroglifile fonetice erau mărginite numai la nume proprii. Ele in timpul din urmă se intindeau la foarte multe obiecte, ănsă

---

se ocupa de inventarea unei pasigrafii pentru limbile Europene. Esința limbei consistă in subjectivitatea ei individuală și prin urmare nu se va putea exprima nici odată prin pasigrafie cosmopolită.

nici odată nu stau singure, ci totdeauna *însoțite de hieroglifele simbolice ale obiectelor*. Același lucru se exprima dar în același timp în două moduri: prin sonu și prin figură. În opozițiune cu alți autori, și mai ales cu Steinthal, noi credem că această împreunare trebuie să se explice astfel: Partea cea slabă a scrierei egiptene, abstrăgând chiar de la imposibilitatea de a arăta impresiunile subjective, rămănea totdeauna confușiunea simbolizării. Cu cât cercul cunoștințelor lor se întindea mai mult, cu atât și confușiunea devenea mai mare, fiindcă numărul simboalelor celor ușor de înțelesu era cu necesitate foarte mărginitu. O primă încercare de a învinge dificultatea a fostu întrebuintarea mai multor figure pentru unu lucru ce nu s'ar fi putut simboliza în modu simplu. Așa *mierea* se arăta prin 2 figure, prin o albină și unu vasu; *setea* prin apă și unu vițelu în fugă; verbul *a conduce* se scria prin unu brațu și unu biciu, etc. Această compunere de semne a ajunsu la o culme clasică în scrierea chinezescă, unde mai toate conceptele se exprima prin împreunarea figurativă a tuturor părților lor simple, așa încât scrierea devenea oare cum o definițiune analitică desemnată.

Lacrima se exprimă chinezescu prin *ochiu și apă*, *frica* prin *inimă și albu*, *caracterul* prin *inimă și născutu*, *a iubi* prin *inimă și ascunsu*, *pedeapsa*

prin *crimă, judecată și execuțiune* (cuventu și sabiă), etc. Astfel scrierea Chinesilor este unu tesauru prețiosu, care conține analizate ideile loru poetice și morale asupra diferitelor obiecte a le gândirei.

Ănsă unui poporu mai mobilu și mai inteligentu decât Chinesii nu'i puteau fi de ajunsu nici aceste compuneri; căci ele sunt departe de a fi chiare. Descompunerea analitică a unui conceptu in elementele sale constitutive este o operațiune prea grea și opiniunea despre aceste părți este prea diferită in diferiții indiviși incăt să se poată generaliza ca modu de scriere a lor, ca normativu alu cetirei și ințelegerei. Nu toți își inchipuescu iubirea ca o pasiune ascunsă in inimă, precum vrea scrierea chinească nu toți caracterul ca o calitate innăscută. Prin urmare și intrebuințarea mai multor figure pentru unu singuru lucru nu depărta confusiunea, ba încă mai adauga indoiala, dacă doue semne reprezentau doue concepte diferite sau trebuiau să fie unite in gându spre o singură simbolizare, și astfel dificultatea primordială a scrierei hieroglifice rămănea și pe această treaptă a dezvoltării ei.

In ce consista acea dificultate analizată mai deaproape? Dificultatea sau confusiunea hieroglifelor provenea din lipsa de tranșițiune necesară de la simbolul văđutu spre obiectul gândirei. Să ne esplicămu acestu punctu cu toată precisiunea posibilă. Când

vădu eu, in esemplul nostru de mai sus, o figură a inimii și o figură a născerii, aceste două reprezentațiuni nu mă conduc cu siguranță spre conceptul ce au a'lu simboliza, nu mă silescu cu necesitate a mă gândi la caracteru. Căci or-ce tranzițiune de la o gândire la alta are o cauză determinată, or-ce simbolizare trebuie dar să aibă o legătură. Țnsă in casul nostru legătura este ascunsă. Când cineva, având idea de innăscutu in inimă, se poate gândi îndată și la caracteru? Numai atunci, când de mai nainte prin o mai adâncă cugetare și esperiință a lumii a dobânditu convingerea despre radicala diferență și neschimbare a caracterelor omenești, care ne silescu a le atribui unei fatalități de la născere. Intrucât dar ne amu gânditu de mai nainte la aceste lucruri, intrucât identitatea caracterului și a însușirilor innăscute in inimă ne a fostu de mai nainte cunoscută, intratât s'a formatu prin coesistență o legătură de aducere aminte între aceste două lucruri și numai intratât vedându unul din ele ne putemu gândi la celalaltu. Țnsă nu toți au făcutu aceeași esperiență, nu toți au aceeași opiniune despre caracteru, prin urmare nu in toate capetele ecisistă aceeași conecsiune între idea de innăscutu și ideia de caracteru, și astfel lipsind legătura, nu poate trece gândirea de la unul la altul. Pentru ca aceasta să se intem- ple in toate casurile sau numai in majoritatea

lor, amu trebui să presupunemu o educațiune comună, o combinațiune identică a tuturor ideilor in intregul poporu, lucru imposibilu din minutul in care mulțimea și mobilitatea ideilor le impiedică perceperea lor din partea fiecărui individ și le face proprietatea numai a cătorva. — In esemplul de mai sus a fostu dar *coecsistența* cauză transițiunei de la unu gându la altul. In alte casuri sunt altfel de legături. Una din cele mai obicinuite este comunitatea unei părți la doue concepte diferite. Pe aceasta se bazează toate metaforele, comparațiunile și o mare parte a simbolizărilor. D. e. dacă Achilu se compară cu unu leu, gândirea poate să facă o transițiune de la Achilu la leu fiindcă amëndoue aceste concepte au o parte constitutivă in comunu: adecă tăria sau curajul. Justiția se poate simboliza prin o sabie, fiindcă amëndoue pētrundu cu agerime in inima objectelor, etc. Să ne intrebămu acum, ce s'aru intēpla, când o asemenea comparațiune sau simbolizare ne aru fi obscură și amu voi a ne o esplica? Fără indoială, pentru a putē trece cu mintea de la simbolul vēđutu spre objectul ce'lu represintă, amu căuta mai ăntēi acea parte, care, fiindu-le comună, a servitu de punte de transițiune intre ele. Odată aceasta aflată, simbolul este esplicatu. *Togmai aceastu au făcutu Egiptenii, când au pusu hieroglifefe fonetice peste hieroglifefele simbolice pen-*

tru a inlesni cetirea. Ca să înțelegem această, trebuie să scim mai întâi, care erau motivele lor de simbolizare, adică legăturile psihologice prin care să poată trece mintea lor de la desemnul materialu vădutu spre lucrul idealu gânditu? Cu alte cuvinte: care era sistemul scrierei hieroglifice?

Intrucât este permis a ne pronunța în starea actuală a descifrării hieroglifelor, similitudinea interioară, adică comunitatea unei calități constitutive, era la începutu motivul celu mai întrebuintatu pentru simbolizarea materială a objectelor ideale. Scrierea egipteană era metaforică și metonimică. Astfel d. e. iepurele este hieroglifa simbolică pentru fertilitate, hipopotamul pentru impudență, pasărea Ibis cu penele sale albe și negre pentru divinitatea jumătate manifestă și jumătate ascunsă, etc.

Până când cercul simbolizărilor fu restrinsu la asemănări așa de palpabile precum sunt cele de sus, înțelegerea hieroglifelor nu putea presinta dificultăți prea mari. Însă la multe obiecte ideale nu se putea găsi cu ușurință vre unu objectu materialu care să aibă cu dăsele o parte mai însemnată în comunu și astfel să le poată servi de simbolu inteligibilu. Atunci Egipteniirecurseră la unu nou isvoru de simbolizări: Represintară obiectul idealu prin figura unui objectu materialu, a cărui *nume* era identicu cu numele celui d'întâi, așa încât în asemenea casuri *sonurile egale* formau

legătura de tranziție între o gândire și alta. D. e. în limba egipteană bufnița se numește *ba*, ănsă și sufletul se numește tot *ba*, și astfel vedem bufnița întrebuințată ca hieroglifă simbolică pentru a scrie *sufletu*. Și în adevăru în ce altu modu aru fi pututu Egiptenii să simbolizeze sufletul? În limba egipteană cuvântul *mas* însemnează adjectivul tēneru, ănsă însemnează și substantivul copilu și verbul a nasce și unu bobocu înverdindu; astfel vedem că desemnul unui bobocu înverdindu este hieroglifa simbolică pentru *copilu*, pentru *tēneru* și pentru *a nasce*. Coșul se chiamă egiptenește *neb*, ănsă *neb* însemnează și Domnu; astfel figura unui coșu este hieroglifa simbolică pentru *Domnu*. Și alte esemple sumă.

Egiptenii, puși în cea mai grea pozițiune prin necesitatea de a simboliza în modu ușoru gândiri ideale, trebură să profiteze în fine de ambiguitatea limbei ce o vorbeau, pentru a continua scrierea obiectivă ce o adoptaseră odată și care corespundea așa de bine geniului lor. Acestu espeditivu era cu atât mai indicatu pentru Egipteni, cu cât limba lor în esință monosilabă, ca toate limbele monosilabe, dispunea de foarte puține cuvinte sau silabe radicale. Câte voru fi fostu, nu se scie încă astăzi. În or ce casu au fostu puține*), în comparare cu mulțimea ideilor, și astfel fiecare

*) Vedi partea IV, critica etimologismului.

envăntu avea de siguru cel puțin doue înțelesuri cu totul diferite. Dacă unul din acestea se raporta la unu obiectu materialu, ear altul la unu obiectu idealu, simbolizarea era gata. Și acum ne explicămu pentru ce cu toate ostenelele date înainte de descoperirea petrei de la Roseta, nu au fostu în stare Europeanii a descifra hieroglifele; ei vroiau să le înțeleagă toate pe calea metaforică și metonimică, pe când sistemul scrierei multor dintre ele era bazatu pe homonimie, adecă pe sonuri identice la lucruri diferite. Pentru a modernisa explicarea noastră, putemu dice: scrierea egipteană era în mare parte unu șiru sistematicu de rebus și de „bonsmots“ ilustrate.

După ce ănsă aceste simbolizări grafice, prin progresul limbei și prin mulțimea cuvintelor ce s'aru fi potrivit cu același desemnu, deveniseră obscure, Egiptenii utilizară descoperirea hieroglifelor fonetice, pe cari poate la începutu le întrebuițau numai pentru numele proprii, pentru a chiarifica prin dănsese vechia scriere obscură. Și astfel deasupra hieroglifei simbolice a unu obiectu vedemu scrise hieroglifele fonetice (oare cum literele) cari represintă numele aceluiași obiectu, pentru a arăta că *sonurile* numelui sunt puntea de tranzițiune spre gândirea ideală simbolizată. Cotul, egiptenesce *ma*, este din vechime hieroglifa adevărului. Pentru ce? Pentru că și adevărul se chiamă *ma*. Perdându-se

ânsă în timpii din urmă simțimentul legăturii între cotu și adevăru, nesciind adecă toți Egiptenii, dacă oare cotul nu simbolizează mai curând prin metonimie lungimea sau măsurarea sau întinderea etc., cei mai culți dintre ei au scrisu deasupra cotului cu hieroglife fonetice (adecă prin o seceră = *m* și unu brațu = *a*) cuvântul *ma* și *a* vrutu să dică prin aceasta: figura desemnată a cotului, care cotu se numese în limba noastră *ma*, arată celu mai însemnatu din celelalte lucruri numite totu *ma*, și acesta este adevărul.

Din argumentațiunea de mai sus rezultă: hieroglifele fonetice puse deasupra celor simbolice pentru exprimarea aceluiași lucru, nu sunt o scriere alfabetică, ci sunt numai auxiliare psihologice secundare pentru înțelegerea legăturii între desemnul simbolicu și conceptul simbolizatu.

În această ipotesă și numai în această ipotesă ne putem acum esplica, pentru ce hieroglifele fonetice nu le vedemu întrebuințate în toate casurile, ci numai în câteva (adecă unde erau ambiguități), și pentru ce și în aceste casuri ele sunt totdeauna însoțite de hieroglifele primitive simbolice, pe care aveau numai a le esplică.

Prin urmare menținemu opiniunea enunțată în textu despre diferența radicală între scrierea egipteană și cea alfabetică, și hieroglifele fonetice, departe de a resturna această țesă, nu facu de-

cât a o confirma, arătând ultima consecință riguroasă a acelei scrieri obiective.

Sunt dar pentru însemnarea ideilor omenești două sisteme cu totul osebite și fără tranzițiune posibilă de la unul spre altul: or se reprezintă obiectul, și atunci se întrebuițează *hieroglifile* chiriologice, simbolice și fonetice, or se reprezintă maniera omului de a se exprima asupra obiectului, adecă cuvintele, și atunci se întrebuițază *literele* ca semnele vădute a le sonurilor. La aceste două sisteme nu se poate aplica aceeași măsură de progresu și nu se poate dice: hieroglifile ocupă o treaptă inferioară, alfabetul o treaptă superioară în aceeași scară. Amendou sunt terminate în sine, fie-care se află la culmea înalțimei sale. Numai că proprietățile lor sunt diametral oppuse: hieroglifa e pitorescă naturalistă, litera e logică subiectivă, opozițiune corespunzătoare diferenței între limbele și geniile popoarelor cari au admisu una sau ceialtă din aceste două scrieri.

Partea a doua.

Cercetări fonetice asupra alfabetului latinu.

Primum dar astăzi alfabetul latinu pentru serie-rea cuvintelor rumâne.

Ănsă cum? — La această primă întrebare vomu răspunde apucându lucrul de la începutu, și insistămu asupra acestui începutu, fiind că numai așa putem scoate chestiunea din starea confusă in care au adus' o ortografistii nostri prin disputele lor asupra metoadei fonetice, etimologice, fonetico-etimologice, și cum le mai chiamă. O metoadă înainte de a fi fonetică sau etimologică sau fonetico-etimologică, trebuie să fie simplu logică.

Pentru ca să luăm dar lucrul in adeveru de la începutu, noi presupunemu că până in minutul acesta amu scrisu numai cu buchile slavone si că acum pentru prima oară ne încercăm a introduce

literele latine. Această metamaorfosă va începe fără indoială cu constatarea sonurilor ce voim a le scrie de acum înainte cu semne rumâne.

Sonurile limbei rumâne sunt în număr de 27, dintre care 20 consune și 7 vocale. Consunele sunt:

б	ч	д	ф	г
х	к	л	м	н
п	р	с	т	в
ц	з	ш	щ	ж

Ear vocalele:

а е і о ъ ъ і

Acum vom căuta pentru fie-care din ele litera latină corespunzătoare. Aci ănsă intimpinămu prima dificultate însemnată: adecă de a sci, cum pronunțau Latinii literele lor. — Când nu am ave decât manuscriptele latine dintr'o singură epocă fără alte notițe și fără legătură cu alte limbe, dificultatea ar rămâne neinvinsă sau cel puțin nu s'ar putè învinge cu siguranță sciințifică. Ănsă din norocire câteva elemente ausiliare contribu-escu a hotări chestiunea în parte:

1. Romanii nu au peritu cu totul, ei au lăsat descendenți în popoarele romane de astăzi, în Italiani, Francesi, etc. Fie-care din aceste popoare, pe lângă diferența lor provenită din amestecările cu diferite ginți, are o parte comună în limba, adecă — pentru cazul nostru — în pronunțarea sa.

Această parte comună nu poate să provină decât de la originea comună, de la Romani. De aci câstigăm regula, dacă nu absolută, cel puțin foarte probabilă: *Consunele și vocalele a căror pronunțare este identică în toate popoarele romane de astăzi, s'au pronunțatu în același modu și de Romani.*

2. Multe cuvinte romane, mai ales nume proprii, se află scrise cu literele unei limbi contemporane, adică a Grecilor, și din comparațiunea acestor semne între ele și cu limba greacă de astăzi ne rezultă un nou mijlocu de a fișa pronunțarea latină.

3. Ne au remasu de la inșii autorii romani notițe care ne esplică destul de lămurit cum se pronunțau câteva din literele latine. Asemene notițe se află mai ales în Gramatistii din timpul decadinței, Donatus (sec. IV p. Ch.), Diomedes, Marius Victorinus (sec. IV) și Priscianus (sec. VI); mai înainte încă în Varro *de lingua latina*, în Quintilianu, câte unele și în Aulus Gellius, etc.

4. În fine avem probe despre scrierea latină în diferite timpuri. Din compararea schimbărilor ce se ivescu în scrierea unuia și aceluiași cuventu se poate asemenea concluda asupra pronunțării literelor lui. *)

---

*) O epocă nouă în știința epigrafică începe cu investigațiile lui Ritschl din Bonn (acum în Leipzig). Pro-

Inzestrați cu aceste mijloace și regule, aflămu cu siguranță că următoarele sonuri din limba noastră se vor scrie cu următoarele litere latine, fiindcă și Latinii le ceteau aproape tot așa *):

Pentru sonul rumănu	Б	litera romană	b
" " " "	d	" "	d
" " " "	Г	" "	g
" " " "	Л	" "	l
" " " "	м	" "	m
" " " "	н	" "	n
" " " "	П	" "	p
" " " "	Р	" "	r
" " " "	с	" "	s
" " " "	В	" "	v
" " " "	а	" "	a
" " " "	о	" "	o
" " " "	у	" "	u

Unii din scriitorii noștri nu ne lasă nici această

fitămu de ocașiune pentru a le recomanda ca indispensabile la studiul limbei rumăne.

In cercetările fonetice ce urmează, ne a ajutat vol. I. din doctrina elementară a limbei latine de K. L. Schneider (Berlin, 1819), o autoritate in această materie.

*) Cel puțin in timpul ce ne privesce, adecă de când ocupară Dacia și puseră fundamentul etnograficu pentru poporul rumănu de astăzi, prin urmare de la sec. II. d. Chr. Mai in vechime se înțelege că nici sonurile nici literele latine nu erau toate ficsate, *B* se confundu cu *V*, *V* cu *U*, *U* cu *O* și *I*, etc.

posesiune de treisprezece litere in siguranță, ei scriu d. e. chiar sonul rumănu **i**, căruia in modu necontestabilu ăi corespunde semnul latinu **i**, cu alte semne, când cu **e**, când cu **a**, și așa pentru toate vocalele și pentru multe consune. In locu de *dimineață* ei scrie *demanetia*, in locu de *puteamu* ei scriu *poteamu*, etc. Acești scriitori sunt etimologistii. Causele scrierei lor fiind ănsă limbistice, și nu alfabetice, nu se potu analiza acum, ei se voru critica pe largu in partea a patra a cărței de față. Aci, pentru a nu intrerupe șirul cercetărilor noastre alfabetice, anticipămu in contra lor regula ortografică: *acele sunete rumăne, pentru cari se scie litera latină corespunđătoare, se scriu cu această literă, abstrăgěnd de la considerări etimologice.*

Scimu dar să scriemu cu litere latine 13 din sonurile noastre; remăne ăncă de aflatu cum să esprimămu pe celelalte 14. Pentru literele fiecărui din ele vomu face unu studiu specialu.

E

După cum se cetesce astăzi limba latină, sonul **e** are trei litere: **e**, **ae** și **oe**. Să'lu scriemu și noi cu toate trei sau numai cu semnul **e**?

Dacă cercetămu, pentru ce Latinii scrieau diftongii **ae** și **oe**, vedemu din câteva indicii sigure,

că aceasta se făcea fiindcă pronunțau amândouă vocalele, **a** și **e**, **o** și **e**. Când genitivul de la *familia* se scria *familiae*, atunci se și cetea familia-e, ba chiar **a** se aușia mai mult decât **e**; cuvântul scrisu *foederati* se și cetea fo-ederati; etc.

Probele pentru această aserțiune sunt cunoscute filologilor. Noi compilămu cele mai importante:

ae se confunda cu *ai*, ceea ce nu aru fi fostu cu puțință, dacă s'aru fi cetitu *e*, ci numai dacă se cetea *a-e*. Virgilie (Aen. III, 354) scrie: *Aulai in medio libabant pocula Bacchi*, in locu de *aulae*. In altu locu (Aen. IX, 26) *Dives equum, dives pictai vestis et auri*, in locu de *pictae*.

In latinitatea vechiă se punea *ai* de regulă in locu de *ae*, de și se află și *ae*, *Aidilis*, *quaistor*, *Aimilius*, *aire*, in locu de *Aedilis*, *quaestor*, *Aemilius*, *Aere*. In inscripțiuni mai noue se află același cuvântu scrisu când cu *ae* când cu *ai*, d. e. *Caesaris* și *Caisaris*. *Caisar* in locu de *Caesar* se află încă in monumente din timpul lui *Vespasianu*.

Vel. Long. (pag. 2222), vorbindu despre ortografia declinațiunei ăntăi, ȃice că se poate scrie *ae* și *ai* in singularu și in pluralu (*sed nihil obstat quo minus hoc aut illo modo — ai aut ae — scribamus in utroque numero*).

Cuvintele *quapropter* și *antehac* provinu din *quae*

propter și *antehaec*. Perderea lui *e* și mănținerea lui *a* arată nu numai ca diftongul *ae* nu se cetea *e*, ci că din contra *e* se aușia mai puțin decât *a* și se putea absorbi de către acesta.

Foarte lămuritu este unu pasagiu din Quintilianu: „Silaba *ai*, pe a cărei literă a doua noi amu schimbat'o acum in *e*, o pronunțau cei vechi in modu variu prin *a* și *e*, unii totdeauna ca Grecii, alții numai in genitivul și dativul singularu, de unde a introdusu Virgilie in versurile sale *pictai vestis* și *aulai*; ear in pluralul acelorași cuvinte intrebuințau pe *e*, *hi Syllae, Galbae*.” (*Ai syllabam cuius secundam nunc E literam ponimus, varie per A et I efferebant, quidam semper ut Graeci, quidam singulariter tantum, quum in dativum vel genitivum casum incidissent, unde „pictai vestis“ et „aulai“ Virgilius, amantissimus vetustatis, carminibus inseruit. In iisdem plurali numero E utebantur, hi Syllae, Galbae. Quint. Inst. orat. I, 7.*) —

Asemene *oe* se află confundatu cu *oi*, ceea ce probează că nu s'a cetitu *e* sau *ö*, ci *o* — *e*. *Oinone* și *Oenone, Coilius* și *Coelius, coiperit* in locu de *coeperit*, in Senatus consultul de *Bacchanalibus foederatei* in loc de *foederati* etc.

O confirmare mai mult ne dă faptul, că unele cuvinte latine, cari pe urmă se scieau (și ceteau) cu *u*, la inceputu se seriau (și ceteau) cu *oe*. Căci tranșiunea de la *oe* spre *u* nu s'a pututu face

decât dacă în *oe* se auzia mai ales *o*. Cicero (De Leg. III, 3) citează o lege vechiă: *Ast quando duellum gravius discordiacve civium escunt, oenus idem iuris quod duo consules teneto*, unde *oenus* stă în loc de *unus**). Și mai departe (III, 4): *at si quid erit quod extra magistratus coeratore oesus sit*, etc. în loc de *curatore usus*.

Din cele arătate rezultă că, dacă găsim în manuscrise vechi confuziune între *ae* și *e*, și între *oe*, *e* și *ae*, aceasta provine de la confuziunea ce există în însași pronunțarea cuvintelor respective, ear nu numai în scrisu. Când se scria dar *saeculum* și *seculum*, *coena*, *caena* și *cena*, atunci se și cetea *sa-eculum* și *seculum*, *co-ena*, *ca-enu* și *cena*. O probă definitivă ne dă Varro în această privință. „La țară multe cuvinte se pronunță cu *e*, d. e. *hedus*, căroră în orașu li se adaugă unu *a*, *haedus*.” (*In Latio rure hedus quod in urbe, ut in multeis, a addito haedus*. Varro. De Lingua latina, IV, 19; după edit. Nisard V, 97.)

Deabia în timpul din urmă, adecă în seculul de

*) De aci se vede, ce eroare comitu aceia, cari scriu rumănesce articolul femininu *o* cu *uă*, dacă motivează aceasta dicënd că *o* vine din *una*, cu perderea lui *n* între doue vocale = *uă*. *O* celu rumănescu este prețioasa remășiță a vechiului *oena* latinu, și nici argumentele lui A. Pumnul (la pag. 40 și 41 din Gram. der rum. Spr. Wien, 1864) nu trebuie să ne induplece a părăsi pe *o* și a scrie *uă*.

mijlocu, când nu mai trăiau Romanii, s'a lățitu asupra tuturor cuvintelor negligența pronunțării lui *ae* și *oe* ca *e* și *ö*, și astfel se esplică falsa ceterire de astăzi. Noi însă nu avem a ne ocupa de pronunțarea călugărilor seculului de mijlocu, ci de alfabetul latinu din timpul Romanilor.

Prin urmare sonului rumănu **e** corespunde o singură literă latină, care să fi fostu pronunțată în același modu, adecă **e** și astfel se va scrie numai cu semnul **e**.

i

Sonul **i** are în manuscrisurile latine trei semne: **i**, **j**, **y**. Să cercetăm, pe care să'lu primim.

Litera **y**, împrumutată de la Greci, nu se află din vechime în alfabetul latinu, și în genere nu se află în nici unu cuvântu latinescu, ci numai în cele luate de la Greci. Cicero ne spune că pe timpul lui Ennie, adecă pe la 180 a. Chr., nu se întrebuinta **y**, ci că s'a introdus de abia în timpul seu, adecă în seculul ăntăiu înainte de Christosu. („*Burrum*“ *semper Ennius, nunquam „Pyrrhum“*; „*Bruges*“, *non „Phryges*“, *ipsius antiqui declarant libri; nec enim graecam literam adhibebant. Nunc autem etiam duas.* Orat. XLVIII).

Cuvintele cu **y** luate din vechime de la Greci

sau cel puțin comune amendoue popoarelor, sunt scrise și pronunțate în latinesce de regulă cu *u*, câteva cu *i*, nici odată cu *y*. Înlocuirea lui *y* prin *u* a fostu cu atât mai naturală, cu cât o ginte a Grecilor înșii, Eolii, ceteau pe *y* de multe ori ea *u*, de unde se și află în inscripțiuni eolice *ou* în locu de *v*.*)

Astfel avem în latinesce: *angulus* (ἄγκυλος), *cluo* (κλύω), *cubus* (κύβος), *cutis* (κύτος), *duo* (δύο), *mul-*
lus (μύλλος), *muraena* (μυραίνα) etc. Nume proprii sunt foarte puține; cu atât mai frapantă este exemplul orașului *Cumae*, grecesce *Κίμυ*, care era togmai o colonie eolică. Pentru vechia schimbare a lui *v* în *i* sunt puține exemple: *stipes* din *στίπος*, *stilus* din *στύλος*, *lacrima* din *δακρνον*, *Ulixes* din *Ὀδυσσεὺς*, etc.

După ce astfel limba latină se formase dejă în scrierea ei, fără a avè pe *y*, Romanii intrară în contactul literaru perpetuu cu Grecii, prin care se caracterizează cultura lor de la Cesaru până la căderea imperiului. Cu această ocașiune aușiră sonul *v*, pe care Grecii de atunci nū'lu pronunțau nici *u*, nici *i*, ci cu unu sonu mijlociu, poate *ü*. Dovadă pentru aceasta este unu pasagiu din Quintilianu, unde ȕice: noi Romanii nu avem doue din cele mai plăcute sonuri ale Greciloru, dintre cari unul este vocală *v*, și astfel ne amu

*) Boeckh, Staatshaushalt der Athener, II, 397.

dedatu ale imprumuta sonul și litera decâte ori intrebuintămu vre unu nume grecescu, d. e. Ephyris. (*Et jucundissimas ex Graecis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem... quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur... ut in Ephyris etc.* Inst Orat. XII, 10, Edit. Nisard pag. 471, 472.)

De ce dar au introdusu Romanii in câteva cuvinte străine imprumutate de la Greci, și mai ales in numele proprii, litera *y*? Fiindcă această literă avea să însemneze o vocală nouă, care nu era nici *u*, nici *i*, ci unu altu sonu mijlociu, pentru a cărui seriere a trebuit să se priimească literă *y*. Romanii când scriau Pyrrhus, nu ceteau nici Pirrhus, nici Purrhus, ci Pürrhus etc. Din contră acele cuvinte, cari in grecesce se scriu cu *v*, pe cari ânsă Romanii le ceteau cu *u* sau cu *i*, le aflămu scrise in latinesce cu *u* sau cu *i* și nici odată cu *y*, după cum arătarămu mai sus.

Prin urmare noi, care nu mai avem in limba noastră vre unu sonu corespunđendu lui *y*, nu putem introduce această literă pentru serierea vocalei *i*. Însii Latinii astăzi, când aru pronunța cuvântul *tinorografie* ca noi, adecă *i* in prima silabă, nu aru scrie nici odată *typographie*, ci *ti-pografie*, precum au scrisu *stipes* și nu *stypes* etc. — Este dar de combătutu admiterea lui *y* in orto-

grafia noastră precum o încearcă câțiva autori din Bucuresci. Exemplul scrierei franceze sau germane la care poate se gândescu D-lor, nu este valabilu in casul nostru. Limba francesă are o literatură scrisă, care ține in șiru neintreruptu de la căderea Imperiului Romanu, sau cel puțin de la a. 1000, până astăzi, *ortografia lor este dar o ortografie tradițională*, și in fața unui obiceiu așa de vechiu se poate pleca rațiunea. Dacă întrebămu pe Francesi, pentru ce scriu astăzi d. e. numele Cyprien cu *y*, singurul lor respunsu este, că ilu află scrisu cu *y* de sute de ani și ilu păstrează tot așa. Pentru noi ănsă, cari nu avemu vre o tradițiune ortografică, ci cari introducemu acum pentru prima oară alfabetul latinu din secul II d. Chr., pentru noi admiterea lui *y* este imposibilă, fiindcă aru fi togmai in contra spiritului scrierei latine pe care voimu a o introduce.

Atât pentru lepădarea lui *y*. Ce se atinge de *j*, aceasta este o literă pe care nu o cunosceau Romanii cei vechi. Ea s'a primitu mai târziu in manuscriptele lor, de către gramatistii decadinței, pentru a distinge cele doue nuanțe ce le aflămu in pronunțarea lui *i*, adecă *i* consonans d. e. *jacio*, și *i* vocalis, d. e. *fluvius*. Ce mică trebuie să fi fost diferența pronunțarei, se vede din faptul că, pe când *i* in *jacio* era consonantu și se scria de gramatisti cu *j*, același *i* in *iambus* era vocalu

și se scria cu *i* *). Valoarea acestei distingeri n'a pututu dar să existe decât pentru prosodia latină, care observa cu atâta rigoare hiatul, precum și lungimea și scurtimea vocalelor prin pozițiune, și așa vedemu că *i consonans* nu produce hiatus, de și este precesu de o vocală, și produce in contra pozițiune, când este insoțitu de o consonantă. Tot astfel, pe când silaba d'intâi a cuvântului *fluvius* este scurtă, Virgilu o intrebuintează ca lungă prin pozițiune, făcând pe *i consonans*, de aceea gramatistii au și scrisu in asemenea casuri *fluvjus*. Ânsă in scrierea prosaică distingerea aceasta nu a avutu nici o insemnătate, și așa Romanii in scrierea lor n'au admisu doue litere osebite pentru nuanțele lui *i*. Prin urmare nici noi nu le vomu admite, și aceasta cu atât mai mult, cu cât acelu *i consonans* in multe cuvinte rumâne a devenit o adevărată consonantă foarte distinsă de *i*, adecă *ж*, și dar *j* va rămâne intrebuintatu pentru scrierea lui *ж*.

In contra acestei simplificări a scrierei lui *i* se

*) Romanii nu au cunoscutu sonul *ж*, și nici gramtistii când au introdusu pe *j*, nu s'a putut ceti ca *ж*, d. e. *жачео*. Căci *ж* este o consonantă așa de pronunțată, încât dacă Latinii aru fi cetitu *Pompejus* = *Помпежус*, atunci vocativul nu aru putè fi *Pompej*, ci *Pompeje*. Asemene *ajo* nu aru putè avè in persoană *2. ais, ait*, ci *ajis, ajit*, cea ce nu este. Dar o repețimu: in manuscrisurile latine vechi nu se află *j* de locu.

oppunu etimologistii, în fruntea lor Cipariu. Ei scriu pe *i consonans*, care la noi provine din immuiarea unei consune, de regulă a lui *l*, cu consuna primitivă, d. e. *liertare* în locu de *iertare* (*libertare*), *copili* în locu de *copii*, etc. Etimologismul nu ne pare admisibilu în ortografie și de aceea trebuie să combatemu și scrierea lui *i* precum se află la Cipariu. Ear cauzele pentru și contra le vomu discuta pe largu în partea IV a disertațiunei de față.

Mai mult de cauze fonetice, decât etimologice, ne pare a fi condusu unu altu filologu rumănu, D. Circa, când scrie pe *i consonans* cu *y*; d. e. *gayină*. Noi suntem în contra acestei scrieri. Mai întâi introducerea lui *y* pentru acestu casu ar fi o adevărată eroare paleografică. În paginile precedente amu arătat, ce însemnare a avutu *y* în alfabetul latinu și cum astăzi nu se poate admite la noi nici chiar în cuvintele, în care se află admisu la Romani, fiindcă astăzi a dispărutu sonul pentru care se introdusesse în vechime. Acum dacă nu introducemu pe *y* în cuvintele speciale, în care ilu păstrează alfabetul latinu, cu ce dreptu l'amu lua și l'am întrebuințã pentru unu sonu, pentru a cărui însemnare nu a funcționatu elu nici odată la Romani?

Să nu uitămu punctul de plecare alu chestiunei. Noi nu suntem astăzi chieptați a inventa alfabetu și a face proiecte de creațiuni grafice: noi avemu

a introduce alfabetul latinu. Din minutul in care este constatatu, că in alfabetul latinu *y* avea de insemnatu sonul *ü* sau unu altu sonu analogu, ear nu *i*, nu ne mai este permis a'lu intrebuinta pentru *i consonans*. Altfel perdemu ori ce regulă, și in locu de vechiul și cunoscutul alfabetu latinu, introducemu fantasiile moderne a le vre unui autoru mai mult sau mai puțin ingeniosu, in or ce casu ănsă prea individualu pentru a deveni legislatoru ortograficu.

A doua opozițiune ce amu face-o D-lui Circa, concedendu diferența intre cele doue pronunțări a le lui *i*, este, că alfabetul nu e chiebatu și nici nu e in stare a insemna toate nuanțele sonurilor unei limbi. *) Și Romanii au avutu ca și Rumânii, amëndoue sonurile lui *i*, și cu toate aceste s'au mulțămitu cu o singură literă. Pentru ce noi să fimu mai dificili? Totu ce am putè dar admite D-lui Circa ca controversă de discutatu, aru fi insemnarea lui *i consonans* prin dieresis sau prin doi *i*, așa încât esemplul citat s'ar serie *găina* sau *găiina* etc. In această privință ne poate susține unu pasagiu din Quintilianu, unde in privința vocalelor sfătuesce pe gramatisti să distingă pe cele ce s'au primitu ca consonante, d. e. *i* in *coniicit*, și apoi le spune că Cicero avea obiceiul de a

*) Demonstrarea acestei restricțiuni a sistemului foneticu se află in partea III.

scrie *Aiio* și *Maiia* cu doi *i*, pentru a exprima
 acea natură consonantică a lui *i*. (*Atque etiam
 in ipsis vocalibus grammatici est videre, an ali-
 quas pro consonantibus usus acceperit. . . . Atqui
 litera I sibi insidit; conicit est ab illo iacit.
 Sciat etiam Ciceroni placuisse Aiio Maiiamque ge-
 minata I scribere: quod si est, etiam iungetur ut
 consonans.* Quint. *Instit. orat. 4.*) Anse togmai
 neprimirea acestei maniere a lui Cicero din par-
 tea celorlalti scriitori Romani ne probează, cât de
 puțin voiau Romanii să distingă în scrisu pe *i*
consonans de *i vocalis*; și în or ce casu chestiunea
 astfel pusă, fiindcă nu se mai referă la introdu-
 cerea unei noue litere, ci numai la duplicarea unei
 litere deja primite, ese din sfera cercetărilor alfa-
 betice ce formează obiectul cărței de față, și de-
 vine o controversă gramaticală.

Resultatul finalu al discuțiunei de mai sus este:
 sonului rumănu *i* corespunde o singură literă la-
 tină, *i*, și prin urmare se va scrie numai cu sem-
 nul *i*.

ie este unu sonu necunoscutu Romanilor. Când
 dicemu necunoscutu, nu înțelegemu cuvântul în
 modu absolutu, ci dicemu numai, că nu aflămu

indicii sigure, cari să ne permită a presupune existența lui *xc* la Latini. Din contră avem indicii care o neagă, după cum vedurăm în nota de la pag. 46.

Considerând însă, că în cuvintele adevărat rumâne, *xc* se nasce totdeauna dintr'unu *i*, sau de-a dreptul prin întărire consonantică, sau dintr'unu *d* care tot prin influința lui *i* s'a schimbatu în *xc*, precum prin aceeași influință din *d* se făcuse *dj*, conchidemu: că sonul *xc* este o dependență consonantică a lui *i* și astfel ilu scriemu cu semnul dejă adoptatu în acestu casu, adecă cu *i* lungu sau *j*. (Esemples: *jocu* = *ioco*, *judecu* = *iudico*, *juru* = *iuro*, *june* = *iuvenis*, *junghiu* = *iugulo*; *repejune* din *a* *repedi*, *putrejune* din *a* *putređi*, etc.)

Sonul rumănu xc se va scrie dar cu j.

Φ

În alfabetul latinu după pronunțarea modernă sonul *f* are doue litere: *f* și *ph*. Vom vedea însă, că această pronunțare nu este potrivită cu cea latină, care făcea osebire între *f* și *ph*.

Literele *ph*, ca și *y*, s'au introdusu de Romani numai în câteva cuvinte grecesci, pentru a exprima sonul *φ*, pe care nu'lu aveau Romanii și căruia

nu'i corespundea litera lor *f*, așa încât au fostu siliți a circumscrie. Litera *f* se pronunța la începutu altfel decât o pronunțăm noi astăzi. Quintilianu, in pasagiul suscitatu, ne spune lămurit: „Limba latină este mai aspră de cât cea grecească, și ne lipsescu chiar doue sonuri din cele mai plăcute a le Grecilor, unul vocala *v* și altul consuna *φ*, pe cari le imprumutăm de câte ori întrebuintăm cuvintele lor, d. e. Ephyris și Zephyris. Când le cetim grecesce, pare că ne suride limba cu o grație neesprimabilă; ear când le scriemu cu literele noastre, au unu aeru surdu și barbaru, și in locul lor se punu nisce sonuri triste și dure pe care nu le cunoasce Grecia. Căci litera a 6-a a alfabetului nostru, adecă *f*, mai că nu se pronunță cu voce omenească, sau mai bine nu se pronunță cu nici o voce, ci trebuie să fie șuerată pintre dinți.“

(Latina facundia..... est ipsis statim sonis durior; quando et iucundissimas ex Graecis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem, quibus nullae apud eos dulcius spirant; quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur. Quod quum contingit, nescio quomodo hilarior protinus renidet oratio, ut in Ephyris et Zephyris: quae si nostris literis scribantur, surdum quiddam et barbarum efficient, et velut in locum earum succedent tristes et horridae, quibus Graecia caret. Nam et illa quae est sexta nostrarum, paene non humana voce

vel omnino non voce potius inter discrimina dentium efflanda est. Quint. *Instit. orat.* XII, 10.)

Așa dar pentru scrierea sonului *q*, fiindcă *f* nu se potrivea cu elu, au fostu siliți Romanii a inventa pe *ph*. Ce se atinge de pronunțarea lui *f*, filologii se ostenescu mult a o imita după descrierea lui Quintilianu, fără a'și putē inchipui cu justetă sonul latinu. (Spalding comite chiar eroarea de a crede că *f* se cetea ca *v* francesu, pe când v's'aru fi cetitu ca *w* englesu etc.)

Pentru noi, cari amu păstratu multe din particulăritățile ce se aflau in pronunțarea străbunilor nostri, descrierea lui Quintilianu este foarte chiară și in dēnsa recunoascemu togmai modul cu care o mare parte a poporului rumānu din Transilvania și Banatu pronunță încă astăzi pe *f*; ei dicu *χiu* in locu de *fiu* (cu unu *χ* șuerătoru), *χerbinte* in locu de *ferbinte*, etc.

Vomu înțelege acum fără dificultate, cum *f* era la inceputu unu felu de aspirațiune neprecisată ca *digamma aeolicum*, și cum se confunda cu *h*, așa încăt se dicea *hircus* și *fircus*, *hoedus* și *foedus* etc. *)

In timpul din urmă al limbei latine ānsē *f* se apropie din ce in ce mai mult de pronunțarea noastră și se face, ca și la noi, distingerea între pro-

*) Veđi citațiuni despre aceasta in Cipariu, *Elemente de limba romană*, pag. 43.

nunțarea țerănească ca χ și între cea cultă din urbe ca f . Dar nici odată la Romani nu a dispărutu de totu diferența între f și ph sau φ și încă din secolul VI, adecă după căderea Imperiului Apuseanu, ne spune Priscianus: „Locul lui φ ilu ține la noi f , ceea ce se vede din cuvintele luate de la Greci, cum sunt *fama, fuga, fur*. Cu toate aceste trebuie să scimu că este oare care diferență în pronunțarea lor, precum o arată însași mișcarea cerului gurei, a limbei și a buzelor.“ (*\varphi* locum apud nos *f* obtinet, quod ostenditur in his maxime dictionibus quas a Graecis sumpsimus, h. e. *fama, fuga fur*. — Hoc tamen scire debemus quod. . . . est aliqua in pronuntiatione differentia, ut ostendit ipsius palati pulsus, linguae, labrorum. Priscianus; *Instit. gram.* pag. 543, 548).

Prin urmare Romanii au introdusu literele: ph în alfabetul lor pentru că litera f nu corespundea sonului grecescu φ ; ear unde sonul primitiv φ devenise în limba latină f , d. e. în *fuga, fama, etc.*, acolo se și seria cu f . Cu alte cuvinte: ph însemna unu altu sonu decât f .

De aceea noi astăzi, după ce amu perdutu diferența între ph și f , după ce toate cuvintele aces-te le cetimu cu f , nu mai avem nici o cauză de a serie ph și amu comite o eroare în contra alfabetului latinu, când cetind, precum cetimu: *filosofia*, amu mai serie *philosophia*.

Din cele demonstrate rezultă lepădarea lui *ph* din alfabetul rumănu și mântinerea singurei litere latine *f* pentru sonul nostru *ϕ*.

t

Sonul *t* in scrierea latină cum se cetesce astăzi, se află esprimatu in doue moduri: prin *t* și prin *th*.

Ănsă *th* in pronunțarea Romanilor nu era nici odată identicu cu *t*, ci avea misiunea specială de a insemna pe *θ* grecescu, care era unu sonu a parte al Grecilor și osebitu de or ce literă latină. Când Romanii scrieau *theatrum*, nu ceteau *teatrum*, ci *θεατρον*.

In limba noastră ănsă s'a perdutu chiar din cuvintele grecesei sonul *θ*; nimeni nu ăice la noi *θεατρον* sau *θεολογος*; prin urmare *th* nu mai are nici o rațiune in ortografia rumână, și trebuie să fie lepădatu, precum l'au lepadatu și Latinii din toate cuvintele, in cari n'au cetitu *θ* (*Patior* — παθ, *luteo* — λαθ, *triumpus* — θρίκμυρος, etc.)

Compararea cu ortografia francesă sau germană nu este admisibilă, precum arătarămu la litera *y*. Noi nu suntemu chieმაți a introduce in scrierea noastră regulele, și cu atât mai puținu neregularitățile altor popoare moderne; noi introducemu

alfabetul latinu cu logica sa. Și logica acestui alfabetu ne ordoană a nu primi nici *th*, nici *y*, nici *ph*, fiindcă astăzi sunt semne fără sonu.

Prin urmare sonul t se va scrie rumănesce cu singura literă t.

X

Literei greco-slavone χ și sonului nostru χ nu corespundea litera latină *h*. *H* celu latinu era *spiritus asper* al Grecilor, care in timpurile vechi se și insemna prin aceeași figură *H*, până când mai pe urmă s'a împărțitu in doue, lăsându-se numai partea stingă *F* pentru *spiritus asper*, ear partea dreaptă *I* pentru *spiritus lenis*.

Prin urmare *h* nu era, proprie vorbind, nici vocală nici consună, ci o simplă aspirațiune a lor. Asupra acestui punctu tradițiunile autorilor sunt chiare. Aulu Gellie scrie: Litera *H*, care mai bine trebuie să se numească aspirațiune decât literă, o introduceau părinții nostri in foarte multe cuvinte pentru a le întări pe cât se putea mai mult și a le face sonul mai viu și mai accentuatu. Acestu obicei paru a'lu fi imprumutatu din esemplul limbei attice. Căci este destul de cunoscutu că Atticii, in contra usului celorlalte ginți grecesci, pronunțau cuvintele $\iota\chi\theta\upsilon\varsigma$ și $\iota\rho\omicron\varsigma$ și multe altele de ace-

lași felu, cu aspiratiunea primei litere. Tot așa s'a
 ȃdisu la noi: *lachrymae, sepulchrum, ahenum, vehe-*
mens, inchoare, helluari, halucinari, honera, honus-
tum. Introducēdu in toate aceste cuvinte acea lite-
 ră sau aspirantă ei nu au avutu altă rațiune decât a
 mări vigoarea vocei“ etc. (*H literam, sive illam*
spiritum magis quam literam dici oportet, inserebant
veteres nostri plerisque vocibus verborum firmandis
roborandisque, ut sonus earum esset viridior vege-
tiorque, atque id videntur fecisse studio et exemplo
linguae atticae. Satis enim notum est, Atticos ἠδὲν
et ἰγορ, et multa itidem talia, citra morem gentium
Graeciae ceterarum, inspirantis primae literae dixis-
se. Sic lachrymas, sic sepulchrum, sic ahenum, sic vehe-
mens, sic inchoare, sic helluari, sic halucinari, sic ho-
nera, sic honustum dixerunt. In his enim verbis omni-
bus literae seu spiritus istius nulla ratio visa est,
nisi ut firmitas et vigor vocis, quasi quibusdam ner-
vis additis, intenderetur. A. Gellius, *Noctes Atti-*
cae, II, 3.)

Importantu in această privință este și următo-
 rul pasagiu din Quintilianu: „Cu timpul scrierea
 aspirațiunei *H* s'a schimbatu cam des la noi. Cei
 vechi o intrebuițau cu multă rezervă chiar inain-
 tea vocalelor, căci diceau *oedos* și *ircos*. Apoi s'a
 observatu multu timpu regula de a nu se aspira
 consonantele, precum in *Graccis* și *triumphis*. Deo-
 dată ănsă se lăți usul lui *h* intr'unu modu așa de

exageratu încât astăzi încă a ramasu in unele inscripțiuni: *choronae, chenturiones, praecones*, despre care scriere excesivă tratează cunoscuta epigramă a lui Catulu. *) De aci s'a păstratu până la noi scrierea *vehementer* și *comprehendere* și *mihi*;

*) Să ne fie permisu a o localiza in traducere:

„DESPRE ARIESCU.

Ariescu avea obiceiul de a dice și de a scrie *honoare* când vrea să țină *onoare*, și *historie* in loc de *istorie*, și apoi gândea că vorbise minunat de frumos, dacă ținuse din toate puterile *historie*. Credeu că totu așa pronunța și mumă-sa și unchiu-seu Liber și moșu-seu și bunica. Când fu trimisu in Țara Grecească, începură a se odihni urechile tuturor, căci aușiau aceleași cuvinte pronunțate cu blândeta ce li se cuvine și nu se mai temeau de a le auși cu acea pronunțare sëlbatică: când deodată veni scirea teribilă că marea Jonică, de când s'a dusu Ariescu la dēnsa, dejă nu se mai chiamă Jonică, ci Hionică.“

(DE ARRIO.

Chommoda dicebat, si quando commoda vellet

Dicere, et hinsidias Arrius insidias;

Et tum mirifice sperabat se esse locutum,

Quum, quantum poterat, dixerat hinsidias.

Credo sic mater, sic Liber avunculus eius,

Sic maternus avus dixerit atque avia.

Hoc misso in Syriam, requierant omnibus aures,

Audibant eadem haec leniter et leviter.

Nec sibi post illa metuebant talia verba:

Quum subito adfertur nuntius horribilis:

Jonios fluctus, postquam illuc Arrius isset,

Iam non Jonios esse, sed Hionios.

Catullus, 84.)

in cărțile vechi, mai ales ale autorilor tragici, aflăm chiar și *mehe* in locu de *me*." (*H literae ratio mutata cum temporibus est saepius. Parcissime ea veteres usi etiam in vocalibus, quum oedos ircosque dicebant. Diu deinde servatum, ne consonantibus aspiraretur, ut in Graccis et triumphis. Erupit brevi tempore nimius usus, ut choronae, chenturiones, praechones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant: qua de re Catulli nobile epigramma est. Inde durat ad nos usque vehementer et comprehendere et mihi; et mehe quoque pro me apud antiquos, tragoediarum praecipue scriptores, in veteribus libris invenimus. Quintilianus, Inst. orat. I, 5*).

Astfel Romanii, când voră să exprime pe χ grecescu, care este o consună precisă, cu asprimea lui, trebuiră să ia alte semne, fiindcă *h* era o aspirațiune prea blândă; și așa au întrebuintatu pe *c* aspiratu prin *h*. Din această aspirare a resultatu o mare apropiare a sonului *ch* de sonul *k*, fără ca să se fi identificatu încă la Romani, precum s'a identificatu in câteva cuvinte la noi.

Avemu dar următoarele regule:

Litera slavonă-greacă χ se va serie cu *h* acolo unde este aspirare de vocală, d. e. *haină, hanu, harnicu, hartă, holdă, humă*, etc.; ănsă se va serie cu *ch* acolo unde nu este numai aspirare, ci se exprimă cu tărie consonantică apropiată de *k*, d. e. *chronologie, Christosu, choru, chaosu, archangelu,*

etc.; se va scrie in fine cu *c* acolo unde s'a formatu sonul curatu *k* perđendu-se or-ce aspirațiune, d. e. *creștinu, coardă, etc.*

Tendința pronunțării noastre este de a delătura sonul *ch*, schimbându'l sau in aspirarea *h* sau in consuna *c*. Astfel vedemu că, pe când in numele propriu *Christosu* se mai aude unu *h*, dejă in *creștinu* se aude numai *k*. In genere numele proprii străine remănu încă toate cu *χ*, adică cu *ch*, din simpla cauză că se pěstrează pe cât se poate cum sunt, fiind indicări individuale; așa dar scriemu și cetimu: *Chaldea, Charonu, Charibda, Chersonesu, Chimera, Chios, Christosu, Christostomu, etc.* La numele comune ănsă (afară de cele rare: *chronologie, choru, chaosu, etc.*) s'a și schimbatu *ch* sau in *h* sau in *c*, d. e. *hartă* (in distingere de *carte, hărți și cărți etc.*), *hărtie, horă* (ănsă: *choru*); *caracteru, coardă, creștinu.*

In nici unu casu ănsă nu este permisu a mai scrie pe *h* acolo, unde s'a perdutu cu totul in pronunțare, d. e. in *istorie, onoare, etc.* Cine scrie *historie, onoare* și aduce de exemplu ortografia latină, nu argumentează in eunoscință de cauză. Pasagiile suscitade din Quintilianu și Catulu ne arată confusiunea ce domnea și la Romani in pronunțarea și scrierea lui *h*. Aru fi fără minte să o perpetueze și Rumăni, cari nu au nici o cauză pentru această. *H* trebuie scrisu numai unde se aude.

Pentru sonul **k** se află în alfabetul latinu trei semne: **c**, **k** și **qu**.

Ănsă noi nu putem primi nici pe *k* nici pe *qu*.

În ceea ce privesce litera *qu*, tradițiunile latine sunt așa de confuse, încât este greu a da lectorului o idee chiară despre natura ei. Vel. Long. crede că semnul lui *q* este o împreunare a literelor CV; Quintil. din contră ilu derivă din Koppa celu greceseu *Q* și ilu pune astfel între literele cele mai vechi aduse din Grecia. Fie aceasta cum va fi, pentru cercetările noastre sunt numai următoarele constatări de interesu:

1. În timpul scrierei latine mai regulate și de siguru în seculul ce ne privesce, litera *q* se întrebuința numai când urma unu *u* cu o altă vocală după densus, așa încât toate trei să formeze o singură silabă. Funcțiunea lui *q* era de a arătă unirea diftongică a lui *u* cu vocala următoare. „Mai avemu încă litera *q*“, scrie Quintilianu, „care face silabele dure și este de folosu numai pentru a uni vocalele ce o urmează, ear încolo este foarte de prisosu.“ (*Dura et illa syllabas facit, quae ad coniungendas demum subiectas sibi vocales est utilis, alias supervacua; ut equos hac et equum scribimus.* Quintilianus, *Instit. orat.* XII, 10).

Probă convingătoare despre această funcțiune a lui *q* ne dă și faptul, că în scrierea veche chiar dativul *cui* se află scrisu *qui*, când din cauză prosodică trebuie să se restrângă într'o singură silabă. Vice-versa când silaba cu *qu* trebuia să se lungească în două, *qu* se înlocuia cu *c*; așa la autorii comici se află foarte des *relicuus* în locu de *reliquus*, și în Plautu (*Casina*, II, sc. 2, versu 33 *) sau 192) *delicuum* în locu de *deliquum* etc.

2. Sonul lui *qu* nu se potrivea cu nici unul din sonurile limbei noastre, cel puțin nu era nici *cu* nici *cv*, ci unu sonu mijlociu. Probă despre aceasta ne este controversa între gramatisti asupra naturii sonului următoru lui *q*. *Charisius* îl dechiară de vocală, *Vel. Long.* oppune, că atunci or ce silabă începătoare cu *q* aru trebui să fie lungă din cauza celor două vocale, ceea ce nu este (*aquila*, *quod*, *equus* etc. sunt scurte), și prin urmare dechiară pe *u* de consună; după densii se desbină în același modu și ceilalți. *Quintilianu*, aducându esemplul suscitatu de *equum*, adaugă: „aceste două vocale, *uu*, producu unu sunetu a parte, precum nu se află nici unul în limba greacă și care de aceea nu se poate scrie cu literele lor.“ (*Quum etiam ipse hae vocales duae — scil. uu — efficient*

*) La *Schneider* (op. cit. I, pag. 332) din eroare de tiparu se citează 23.

sonum, qualis apud Graecos nullus est ideoque scribi illorum literis non potest. Quintilianus, Instit. orat. XII, 10.)

De aci provine confusiunea ce o vedemu in scrierea grecească, decâte ori vrea să esprime pe *qu*, d. e. la numele proprii latine. Așa găsimu in Plutarclu *Κοκκαδραντία* pentru *Quadrantia*, in Evangelia lui Marcu din contră (12, 42) *Κοκκαδραντις* pentru *quadrans*; unii scriu *Κοκκαδοι* pentru *Quadi*, *Σηκουανοι* pentru *Sequani*, alții *Κυρῖνος* pentru *Quirinus*, *Ταρκῖνος* pentru *Tarquinius*, ba chiar *Κοῖντος* pentru *Quintus*.

Dejă la Romani ănsă sonul propriu alu lui *qu* dispare cu incetul și se schimbă in *c*. De mult nu se mai ȳicea și nu se mai scriea *coquus*, ci *cocus*, nu *loquutus*, ci *locutus*; in seculul ăntăiu după Christosu se schimbă și *quum* in *cum*, *quotidie* in *cotidie*, etc.

La noi această schimbare și-a aflatu termina-rea ei: in limba rumână nu mai ecsistă sonul *qu* de locu și prin urmare nici litera nu mai poate ecsista. Ear a o scrie, cum facu unii, in locu de sonul *k* sau *q*, (d. e. quand, querquetare), este o eroare in contra alfabetului latinu, fiindcă atunci se primesce o literă latină pentru a esprima unu altu sonu decât acela pentru insemnarea căruia servea, și aceasta este o arbitraritate inadmisibilă. Romanii inșii când aru fi pronunțat cuvântul *când*

ca noi, nu l'aru fi scrisu *quand*. Quintilianu (sec. I. d. Chr.) își bate jocu de cei ce mai voiau să păstreze pe *qu d. e.* in scrierea cuvântului *cotidie*, dice ănsă, că asemenea „copilării netrebnice“ dispăruseră pe vremea lui. Nu scrimu, de ce a mai venitu D. Eliad și urmașii lui să le improspeteze pe vremea noastră. (*Frigidiora alia ut quotidie — scriberetur, non cotidie, ut sit: quot diebus. Verum haec iam etiam inter ipsas ineptias evanuerunt.* Quint. *Instit. orat. I. 7.*)

A treia literă, cu care se află exprimat în scrierea romană sonul ce ne ocupă, este *k*. Tradițiunile asupra lui *k* sunt foarte lămurite și după dăsele nu mai incupe indoială, că această literă trebuiese alungată din alfabetul nostru. *K* s'a introdusu din vechime la Romani și s'a păstratu câtva timp, din cauză că era singura literă care exprima cu precisiune sonul *k*; căci litera *c* la începutu se întrebuița și pentru sonul *g*. Așa cetimu pe *columna* rostrată *leciones* în locu de *legiones*, *macestratos* în locu de *magistratos*, etc. Se vede că pronunțarea Romanilor celor vechi nu făcea încă destulă distingere între *c* și *g*. Deabia în secolul al treilea înainte de Christosu s'a introdus litera *g*, formându-se prin o mică schimbare din *c*. După spusa lui Plutarehu, Spurius Carvilius aru fi inventorul ei. Litera *g* odată introdusă, *c* servesece exclusiv la exprimarea sonu-

lui *k*, ear litera *k* se perde din scrierea latină cu totul, rămăindu întrebuințată numai ca notă de abreviatură, când o urmează unu *a* (d. e. *K.* pentru *Caeso*, fiindcă abreviatura *C.* insemna dejă Gaius; *K.* pentru *Calendae*). Cei mai buni autori sunt uniți a o respinge din scrierea latină. Quintilianu dice deadreptul, că nu trebuie să întrebuințăm pe *k* in nici unu cuvântu (*k in nullis verbis utendum puto.* Instit orat. I, 7); Priscianus o numesce cu totul superfluă (*et k quidem penitus supervacua est.* Prisc. pag 543), etc. Respingându-o dar inșii Romanii, nu avemu noi nici o cauză pentru a o introduce.

Resultatul cercetării de mai sus este: *Sonul k nu se va scrie nici cu litera qu nici cu litera k, ci numai cu c* (respective cu *ch* inainte de *e* și *i*, precum vomu vedè la partea următoare).

Cu aceasta amu terminatu cercetările fonetice asupra acelor litere din alfabetul latinu, a căror sonu nu era destul de lămuritu pentru a fi ele primite fără controlu in scrierea noastră. O mică observare mai este de făcutu in privința lui *x*. Această literă este o consonantă dublă pentru a esprima *cs* sau *gs* (de regulă.) Ea este dintre literele noue a le alfabetului latinu, deși mai vechie decât *g*, fiindcă se află pe Columna rostrată, unde aceasta

lipsește. După *Grotfend*, *x* este imprumutatu din sistemul cifrelor etrusce; după opiniunea comună ănsă este o împreunare grafică dintr'unu *C* intorsu și dintr'unu *S* = OS,)(, X. Ca o asemenea inlesnire grafică se poate intrebuița și la noi, dacă intrebuițăm dubla consună *cs*, fără ănsă a fi marcată ca literă osebită in șirul celor simple. —

Recapitulându acum rezultatele cercetărilor din partea a doua și continuându lista alfabetică, incepută la pagina 37, constatăm, că următoarele sonuri din limba noastră se voru scrie numai cu următoarele litere latine corespunđătoare:

Sonul rumănu *e* cu litera latină *e*

<i>î</i>	<i>î</i>
<i>ж</i>	<i>ј</i>
<i>Ф</i>	<i>f</i>
<i>t</i>	<i>t</i>
<i>χ</i>	<i>h</i> și <i>ch</i>
<i>k</i>	<i>c</i> , resp. <i>ch</i> ,

ear literele *ae*, *oe*, *y*, *ph*, *th*, *qu* și *k* din alfabetul latinu nu potu fi primite in scrierea rumănă.

Această parte a disertațiunei noastre o credemu demonstrată cu toată rigoarea științifică și prin urmare incercarea, ce o facu cățiva autori Rumăni de a introduce literele *ph*, *y*, *qu* etc. in scrierea noastră, nu ne mai pare o controversă, ci o eroare.

Partea a treia.

Despre scrierea lui ч, ѱ, ѱ, ѱ, з, ѱ, ѱ, și o critică a sistemului foneticu.

In partea a doua a disertațiunei noastre amu constatatu, după starea sciinței de astăzi, cum ce-teau Romanii literele lor și care din ele trebuescu să fie adoptate in limba noastră. Pe când ănsă din acestu studiu a resultatu, că unele din literele latine nu se potu primi in scrierea rumână, ne mai aflănd in limba noastră vechiul sonu latinu pe care 'l insemnau: in paginele următoare vomu vedè din contră, că unele din sonurile rumăne nu'și află litera corespunđătoare latină, fiindcă in timpurile romane aceste sonuri sau nu au ecsistatu de locu, sau nu au ecsistatu in acea intindere ca la noi. Prin urmare alfabetul latinu aplicatu la scrierea rumână are pe de o parte litere prea multe, căroru trebuie să le refusămu primirea, pe

de alta nu are litere destule și suntemu siliți a le inlocui prin altele — o disproporțiune ce nu ne poate mira, când ne aducemu aminte, că noi după desvoltarea limbistică de XVII secole introducemu unu alfabetu petrificatu din sec. II după Christosu.

Intre literele ce lipsescu Romanilor notămu mai întâi o literă specială pentru sonul nostru

ϰ

Sonul **ϰ** nu se află in limba latină din timpul in care o privimu noi, adecă in primii secolu după nascerea lui Christosu. Litera **c** inainte de **e** și **i** nu se immuia de locu, nici in **ϰ** cum cetimu noi și Italianii, nici in **s** cum cetescu Francesii, nici in **u** cum cetescu Germanii, ci remănea **k**.

Probele sunt următoarele:

1. Nici unul din vechii gramatisti latini, deși se ocupă in detaiu de pronunțarea literelor, nu arată vre o diferență intre pronunțarea lui **c** inainte de **e** și **i** cu pronunțarea lui inaintea celorlalte vocale și a consunelor. Dar și ceilalți autori păzescu o tăcere absolută asupra sonului **ϰ**; Quintilianu in suscitatu locu, unde vorbesce despre diferența intre pronunțarea latină și cea greacă (XII, 10), l'aru fi menționatu de siguru, dacă aru fi ecsistatu.

2. Toate cuvintele grecesci fără excepțiune în cari se află *k* înainte de *e* și *i*, se transcriu în latinesce prin *c*, d. e. insula *Ceos* (Κέως), *Cebren* (Κεβρήν), *Cecrops* (Κέκροψ), *cedrus* (κέδρος), *centrum* (κέντρον), *Cimon* (Κίμων), etc. etc.

La numele comune *cedrus*, *centrum* etc. s'ar pute objecta, că deși la începutu, când s'au primitu de la Greci, s'au cetitu *kedrus*, *kentrum*, totuși mai pe urmă s'a immuiatu *c* în *u* și s'a cetitu *vedrus*, *ventrum*. Ânsă această obiecțiune cadă de la sine, când vedemu alătura numele proprii, cari nu sunt supuse immuierii ca cele comune. Dacă *c* înainte de *e* și *i* s'aru fi cetitu *u*, atunci Romanii n'aru fi scrisu pe Κίμων cu *C*, ei sau *Kimon* sau *Chimon*.

3. Constantă este asemenea scrierea greacă cu *k*, a cuvintelor latine cu *c*, și aceasta fără excepțiune. Cicero se află scrisu pretutindinea în scriptele vechi grecesci, d. e. în Appianu Alexandrinul (sec. II, p. Chr.) *Κικέρων*, Scipio *Σκιπίων* (în Appianu, în Polibie [sec. II a. Chr.] etc.), Decius *Δέκιος* etc.

Să fi fost *c* altfel pronunțatu în aceste nume, s'aru fi încercatu cel puțin vre unul din Greci să le scrie altfel, cu *τσ* sau cu *ζ* sau cu *αζ* sau cu *θ* etc. Unanimitatea tuturor scriitorilor greci de a esprima pe *c* latinu înainte de *e* și *i* prin *k* în paralelă cu unanimitatea tuturor scriitorilor latini de a esprima pe *k* grecescu și înainte de *e* și *i*

tot prin *c* este o probă convingătoare că *c* se cetea *k* și înainte de *e* și *i*.

4. Gramatistul *Terentius Scaurus*, învățătorul Impăratului *L. Verus* (sec. II. d. Chr.), vroindu în cartea sa „*de orthographia*“ să susțină scrierea literei *k*, dice: „eu ănsă pretindu, că mai superfluă este litera *c* decât *k*, fiindcă, după cum se vede la Greci, *k* are chiar valoarea sonului *c*.“ (*Ego autem contenderim magis supervacuum esse c quam k, quoniam k ut apud Graecos satis vim etiam c. literae exprimat.* pg. 2253).

5. *Quintilianu*, într'unu pasagiū suscitatu, dice: „In scurtu întrebunțarea lui *h* se lăți în modu excesivu, și de atunci ne a remasu ăncă în câteva inscripțiuni cuvintele *coronae*, *praeconis* și **centuriones** scrise *choronae*, *praecones* și **chenturiones**.“ (*Erupit brevi tempore nimius usus, ut choronae, chenturiones, praecones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant.* *Quintil. Instit. orat.* I, 5). Dacă *centuriones* s'ar fi cetitu **chenturiones**, nu s'aru fi scrisu nici odată **chenturiones**.

6. Alte probe secundare despre aceasta, mai mult indicii decât probe, sunt a) duplicitatea scrierei latine în cuvintele *decimus* și *decumus*, *decimare* și *decumare* și a altor analoage, care este ușor de explicatu dacă se cetea *dekimus* și *dekumus*, ănsă aru fi fostu greu de admisu, dacă s'aru fi cetitu *derimus* și *dekumus*; b) aflarea lui *k* sau *g* în

cuvintele comune Germanilor cu Latinii. *Cella* = Keller, *carcer* = Kerker, *cerasum* = Kirsche, *macer* = mager, *cista* = Kiste.

Prin urmare sonul *u* nu se pronunța la Romani. Cum să'l scriem dar noi cu alfabetul latinu ?

Dacă cercetăm, toate cuvintele rumănesci (nu slavoane etc.) in care se pronunță sonul *u*, constatăm nu numai că elu s'a născutu din latinul *c*, ci că *pretutindinea unde acestu c se află inainte de e și i, s'a immuiatu in u*. Când s'aru vedè numai că *u* acolo unde se află provine din *c*, atunci *u* aru fi o dependență *intemplătoare* a lui *c*, o *immuiare neregulată* a lui și aru trebui dar să se anoteze poate prin *c* cu unu semnu espresu, d. e. prin *ç*. Fiindcă ânsè se constatâ mai mult, se constatâ adecă: că in *toate* cuvintele rumăne unde *c* s'a aflu inainte de *e* și *i* s'a schimbatu in *u*, de aceea semnul este superfluu, căci acum regula generală a vorbirei și scrierei noastre este că inainte de *e* și *i* nici nu incape *k*, ci numai *u*.

O consonantă dejă prin natura sa de a fi consonantă, adecă de *a* nu se putè pronunța singură, ci in unire cu vocala următoare, ne silesce, inainte de *a* o pronunța, *a* ne uita la vocala următoare. Uitându-se Rumănul, ce vocală urmează după consona *c* și vedënd că urmează *e* și *i*, prin inasași natura limbei sale și fără altă regula trebuie să cetească *u*, fiindcă in cuvintele sale rumăne nu su-

feră *k* înainte de *e* și *i*; și din contră când vede altă vocală sau o consună, trebuie să cetească *k*. Aru fi dar o silă impusă spiritului nostru de a scrie, ca D. Pumnul, celtuescu și a ceti keltuescu, pe când pentru vine să se scrie *cine*.

Objecțiunea ce se va face, este: că aflămu cu toate aceste sonul *k* și înainte de *e* și *i* și sonul *u* înaintea celorlalte vocale și a consunelor. — Să cercetămu, unde.

K înainte de *e* și *i* se află în limba rumână

a) în cuvinte slavone, grecesci, unguresci. Acestea fiind cu totul străine naturei limbei noastre și numai nise împrumutări lexicale, ear nu gramaticale, nu ne pot influența în nascerea ei o regulă ortografică. Fiindcă ănsă se află și trebuescu scrise, vomu arăta esecțiunea și străinatatea lor întărindu sonul *u* pentru a'l face earăși *k*, introducendu dar între *c* și vocala *e* sau *i* singurul semnu ce l'au ficsatu Romanii pentru confirmare, adecă *h*. (Veți mai sus cercetarea noastră asupra acestei litere. Insemnarea lui *u* pentru a'lu ceti *k* înainte de *e* și *i* nu se poate arăta prin *u* sau prin alte semne, și aceasta din simpla, dar incontestabila causă, că noi nu avemu să inventămu acum unu alfabetu, ci introducemu alfabetul latinu. Dacă în alfabetul latinu semnul întăririi, după cum arătarămu mai sus, a fostu *h*, Rumânii sunt siliți a'și arăta numai prin *h* întărirea sonurilor lor).

Vom scrie dar: cheltuescu, chilie (când aru veni din lat. *cella*, s'aru fi făcut *cealle* sau *ceae*, dar nu chilie; in această formă este cuvântu străinu), chilavu, chimiru, chindisescu, chinu, chipu, chiru, chitescu, chitu (luatu din grecescul *τὸ χίτος* și nu din lat.), chivăra, chivotu, strachină, smochină, răchită etc.

b) In cuvintele romane unde mai nainte după *c* venea unu *l* sau unu *u*, așa încât a remasu *k* numai din această cauză conformă regulei *rumănesci*. Cuvintele sunt puține: cheie (*clavis*), chiemu (*clamo*), chiaru (*clarus*), chilinescu (*clino*), chimă (*culmen*), chiminu (*cuminum*), chivernisescu (*guberno?*). Afară de aceste șapte cuvinte și compunerile lor se mai află *chi* in terminăciunea *chiu*, *chie*, provenind din *culus* și *cula*: unchiu (*avunculus*), rarunchiu (*ranunculus*), urechie (*auricula*). Și aceste cuvinte sunt foarte puține.

c) Singura escepțiune aru fi chelaru și chingă, dacă aceste provinu deadreptul din latinele *cellarius* și *cingula*, ceea ce nu este probabilu, comparând toate celelalte cuvinte și considerând pentru chingă că avemu dejă verbul *cingu* și amu fi disu *cingă*, dacă amu fi primitu cuvântul de la Romani.

¶ deadreptul inaintea vocalelor *a, o, u, ă, î* se află numai in cuvinte străine, mai ales slavone, și aceste neputându-ne schimba regula noastră rumână din fundamentu se voru serie cu *ci*. Eacă mai toate aceste cuvinte: *ciasu, ciobanu, ciocanu, ciocărlă, ciocărtescu, cioci, ciocu, cioae, ciolobocu, ciomagu, cioandă, ciontu, cioplescu, cioară, ciorbă, cioarecu, ciortu, ciosvirtă, cioturosu, ciovică, ciubăru, ciubotă, ciueuru, ciudă, ciugulescu, ciulină, ciună, ciungărescu, ciupescu, ciupercă, ciuru, ciută, corciocu.*

In cuvinte rumănesci nu se află *u* nicaeri deadreptul inaintea vocalelor *a, o, u, ă, î, ci* numai când între aceste s'au aflatu *e* sau *i*, cari dar trebuie exprimate: *ceară* (lat. *cera*), *ceapă* (lat. *cepa*), *rugăciune* (lat. abl. *rogatione*), și așa toate in *ciune*, *urceoru* (lat. *urceolus*), *fecioru* (lat. *fetiolus*?) (Veți Diez. Rom. Gramat. II, p. 261), și așa toate in *cior*.

Fiind dar constatatu, că in cuvintele rumănesci c sună totdeauna k inainte de a, o, u, ă, î, și totdeauna u inainte de e și i, și că numai in cuvinte străine sună din contră k inainte de e și i, și u inainte de a, o, u, ă, î: trebuie să lăsăm litera c singură să exprime pe u inainte de e și i, și numai atunci să o marcăm prin semnele alăturate h, resp. i, când, in contra geniului

limbei noastre, inainte de e și i are să se pronunțe k și inainte de cealalte litere u.

Este dar o eroare contra Logiceii a apuca lucrul dea'ntoarsele, a insemna pe *c* inainte de *e* și *i* când are să se cetească *u*, și a'lu lăsa liber și fără semnu, când are să se cetească *k*. Aceasta va se dîcă a face din excepțiune regulă și din regulă excepțiune.

O observațiune finală este de făcutu pentru *c* precesu de *s* și urmatu de *e* sau *i*, d. e. (crescu) *cresci*, *cresce*. In pronunțarea rumână nu s'au putut suferi lăngă olaltă doue sunete șuerătoare precum sunt *s* și *r*. De aceea immuiarea lui *u* s'a aruncatu îndărăt pe *s*, făcendu-se *ș*, *) iar *u* neputendu rămâne *k* inainte de *e* și *i*, s'a pronunțatu cu cealaltu sonu mai moale inruditu, adecă cu *t*. Astfel *ut* se scrie cu *sc* inainte de *e* și *i*, de câte ori se vede provenit din *cu*.

II

Ceea ce s'a dîsu despre *k* și *u*, are valoare din

---

*) După aceeași lege eufonică vedemu că *t* precesu de *s* in locu de *a* se schimba in pluralu inainte de *i* in *ț*, schimba din contră pe *s* in *ș* și elu rămâne intregu, d. e. acestu, acești; onestu, onești etc. Astfel se esplică această modificare enunțată de D. Pumnul (Gram. der rum. Sprache. 1864. pag. 44. Nota).

aceleași cauze și pentru *r* și *rr*. Amândouă sun-
rile se voru insemna prin litera *g*, sciindu-se, că
inainte de *a*, *o*, *u*, *ε*, *î* și inaintea consuneloru se
pronunță *r*, iar inaintea lui *e* și *i* se pronunța *rr*.
In cuvintele, unde și inainte de *e* și *i* trebuie să
se cetească unu *r*, acesta se va esprima prin *gh*,
și in cuvintele, unde din contră inainte de celelalte
vocale și de consune se află *rr*, acesta se va es-
prima prin *gi*. Vomu serie dar ghimberu, ghimpu,
ghipsu, ghiulea, ghemu (lat. *glomus*), ghiață (lat.
glacies), ghindă (lat. abl. *glande*), unghiu (lat. *an-*
gulus), ghebosu (lat. *gibbosus*; singurul cuventu
rumănu, in care din escepțiune *g*, deși nemijlocit ina-
inte de *i*, nu s'a schimbatu in *rr*); și din contră: gia-
mantanu, giamu, giamie, Giurgiu.

II

Sonul *u* nu a ecsistatu la Romani in intinderea,
in care ilu avemu noi. Singurul casu, in care este
probabilu că'lu intrebuintău Romanii, era pentru *t*
inaintea unui *i* urmatu de altă vocală, și aceasta
pare a fi fostu mai mult o neglijență a limbei,
de care in timpul clasicu se fereau cei culți. De
aceea vedemu, că acestu sonu nici nu are literă
a parte, ci este numai o nuanță de pronunțare
a lui *t*.

La noi ănsă *u* a devenitu unu sonu foarte lățitu, și admișu și inaintea vocalelor simple. Din nenorocire in starea actuală a limbei nu se vede intrebuintatu după o regulă demonstrabilă. Pe când sonul *k* in *toate* cuvintele rumănesci, unde s'a aflatu nemijlocit inainte de *e* și *i*, s'a schimbatu in *u*, și astfel și *k* și *u* se scriu prin *c* fără altu semnu, sonul *u*, deși acolo, unde se află, provine din *t*, totuși nu este o modificare regulată a acestui *t*. Căci dacă *t* inainte de *e* și *i* in multe cuvinte rumănesci s'a schimbatu in *u*, in totu atâtea alte cuvinte a remasu *t*. Să cercetăm u acestu punctu mai de aproape :

1) In flecțiunile de declinare și conjugare vedemu pe *t* totdeauna schimbatu in *ț*, când se află inainte de *i* (afară de casul când este precesu de *s*, precum amu esplicatu la pag. 74) și remăind neschimbatu când se află inainte de *e*. Esemple: *totu, toți, toate; potu, poți, poate, etc. etc.* ănsă deja aci câteva escepțiuni la infinitivele in *i* și la timpurile lor derivate: *đicemu a ascuți, a împărți, a păți, a minți; dar đicemu și a gătì, a chitì, a părtinì, a respłatì, a amintì.*

2) In alte forme generale de derivațiune gramaticală ale limbei noastre *), vedemu că *t* inainte de *i* remăne tot *t*: *anticu, veneticu, roșaticu, fa-*

*) Comp. *Diez*, Rom. Gram. II, pag. 249 sqq. (edit. I.).

naticu, lunaticu, tomnaticu *); *carticică, lăptișoru, părțicică, rotiță, artistu, flautistu, măritișu, multișoru, etc.* In altele ănsă de acelașu felu se schimbă earăși in Ț: *cărțișoară, inavuțire, mulțime, etc.* Țicemu cu toate aceste *latină, ănsă căpățină.*

3) Inainte de doue vocale aceeași confusiune. Avemu *hărtie, cutie, argintie, gratie, etc.,* ănsă Țicemu *avuție, frăție, beție* etc. Și o repețimu: toate esemplele aceste sunt cuvinte rumănesci, nu primite de la străini.

4) Abstragënd de la formele gramaticale și luänd numai cuvinte isolate din lecsionu, aflămu asemenea fără nici o regulă când *t* când Ț: *clatină, latină, ție, ține, tine, tigru, titulă, țipă, tină, tigae, țiganu, tindă, timpu* **) etc.

5) Inainte de *e* și *ë* aflămu: *țesu, țestu, țestone, țeară, țëranu, țërină, țërmure, și earăși: terminu, teascu, temu, teiu, etc.*

*) Mulți din cei cari nu admitu insemnarea lui *t* pentru a'l face Ț, pretindënd a vedè o regulă generală pentru inmuierea lui (inaintea lui *i*), scriu *lunatecu, tomnatecu*, pentru a'și scapa teoria. Dar aceste sunt violențe de limbă, cari nu potu fi admise. Rumănul Țice *tomnaticu*, ear nu *tomnatecu*, și nu *i* se poate schimba limba in grația teoriilor ortografice, ci vice-versa ortografia trebue făcută după limbă.

**) Așa Țice Rumănul, și nu *tëmpu*, cum voru cei comemorați in nota precedentă. *Tëmpu* vrea să Țică *prostu* pe rumănesce.

6) Frapante sunt casurile, unde se pronunță când *t* când *ț* în același cuvânt, d. e. *eu ascutu* și *eu ascuțu*, *eu trimetu* și *eu trimetu*, etc. *).

Din cele arătate mai sus suntemu siliți a conchi-de : Pe când sonul *k* în toate cuvintele rumănesci, unde s'a aflatu nemijlocit înainte de *e* și *i*, s'a schimbatu în *u* și prin urmare se poate serie în amëndoue casurile cu *c*, avënd o regulă generală a cetirei : sonul *t*, după starea actuală a limbei noastre, nu păzesce nici o regulă demonstrabilă în tranșițiunea lui spre *u* și prin urmare nu se potu serie amëndoue sonurile *t* și *u* numai cu litera *t*.

Considerând acum scopul scrierei, precum l'amu demonstratu în partea ăntăi (mai ales la pag. 4 și 5), care este : de a produce prin semnele vëndute pe cât se poate mai curënd înțelegerea ideilor de comunicatu, considerând apoi, că deși *u* în cuvintele rumănesci provine din *t*, totuși osebirea între *t* și *u* nu constituie numai — ca la Romani — o nuanță de pronunțare, ci o diferență importantă atât pentru înțelegere cât și pentru flecțiunea gramaticală : nu mai incape indoială despre justetă conclusiunei că : sonul *u* trebuie însemnatu și osebitu de *t*.

Aceasta fiind, persistența cu care se opunu cățiva autori Rumăni în contra însemnării lui *u* și men-

*) Pumnul, rum. Gram. pag. 164.

ținu litera *t* pentru amândouă sonurile, ne pare una din erorile cele mari în scrierea actuală a limbii rumâne.

Până când teoria scrierei, precum o desvolta-
rămu în partea I a disertațiunei de față, este justă :
până atunci toate considerările secundare cari s'au
impotrivitu în contra însemnării lui *u*, trebuie să
cedeze. Noi nu ȳicemu, că pentru totdeauna *u*
va trebui să fie osebitu de *t*; este cu puțință,
este chiar probabilu, că peste câteva sute de ani
limba rumână să'și regularizeze tranșițiunea lui *t*
în *u* pentru toate casurile, precum și-a regula-
rizatu tranșițiunea lui *k* în *u*; atunci semnul ose-
bitu pentru *u* va putè dispăre din scrierea noas-
tră. Dar până atunci noi, cari nu suntemu chie-
mați a anticipa ortografia seculilor viitoare, nici a
introduce ortografia seculilor trecute, ci a scrie
limba rumână de astăȳi în Logica ei, noi trebuie să
menținemu separarea grafică a celor două sonuri.

Discuțiunea nu mai poate dar avè locu asupra
faptului însemnării lui *u*, ci numai asupra modu-
lui, cum să se însemneze.

În această privință domnesce o mare confusiune
la noi. Pentru a ne orienta în critica ei, trebuie să pri-
vimu chestiunea dintr'unu punctu de vedere generalu.

Mai ăntăi este constatatu prin demonstrațiunile
din partea primă (pag. 6, 12 și urm.), că sonul
u, fiind de regulă o dependență de flecțiune a lui

t, va trebui să aibă unu semnu, in care să figureze și *t* ca parte principală. Intrebarea se reduce la această: cum vomu insemna pe *t*, pentru a' da cetirea de *u*?

Or ce semnu, fie elu literă, fie indreptariu de drumu, fie tablă de locandă, trebuie să implinească doue condițiuni esențiale: ăntăi să aibă unu înțelesu fixu, așa încât să nu se poată interpreta in doue sau mai multe moduri, și al doilea să fie cunoscutu de toți in acestu înțelesu al său. Nu este permisu nici unui individu a descoperi in asemenea materii elu singuru unu semnu a parte și a'lu impune, fiindcă atunci numai este semnu, ci o ficțiune neînțeleasă. — Aplicând aceasta la cercetarea noastră și considerând, că unul și același semnu va trebui să ne servească și pentru $s = u$ și pentru $d = z$: aflămu numai sedila, corespunđătoare scopului, 1) fiindcă sedila nu are altu înțelesu decât acela al inmuierei unui sonu, 2) fiindcă din limba francesă este cunoscută de toată lumea in acestu înțelesu al seu.

O revistă critică asupra celorlalte moduri de insemnare va pute contribui la adoptarea sedilei.

Cățiva autori rumăni intrebuintează unu *i* după *t* pentru a' l face *u*. Unul din motivele rezistenței lor in contra sedilei este: că sedila aru fi urită. La aceasta amu respunsu in partea I pag. 5. Unu altu motivu, mai seriosu, este: că sedila in-

greuiază scrierea, cerënd prea multu timpu. La aceasta respundemu, că primul scopu alu scrierei este cetirea; unul serie, o mie cetescu; prin urmare o ortografie care ingreuiază scrierea, ănsă inlesnesce cetirea, este fără indoială de preferitu unei ortografii, care inlesnesce scrierea, dar ingreuiază cetirea. Și apoi scrierea grabnică este o întrebare stenografică, dar nici de cum ortografică. Dar in contra admiterei lui sunt alte dificultăți, ce se opunu. Cea principală este aceasta: *i* numai atunci s'aru putè întrebuința pentru insemnarea lui *u*, când aru fi o regulă constantă a limbei noastre, că *t* înainte de *i* urmatu de o altă vocală se cetesce *u*. Dar togmai aceasta nu este. Amu arătatu in paginile precedente exemple contrarii: *hărtie*, *argintie*, *gratie*, etc. Prin urmare dacă *t* acolo unde se află dejă înainte de *i* cu o vocală, nu se cetesce *u*, la ce ne aru folosi pentru cetirea lui *u* intercalarea lui *i* acolo unde nu se află? D. e. dacă vreau să scriu cuvântul *brațe* și'l scriu *bratie*, totu nu știu ăncă, dacă amu să'l cetescu *braue* sau *brat-i-e*. Vice-versa, nasce altă dificultate: dacă ni se dă regula de a ceti pe *t* înainte de *i* cu o vocală ca *u*, ce vomu face cu cuvintele, unde in acestu casu trebuie totuși să se cetească *t*? Pentru escepțiunea lor este de inventatu unu nou semnu, altfel in locu de *grat-i-a*, *hărt-i-a*, *part-i-a*, etc. vomu fi in periculu de a ceti *grața*, *hărța*,

părta. — O altă dificultate este de a arăta pe *t* când se află înainte de *i*, d. e. cuvintele *a împărți*, *părțile*, *avuții*, *șiri* (pescii) le-amu scrie *a impartii*, *partiile*, *avutiii*, *tiiri*, ceea ce este cel puțin straniu, dacă nu imposibilu. —

Curioasă este maniera de a insemna pe *u*, adoptată de jurnalul din Pesta „Concordia“. Concordia admite ca regulă, că *t* înainte de *i* se cetesce *u*, și prin urmare scrie în acestu casu sonul *u* cu litera *t* fără altu semnu. Atunci ănsă, când *t* rămâne *t* și înainte de *i*, întrebuițează unu semnu; dar semnul nu’lu pune la *t*, ci încarcă vocala următoare cu unu circumflectu. D. e. pronumele *’u* ilu scrie *ti*, dar pronumele *tine* ilu scrie *tîne*.

Noi nu am putè admite în nici unu modu această ortografie. Căci a întrebuița cunoscuta literă *t* fără nici unu semnu pentru sonul *u* și a o insemna din contra, când are să arete poropriul și vechiul seu sonu *t*: aceasta este o procedere, ce nu se poate califica de cât de Logică pe dosu. Tot atât de pe dosu ne pare cealaltă procedere, de a pune semnul nu sub *t*, ci peste litera următoare, cu totul nevinovată la dificultatea ortografică. Cu aceeași consecință amu trebui să scriemu d. e. *an̄tau* însemnându pe *n* și *i* pentru a arătă modificarea vocalei precedente *a*, și alte asemenea curioșități. — Dar avemu o a treia obiecțiune în contra

acelei scrieri. Semnul circumflecsului nu este unu semnu inventatu de Redactorul Concordiei, ci unu semnu cunoscutu din vechime cu înțelesul seu propriu. Circumflecsul arată de regulă contragerea a doue vocale in una sau lungirea unei vocale sau baterea accentului peste o vocală lungă, etc. Când ănsă „Concordia“ scrie *sîne, tîne*, circumflecsul ei nu insemnează nimic din toate aceste; elu te invită numai să cetesci consunele *s* și *t* cu propriile lor sonori de *s* și *t*. ănsă amu arătatu mai sus, că semnul trebuie să fie mai ăntăi de toate precisu și generalminte cunoscutu in înțelesul seu. Prin urmare nu putem veni astădi a abusa de circumflecsu intr'unu înțelesu, care este oppusu intrebuițării sale de atătea secole. —

Aceeși obiecțiune amu adresa-o insemnării lui *u* adoptate in cărțile reposatului A. Pumnul. Pumnul insemnează pe *u, z, uu* etc. cu o paușă deasupra = $\bar{t}, \bar{d}, \bar{s}$ etc. Înțelesul cunoscutu al pausei este sau duplicarea consunei sau lungirea vocalei sau intreruperea gândirei; nici odată pausa nu poate fi intrebuițată pentru muiarea lui *t* *). — Tărēmul semnelor este tărēmul celu mai alunecoșu in scriere. Indată ce părăsimu înțelegerea lor cunoscută din vechime, introducemu o confu-

*) După cum aflămu, Pumnul a fostu silitu a adopta pausa din cause esterne, neatirnătoare de ortografia sa.

siune, de a cărei responsabilitate aru trebui să se ferească or ce autoru consciențiosu. Aci este câmpul celu mai nepotrivitu pentru invențiuni. Astăzi își insemnează Pumnul pe *t* cu o pauză, măne va dice unul, că pausa este urită și va pune unu punctu sub *t*, poimăne va veni altul și va pune unu cercu, altul va pune unu unghiu slavonescu, și așa fără mărgini se va inmulți confusiunea dejă mare a scrierei rumâne prin ficțiuni care de care mai individuale. —

O altă manieră de a insemna pe *t* și *u* este prin intercalarea lui *h*, precum s'a adoptatu la *c* și la *g*. Atunci *t* inainte de *i* se scrie cu *th*, ear *ț* inainte de *i* se scrie cu *t* singuru. In contra acestei ortografii observămu, că *h* aplicatu la *c* și *g* arată întărirea unei consune, care altfel s'ar immuia după geniul limbei rumâne. Cu ce dreptu amu putè ănsă să întărimu pe *t* inainte de *i* prin *h*, când elu nici nu este in pericolu de a se immuia, fiindcă in o sumă de cuvinte rumănesci *t* inainte de *i* rămăne tot *t*? (Pe când *c* in toate cuvintele, unde s'a aflatu nemijlocit inainte de *e* și *i*, s'a schimbatu in *u*). —

Terminămu această revistă critică cu observațiunea finală, pe care suntemu siguri că ne o voru confirma toți cei ce s'au ocupatu cu seriozitate științifică de această materie: originalitatea este

o însușire eminentă când e vorba de idei, dar când e vorba de ortografie, nu'și are locul.

Resultatul cercetărilor precedente este : *sonul rumănu u, se va scrie totdeauna cu ț.*

III

Notămu mai ăntăi câteva cuvinte, din cari se vede neregularitatea tranșițiunei lui *s* in *u* și prin urmare necesitatea insemnărei lui *s*.

Grasu, grași, ănsă : grăsimie ; grosu, groși, ănsă : grosime ; a ursi, ursită, ănsă : arșiță ; a pași, a eși, simtu, singuru, selbaticu, ședu, sine, șine, șipotu, șiru etc.

Prin urmare din aceleași cauze ce le desvêlirămu in paginele precedente pentru *u*, vomu scrie sonul *u* prin *ș*.

Z

Sonul *z* provine la noi din doue isvoare : 1) ca immuiere din *d*, 2) ca sonu gata luat din limbi străine.

In casul d'intêi ilu vomu scrie prin *d* din motivele arătate la *u*. Notămu aci numai câteva cu-

vinte din cari să se vadă neregularitatea tranziției lui *d* în *z*:

Ardu, arđi, ardere, arđetură, a auđi, a dobândi, dobândi, a respândi, đicu, medicu, đioa, dietă, đece, dece? dimicare, dimineața, dinte, diregu, din, etc. Frapante sunt exemplele, unde se află *d* și *đ* în același cuvântu *d. e. eu vėđu și eu vėdu, eu audu și eu auđu, eu prinđu și eu prindu etc.*

În cazul al doilea, adecă unde *z* este luat din limbi străine, ilu aflămu esprimat la Romani prin *z*. Tot așa ilu vomu insemna și noi. Vom scrie dar: *zelu, (zelus, ζήλος), zefiru (zephyrus, ζέφυρος), zonă (zona, ζώνη), zimbru, zăbavă, zăpadă etc.* Asemene în forma verbală ezu (din lat. *izo, gr. ἰζω*), botezu (*baptizo, βαπτίζω*), lucrezu *) etc.

Conchidemu: sonul *z* se insemnează prin *z* în cuvintele străine, fiindcă în asemenea casu și Romanii au avutu *z*; ănsă se insemnează prin *đ* în cuvintele, unde provine din *d*, adecă mai ales în declinări și conjugări, fiindcă aci logica scrierei cere arătarea consunei radicale odată cu schimbarea ei, conform principiului demonstratu în partea I a disertațiunei de față.

---

*) Veđi Diez, Rom. Gram. II, pag. 329 și 215.

Ț

Sonurile *Ǻ* și *Ț* nu se vădu a fi fostu la Romani. Or cât de surprindătoare aru fi variabila vocalizare latină togmai in cuvinte, unde și noi întrebuințăm sau amu fi întrebuințatu *Ǻ* sau *Ț* (*facio, feci; legendus, legundus; dicendus, dicundus; faciendus, faciundus; maximus, maxumus; cani = xvi **) etc.): totuși, scientificește vorbind, aceasta nu ne autorizează a Țice mai mult decât că vocalizarea latină acolo, unde a fostu nehotărită, a lăsatu cu atât mai mult tărēmul liberu pentru introducerea altor sonuri in limbele romane moderne.

In or ce casu sonul *Ǻ* are in limba rumână o insemnătate nu numai fonetică, ci și gramaticală-logică, la care nu a ajunsu nici odată in limba latină. Din nenorocire ănsă *Ǻ* nu este primitu după vre unu principiu demonstrabilu, ci după o eufonie ăncă neficsată.

Singura regulă ce s'a putut da, este negativă, adecă că *Ǻ* nu se află la inceputul cuvintelor **) (cu escepțiunea dialectică: *Ǻla, Ǻsta*).

---

*) Cipariu, elemente de limba rom., pag. 24 și 25. Compară mai ales § 10 din tractatul de ortografie, publicatu in fruntea Lexiconului de la Buda, 1825.

**) Pumnul, rum. Gram. § 13; Cipariu, l. c., pag. 8.

Ear toate celelalte așa numite regule a le gramatistilor nostri, sunt numai nisce generalizări a cătorva pronunțări de unu felu, paralel cu care merge generalizarea a cătorva pronunțări de altu felu. Sau mai bine ȳicend: regula și escepțiunea au cumpănă egală și prin urmare escepțiunea are tot atăta dreptu de a fi marcată ca și regula.

Să cercetăm această mai de aproape pentru σ .

1) σ provine din a când acesta și-a perdut sonul: laudu, lăudam; facu, făceam; carte, certycică etc.

Cu toate aceste a rămăne de multe ori a de și nu mai are tonu. D. e. batjocură, balamutu, calicu, datorie, familie, fasole, *) macrișu, materie, raritate, și in sumă de cuvinte străine sau mai noue, in care nu s'a făcutu transițiunea in σ , deși sunt intrate in poporu: basmă, pară, pardoseală, canaru, hagiu, falangă, paharu, papucu. (Alte cuvinte noue, in cari asemenea a remasu a , mai sunt: casarmă, cadavru, cafenea sau cafană, camin, canapea, canava, canalu, canonicu, capotu, castană, catedră, catolicu, catichismu, magistratu, Marghioala, Maria, pardoseală, parohu, patronu, patriotu, patriarchu, salată etc.) Rămăne apoi a , deși

*) Mulți autori bucovineni, ca să și scape regula, ne siluescu limba și ȳicu făsole, cădavru etc. Vivat orthographia, pereat lingua!

nu mai are tonu, la începutul cuvintelor: așa aveamu, avutu, aratu, aramă, argintu, acum, etc. Dar și aci este o eșecțiune, când adecă după *a* vine *n*. Atunci nu rămâne *a*, dar nu se schimbă nici în $\bar{a}$, ci se face $\bar{i}$. ăngeru, ănsă, ăntăiu, etc. Ănsă și aceasta nu este pretutindinea justu. In anu, anțerțu, aninu, Andreiu (anaforă, antereu) rămâne *a*.

2) $\bar{a}$ se află provenind din *a* și acolo, unde acesta nu și-a perdutu tonul: carte, cărți; mare, mări; carne, cărnuri; cale, cai; ănsă: calu, cai; mătase, mătăsuri; sãbii, pãsãri etc. Din contră vacă, vaci; fragă, fragi; impartu, impartți; adăpu, adapi. Ănsă iarăși laudămu spre distingere din laudamu, laudă spre distingere de lauda, împăturu, înfășuru, mōru.

3) $\bar{a}$ provine din *e* când acesta nu are tonul: tînăru, îndărătu, răcitu, răsplată, vëraticu, etc.

Cu toate aceste *e* rămâne de foarte multe ori *e*, deși nu mai are tonul: inverđitu, veninu, temutu, șeđutu, dreptate etc.

4) $\bar{a}$ se află provenindu din *e* și acolo unde are tonu: vėdu, învėțu, rėu, vėru, etc.

Resumămu: $\bar{a}$ acolo unde se află, provine de regulă din *a* sau *e*, ănsă nu există nici unu indiciu demonstrabilu, când *a* și *e* se schimbă în $\bar{a}$. De aci rezultă necesitatea de a însemna pe $\bar{a}$ aparte, conform demonstrațiunilor precedente.

Discuțiunea nu mai incupe dar asupra faptului

insemnării, ci numai asupra modului, cum să se insemneze.

Noi susținemu pentru acestu casu semnul generalminte cunoscutu alu scurtărei aplicatu deasupra lui *a* și lui *e*, după cum se obicinuesce in Princi-patele-Unite, cu escepțiunea pers. 3. sing. a Perfectului, unde scriemu *â*.

Eacă rațiunea semnului scurtărei: sonul *ɔ* al nostru se nasce de regulă din vocale scurte, înțelegând scurtimea atât după tonul modernu cât și după cantitatea antică. In privința d'ântăi scimu, că in cele mai multe casuri unu *a* și *e* fără tonu, adecă scurtu, devine *ɔ*. In privința cantității a observatu Diez *), că mai ales din *a* și *e* scurtu s'a formatu *ɔ*, pe când *a* și *e* lungu s'a păstratu curatu (cu escepțiune a vr'o trei, patru cuvinte; d. e. cărnuri [din *cāro*, *carnis*] și aceasta numai la pluralu).

O escepțiune importantă se află la această regulă, dar escepțiunea nu provine din eufonie, ci din cauză gramaticală. Verbii de conjugățiunea I. au in pers. 3. sing. a Perfectului simplu unu *ɔ* accentuatu, prin urmare lungu din accentu, și tot odată contrasu din vechiul *avit*, prin urmare lungu

---

*) Rom. Gram. vol. I, pag. 123, 126, 127, 128 din edițiunea ăntăi de la 1836. In edit. a doua (1856) I., pag. 134, 136, 138, 139, 140, 336.

din contragere, și în fine născutu din *a* alu primei conjugățiuni latine, prin urmare lungu și din cantitatea antică. Importanța acestui $\bar{a}$ lungu și accentuatu consistă în distingerea ce o produce între prezentu, imperfectu și perfectu pers. 3. sing. d. e. *afl̄*, *afl̄à*, *afl̄à'*. Aici accentul este neapărat trebuinciosu; a' l pune peste semnul scurtărei, aru cumula semnele în contra usului și al grabnicei înțelegeri; pe de altă parte nu este cu puțință a marca pe $\bar{a}$ al perfectului cu semnul scurtărei, când togmai este din toate puncturile de vedere cea mai lungă vocală a flecțiunei rumăne. De aceea pentru acestu singuru casu introducemu circumflesul peste *a* = *â*, fiindcă circumflesul este aici accentul specificu indicatu, însemnând din vechime atât tonul cât și lungimea cât și contragerea.

O privire sumară asupra celorlalte moduri propuse pentru însemnarea lui $\bar{a}$, ne va întări în convingerea, că scurtarea $\bar{a}$ pusă asupra lui *a* și *e* este ortografia cea mai acceptabilă, ba chiar singura, care este bazată pe o rațiune gramaticală.

Unii scriitori rumăni punu în toate casurile circumflesul $\wedge$ în locul scurtărei. Aceasta este în contra naturei circumflesului. Din minutul, în care s'a constatat că sonul $\bar{a}$ este o proveniență din *a* și *e* scurtu, circumflesul, semnul lungimei

in toate privirile, nu'i mai este aplicabilu, afară de casul citatu.

De aci incolo incepu ficțiunile individuale. Le-xiconul de la Buda insemnează pe $\bar{\alpha}$ cu a' , e' etc. Ce să fie semnul deasupra acestor vocale? Virgula? *Spiritus lenis*? — *Diez* propunea in edițiunea d'in-tăi a gramaticii limbilor romane e cu doue puncte= $\ddot{e}$; in edițiunea a doua a părăsitu această ortografie și scrie $\underset{\circ}{e}$. *F. W. Eichhoff**) recomēnda aceleași doue puncte pentru or ce modificare adusă vocalei primiti-ve. *v. Hahn****) pare a avē in vedere același sonu, când propune pe e cu o paușă dedesupt = $\underline{\varepsilon}$. *Lep-sius*****) scrie e cu unu cercu $\underset{\circ}{e}$ †).

Toate aceste potu fi bune și frumoase, dar sunt și remănu ficțiuni individuale in comparare cu argumentul adusu in favoarea semnului scurtărei.

Resultatul cercetărilor precedente este: sonul $\bar{\alpha}$ se scrie cu $\check{\alpha}$ sau $\check{e}$, după cum sonul primitivu rumănu din care provine, este a sau e ; ear in imprumutările exclusiv lexicale din limbi străine $\bar{\alpha}$ se scrie totdeauna cu $\check{\alpha}$. Scriemu dar; lăudatu de

---

*) In apendicele la *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde*.

**) *Albanesische Studien*, Heft. II, pag. 3.

***) *Das allgem. linguistische Alphabet*; 1855, pag. 24.

†) Despre maniera lui A. Pumnul vorbimu mai jos, in critica fonetismului.

la laudă, vădutu de la vedere , ănsă scriemu măgură, până, după, pălărie, etc., neaflând in formele rumănesci de flecțiune a acelorași cuvinte sonul primitiv de a sau e *).

Î

Sonul *î* este o modificare a vocalelor *a*, *e*, *i*, *u* și anume cea mai adăncă umbrire a lor. Dejà *ș* se nasce din umbrirea lui *a* și *e*; dar *î* afundă vocea și mai mult și este astfel unu gradu mai departe in sensul aceleași modulațiuni, pe care o exprimă și *ș*.

Pe când ănsă *ș*, deși sonu născutu din modulațiunea unui altu sonu primitiv, a căștigatu in limba rumână valoarea unei vocale de sine stătătoare, marcând diferențe importante in conjugățiune și declinațiune, *î* nu ne pare atât o vocală proprie, cel puțin nu ocupă nici unu rang in flecțiunea rumână, cât mai mult o nuanță de umbrire mai adăncă a pronunțării unei vocale, principalminte când se află inaintea consunelor nasale *n* (și *m*); cu alte cuvinte: *î* este o simplă nuanță eufonica a lui *ș*, care este prima și propria umbrire a vocalelor limbei rumâne.

*) Despre pretinsa dificultate a acestei ortografii, veđi mai jos critica sistemului foneticu.

Legea aflărei regulate a lui *î* este aceasta: 1) in cuvintele rumănesci *î* provine de regulă din influența nasalului *n* (și *m*), ceea ce nu vrea să țină, că ori unde este *n* (și *m*), vocala precedentă se schimba in *î*, ci numai că acolo, unde vocala s'a schimbatu in *î*, cauza au fostu *n* (și *m*). Esemple: *în*, *împăratu*, *rumînu*, *îngeru*, *mînă*, *cîntu*, *vîndu*, *făcînd*, *ținînd*, *lăudînd*, *sîn*, *sînt*, *grîu*, (=granu), *rămîiu* (=remanu), *frîu* (=frenu), *cît* (=cant), *brîu* (=brinu) etc. De aceea alfabetul nostru celu vechiu avea unu singuru semnu pentru silaba *în* și *îm*. 2) Eufonia rumână suferu greu unu *i* ascuțitu după *r* și'lu umbresce cu predilecțiune in *î*: *rîsu*, *rîpa*, *rîu*, *u omorî*, *urî*, etc. (O analogie este in englezesce, unde după *r* nu se suferu *iu* și deaceea *ew* se cetesce *u* in contra regulei).

Considerând aceste doue casuri de aflare regulată a lui *î*, nu vedemu in această vocală de cât o umbrire fonetică provenită din influința lui *n* și *r*, ear nici de cum o vocală de importanță logică in gramatica rumână, și de aceea nu putemu admite unu semnu osebitu pentru *î*.

Scimu bine, că afară de cele doue casuri *î* se mai află in alte cuvinte din limba noastră. Intrucât aceste sunt rumănesci, sunt foarte puține (*gîtu*, *hîrtie*); cealalte suntu luate de la Slavoni, și prin urmare nu trebuie se ne influințeze

unu principiu ortograficu rumănescu. Mai este ănsă o clasă a parte de cuvinte, in cari se află î: sunt cele ce imitează sunetele naturei (onomatopetice); d. e. *fîlfîe*, *sfîrîe*, *mîrîe*, etc. etc. Pe aceste le scrie fiecare cum vrea, cu circumflescu, cu câte doue litere, cu omiterea vocalei, etc. Nici o limbă nu este ficsată asupra lor și nici nu trebuie să fie ficsată. Sunetul interjecționalu *hîm*, *hîm* in nemțesce și franțusesce se scrie când *hm*, *hm*, când *hem*, *hem*, când *hum*, *hum*, și aternă de la fiecare să'lu pronunțe cum scie mai bine.

De aci conchidemu: sonul *î* nu se exprimă prin unu semnu a parte, ci semnul lui *σ* va servi de regulă și pentru marcarea lui, dându-se preceptul cetirei: *a* sau *e* cu scurtare deasupra, când se află inainte de *n*, se umbrescu mai mult decât *σ*, și se cetescu *î*; incolo remănu *σ*. Vomu scrie dar: *dicënd*, *afländ*, *mergënd*, *ständ*, *mormëntu*, etc. Regula nu va fi de tot corectă, d. e. in cuvintul scrisu *hărtie*, *ă*, deși nu are unu *n* după sine, se cetescu totuși de cei mai mulți *î*; ănsă o repețimu: diferența nu are nici o importanță și este foarte indiferentă, dacă in urma acelei regule cățiva voru ceti *hörtie* in locu de *hîrtie*.

Ear in privința lui *i* se va observa, că in cele mai multe casuri când se află la inceputul cuvintelor inainte de *n* sau *m* și la mijlocu după *r* se

cetesce *î*, fără a i se pune vre unu semnu a parte. Vomu serie dar: *impăratu, in, riu, etc.*

Cercetarea critică asupra unui altu modu de insemnare pentru *î* intră deadreptul in critica in-tregului sistemu foneticu și o dămu astfel in paginele următoare. Cine nu a fostu încă convinsu prin argumentațiunile precedente in privința scrierei lui *σ* si *î* prin *ă, ă și i*, va afla poate noue elemente de convingere in cele ce vomu dice acum despre sistemul foneticu.

O critică a sistemului foneticu.

Eliminând din scrierea limbei noastre vocală *î*, disertațiunea de față a intratu in conflictu cu sistemul foneticu al ortografiei rumâne, și inainte de a păși mai departe, trebuie să se oprească la analiza și critica lui. —

Sistemul foneticu are de principiu: fiecare cuvântu se scrie cum se pronunță *) și prin urmare pentru fie-care sonu osebitu trebuie o literă osebită. Sau cum s'a ȳisus din vechime: *Ego sic scribendum quidque iudico quomodo sonat. Hic enim usus est literarum, ut custodiant voces* (Quintilian, *Inst. orat.* I. 7, 30). Reposatul A. Pumnul, celu mai

*) Pumnul, Gram. d. rum. Spr. § 9.

consciențiosu între reprezentanții acestui sistemu, ilu numesce „foarte simplu, naturalu și ușoru“. Ȃnsă cu toate aceste predicate măgulitoare, sistemul foneticu este mult mai greu decât aru părè, cel puțin este pretutindenea de înțelesu *cum grano salis*, și mai ăntăi de toate: *elu nu este unu principiu generalu și absolutu alu scrierei rumăne, ci trebuie restrinsu în modu esențialu*.

Pentru a înțelege această restringere, *) nu avem decât a face o aplicare practică a fonetismului. Să scriemu dar cu ajutorul seu cea d'întăi propusăciune ce ne trece prin minte, d. e. *гѣрѣа ecte pous*.

Spre a sci, cum să scriemu aceste cuvinte, aru trebui numai să ne întrebămu, cum se pronunță. Ȃnsă togmai aci este dificultatea. Cuvântul *гѣрѣа* și mai toate cuvintele se pronunță în deci

---

*) Restringere, pe care fonetistii, cel puțin scoala din Bucovina, sunt cei d'ăntăi a o admite. Este o datorie de justiție a le constata aceasta îndată la începutul cercetării. Ceea ce dicemu dar noi despre restringerea fonetismului, nu este o polemică în contra fonetistilor (polemica vine mai târziu), ci numai o esplicare și deducțiune a faptului pentru cei ce nu sunt ăncă inițiați în această materie; și mărturisimu, că nu amu înțelesu, pentru ce etimologistii din Transilvania au combătutu pe fonetisti togmai în privința întinderei, dicându-le că sistemul foneticu, întrebuintatu absolut, aru desbina limba în dialecte, etc. — Este prea gratuit a combate pe unu adversariu în puncturi, pe care elu nici nu le susține.

de feluri. Unii ȕicu *fieru*, alȕii ȕicu *hieru*, alȕii *heru*, alȕii *șeru*, alȕii intr'unu modu șuerătoru, graficesce neesprimabilu, *șșeru*, etc. Tot așa la cuvântul *pous*; Unii pronunȕă *roșu*, Macedonii ănsă *rosu*, Bănăȕenii *roshiu*, etc. Cu care din diferitele sale pronunȕări are să se scrie unu cuvântu? A. Pumnul respunde „cuvântul se scrie cum se pronunȕă *după usul generalu al limbei*.” Dar aceasta nu inlătură dificultatea. Căci îndată se nasce earăși întrebarea: Care este usul generalu al limbei? Și la aceasta trebuie se respondemu: nici unu. O provincie întregă ȕice *hieru*, o altă provincie înrteagă ȕice *șeru* etc. Aproape nici unu cuvântu, afară de monosilabe, nu se pronunȕă în același felu de toȕi Rumăni, prin urmare pentru mai nici unu cuvântu nu există unu usu generalu al limbei ca normativu al scrierei tuturor sonurilor. Și ceea ce este dreptu pentru Rumăni, este dreptu pentru toate popoarele europene literate. Nici unu poporu nu scrie cum pronunȕă și nu pronunȕă cum scrie, nici macar în majoritate, necum în usul generalu.

Care aru fi acum prima consecinȕă a sistemului foneticu, dacă l'amu aplica în modu absolutu, fără restricȕiune (precum ănsă nu'l aplică nici fonetistii)? Consecinȕa aru fi, că ne amu sparge limba în atâtea bucăȕi, câte pronunȕări provinciale se află în Rumănia, și pe această cale amu ajunge pe-

ste 100 de ani la o desbinare completă a poporului, așa încât Moldoveanul n'ar mai înțelege pe Munteanu, Munteanul n'ar mai înțelege pe Bănățeanu etc., nici in vorbă nici in scrisu. Aceasta ănsă este o consecință *ad absurdum* fiindcă scrierea din contră are între altele și scopul intelectualu de a ficsă și de a susține unitatea națională sau etnografică a unui poporu, dar nu a o frânge și a o nimici.

Dar să atingemu o altă dificultate: *dificultatea generală de a exprima sonurile prin litere*. Nici unu alfabetu din lume nu exprimă și nu este in stare a exprima toate sonurile unei limbi. Limba francesă, care posedea atâtea litere, accente, diftongi etc. nu exprimă nici pe de parte toate sonurile sale. *a* in *madame* (pron. maedaem) este altul de cât același *a* in *matin* (pron. matin), altul in *muri* și altul in *marais*. *e* este altul in *ballet* și altul in *coquette*. — Dar să luămu limba italiană, cea cu faimosul alfabetu foneticu. Nici unu Italianu nu'ți cetesce *pesca* (persecă) ca *pesca* (pescărie), *torre* (a lua) ca *torre* (turnu), deși le serie in modu identicu. Aceleași litere, dar sonuri așa de diferite, încât prin diferența lor se simte diferență înțelesului.

Să venimu acum la limba latină, de la care luămu alfabetul. Câte sonuri exprimau Romanii prin o singură literă! Din passagiul suscitatu al lui Quin-

tilianu (XII, 10) s'a putut dejă constata, că noi astăzi din litere nu putemu avè nici o idee despre diferitele nuanțe a le pronunțarei latine. Unu altu pasagiu caracteristicu este in cartea I, cap. 4, unde dice Quintilianu: „Se mai află unu sonu mijlociu între *u* și *i* (pentru care ănsă nu este literă), căci altfel pronunțamu noi *optimum* și altfel *opimum*, și in cuvântul *Here* nu să aude nici *e* nici *i* deplin.“ etc.

Nu mai este de trebuință să mai aducemu și exemple din alte limbi, d. e. din cea engleză, care ne aru presinta curioase ilustrațiuni de caricatură la teoria că or ce sonu trebuie să aibă o literă și or ce literă unu sonu osebitu. Ne mărginimu a constata faptul evidentu: că litera nu exprimă cu identitate sonul, ci numai *à peu près*.

Causa acestei nepotriviri este cunoscuta imposibilitate antropologică de a substitui representațiunilor unui sensu representațiunile altui sensu. Nici odată vechiul nu poate suplini aușul, sferele acestor doue feluri de senzațiuni nu sunt congruente.

Dar nici in limitele, in cari s'ar putè ușor exprima prin semne vechiute sonurile unei limbi, nu este bine a se adoptă această exprimare in gradul completu alu posibilităței. Căci nuanțele tuturor sonurilor unei limbi sunt așa de numeroase, ncăt folosul ce s'ar nasce din completa lor scri-

ere aru dispărè in comparare cu dificultatea de a ceti aceste semne. De aceea la nici o limbă nu s'a adoptatu până acum această consecință a fonetismului absolutu, ci a ecsistat totdeauna o restricțiune înțeleaptă a numărului literelor unui alfabetu, restricțiune provenită din justa ecuibrare între scrierea tuturor sonurilor importante și între inlesnirea de a le ceti apoi. Valoarea unui alfabetu nu consistă dar, după cum s'aru părè in fonetismul absolutu, in numărul mai mare al literelor, ci in strictă lor subsumare sub unitatea gândirei și facilitatea percepțiunei, și d. e. alfabetul vechiu albanezu cu 52 de litere*) este barbaru pe lângă celu latinu cu 22.

Resultatul acestor espuneri este, că fonetismul nu se poate aplica ca principiu generalu sau ca regulativu absolutu al scrierei unei limbi, ci ne silesce indată a'lu restringe, atât pentru a nu ne desbina literatura in dialecte, cât și din cauza firesei imposibilități de a esprima toate impresiunile auđului prin forme viđibile, cât și in fine din cauza dificultăței de înțelegere a unui numeru prea mare de asemenea forme. De aceea nimeni in Europa și in specie nimeni la Rumăni, nici Pum-

*) v. Hahn, Alban. Studien, I, pag. 280.

nul nici alții, nu sunt fonetici cu toate consecințele sistemului, ci numai fonetici *à peu près*, și încă cu unu *à peu près* destul de depărtatu de la punctul de plecare, pentru că o sumă de sonori rumănesci nu se exprimă de locu, (d. e. *ghinu*, care nu este nici vinu, nici ghinu, ci *vinu*; *fratghie*, nici frate, nici frache; *șhine*, nici eine, nici șine; *muiere*, care nu se pronunța mui-ere; *rea*, care nu se pronunță re-a, or cât de iute amu împreună vocalele; asemenea *roată* nu se pronunță numai prin diftongarea lui *o* și *a*, căci atunci nu aru intimpina străinii, mai ales Grecii, atăta greutate; *dzîcu*, dialectu moldov., care este departe de *șicu*, etc.). Pumnul vrea să scape din această dificultate prin „usul generalu alu vorbirei;“ dar in paginile precedente vëdurămu, că această regulă este ilusorie, nefind nici unu usu generalu in poporu.

Nu este dar permisu unui omu de sciință a dice fără restricțiune: noi scriemu, cum vorbimu, sau: dacă auđimu unu sonu, să'lu și scriemu; fiindcă multe se audu, ce nu se scriu, și multe se audu, ce nu se potu serie. Prin urmare remăne constatatu, că fonetismul nu este unu normativu absolutu al scrierei și cu atât mai puțin principiul celu mai „simplu, naturalu și ușoru“; și dacă ne incredințamu lui exclusivu in speranța unei direcțiuni sigure pe calea noastră ortografică, la prima

indoiială busola se dovedesce a fi unu feru brutu fără spiritu magneticu, și cu toții suntemu siliți a cauta acum idea superioară, care, determinând marginile fonetismului, să ne arete, câte litere trebuie să aibă unu alfabetu, fiindcă nu le poate avè toate, și ce formă esterioră trebuie ele să aibă, ca să se primească de inteligință cu promptitudinea corespunđătoare scopului.

Câte litere trebuie să aibă unu alfabetu ?

Inainte de a resolvi această intrebare, este bine să nu exagerăm dificultatea cercetării impuse. Noi din norocire nu ne presintăm pentru prima oară inaintea acestei probleme immense, nu ne mai este impusu a suferi munca seculară, prin care omenirea in vechime a descoperitu fixarea alfabetică a sonului și a ideei. Alfabetul ilu avem: este alfabetul latinu, necesaru pentru noi din cauzele arătate in partea ăntăi a disertațiunei de față. Tema noastră este dar numai a aplica alfabetul vechiu latinu la limba nouă rumână. Prin această cea mai mare parte a dificultăței este invinsă, fiindcă amu căstigatu regula (pe care o vomu apăra in partea următoare in contra etimologistilor): pentru sonurile rumâne, căroro le corespunde o literă latină, intrebuintăm această literă.

Dificultatea scrierei noastre, astfel mărginită, se află numai in privința ne-ajunsului literelor latine.

Numai aci se nascu întrebările, ce ne amu propusu a resolvi : care sonuri trebuescu insemnate prin litere și prin ce felu de litere ?

După ce amu văđutu, că fonetismul ca regulă mechanică nu ne dă nici o lămurire asupra acestor puncturi, vomu trebui să studiămu ehestiunea intr'unu modu mai intinsu, să o urmărimu de la sorgintele ei și să constatămu atât prin unu șiru de rationamente teoretice, cât și prin proba istorică, care a fostu și este scopul alfabetului, din ce causă omenirea Europeană a părăsitu scrierea pitorescă și hieroglifică, pentru a adopta pretutindinea literele, și prin urmare care este misiunea specială a literelor.

Ănsē togmai acestu studiu s'a făcutu intr'unu modu sumaru in prima parte a disertațiunei noastre, și acum este numai interesantu a vedē, cum la cercetările la cari ajunsesemu in partea I, pornind acolo *a priori*, ajungemu in această parte critică, pornind aci de la experimentele fonetice incercate in scrierea rumână.

După cum scimu, cuprinsul cercetărilor din partea I este următorul : Scrierea trebuie să represinte pe cât se poate mai simplu, mai iute și mai complet ideile. Dar ideile nu conținu numai obiecte, ci și relațiuni intre ele. De aceea nu sunt suficiente hieroglifele și picturele. Ănsē atât ideile cât și relațiunile lor sunt dejă incorporate in limbă. De aceea scrierea

a inceputu a indica natura logică a limbei. Limba se compune din sonuri organice. Aceste trebuiau dar insemnate in scrisu. Sonurile fiind mobile pentru a arăta mobilitatea raporturilor (flecțiuni de declinare, conjugare, genu, număr, persoană, timp, mod, adică: gramatica limbei), și semnele lor au trebuit să devină mobile și astfel s'au produsu literele sau alfabetul.

Intrucât dar scrierea este „imaginea fidelă“ a sonurilor? Intrucât sonurile sunt imaginea fidelă a ideilor și a raporturilor lor. Dar intrucât s'aru afla sonuri, care, departe de a chiarifica ideile și relațiunile, sunt numai nuanțe confuse a le pronunțării, va se dăcă nu unu elementu idealu, ci numai o piedecă fiziologică a limbei sau o deprindere materială a urechei, intratât scrierea le va alunga de la sine ca pe nisce lucruri străine și afară din misiunea ei.

Pentru a rezolvi dar prima noastră întrebare: care din sonurile rumănesci, căroră nu le corespunde o literă latină, trebuescu exprimate, inventându-li-se o literă nouă? vomu cerceta care din ele au căștigatu in limba noastră importanța logică de a distinge ideile s'au de a exprima raporturile între idei, cu alte cuvinte: care sunt sonuri gramaticale, ear nu numai produse brute a le gîtlejului nostru? bine sciind, că nu aru fi o per-

fecțiune, ci o confusiune a limbei, dacă amu introduce prea multe litere.

Sonuri noue rumănesci, pentru care alfabetul latinu nu are litere aparte, sunt între altele: *̄*, *î*, *ɣ*, *ɥ*, *u*, *u*, *tghe*, *she*, *ɣie*, etc. Ne vomu întreba la fiecare, dacă are importanță logică sau gramaticală? Dacă o are, sonul se va însemna. Dacă nu o are, sonul nu se va însemna.

Sonul *̄* are în limba noastră misiunea logică 1) de a marca timpurile în conjugățiunea I la persoana 3, în opozițiune cu *a*; 2) de a umbri vocala fără sonu, făcând astfel limba indoit de chiară în accentuarea ei (*lăudă*, *lăudà*; *cai*, *căi*). Prin urmare sonul *̄* trebuie scrisu cu unu semnu deosebitu.

Sonurile *ș*, *ț*, *ce* etc. au importanța gramaticală de a contribui la marcarea numerilor și a persoanelor, și cât este de necesară această misiune a lor pe lângă vocalele finale cu același scopu, vomu arăta mai josu în critica etimologismului.

Toate celelalte sonuri noue din vorbirea rumănească nu au nici o importanță logică în starea actuală a limbei; nu vomu însemna dar prin litere noue pe *ie*, *tghe*, *she*, *ɣie*, *î* etc. Eacă concludsiunea neapărată din premisele precedente.

Ănsă pe când eeelalte puncturi a le acestei concludsiuni se primescu de fonetiști, în privința lui *î* se vede o mare rezistență. — Argumentele acestei

resistențe nu ne paru solide. Noi amu constatat mai sus, la pag. 93, că *î* nu are nici o importanță gramaticală in limba rumână, ci că este numai o nuanță de umbrire mai adincă de cât *ɔ* pentru multe vocale, cari se află inainte de *n* sau după *r*. Pentru ce dar să se distingă aparte in scrisu? Atunci amu trebui să distingem și toate celelalte sonuri dialectice a le limbei. Noi ne amu mirà de alte popoare, când aru comite o asemenea exagerare de fonetismu. Germanii d. e. pronunță adese unu *ɔ* distinsu, când au pe *e* inainte de *n* sau *r*; *Mutter* nu se cetesce *Mutter*, ci *Muttɛr*, etc. Cu toate aceste nici unui Germanu nu 'i-a trecut u încă prin capu a pune acolo vre un semnu a parte, și aceasta din causă, că acelu *ɔ*, deși intrebuintatu de toți și admisu ca o particularitate a pronunțarei germane, totuși nu este decât o umbrire a lui *e* fără importanță logică pentru limbă. Asemene la *st* și *sp*, cari uneori se cetescu *st* și *sp*, ear alte ori *št* și *šp*. Tot așa de puțin insemnează Francesii nasalul lor inainte de *n* și *m*; pentru pronunțare nasalul constitue o particularitate esențială a limbei franceze, dar de scrisu nimeni nu'lu scrie.

Ei bine, sonul *î* este departe de a avè măcar aceeași intindere la Rumâni. Fonetistii moderni ăi dau o importanță, care nu este naturală limbei noastre. Cu mai mult bunu simțu a pășitu Lexi-

conul de la Buda calea contrară și ne-a arătat restricțiunea lui. „Mai este de observatu“, dice § 6 din faimosul tractatu de ortografie compus de Petru Maior, „că Rumăni din Dacia lui Aurelian nu întrebunțează nici odată sonul î, ci numai ɔ, ei nu dicu *mîni* ca Rumăni din Dacia vechie, ci *măni*; și ușoru s'aru putè desvêța și Rumăni din Dacia vechie de acestu sonu (?). Atât cel puțin este siguru că mulți, deși ilu pronunță, nu'lu scriu nici odată, ci întrebunțează totdeauna litera ɔ și pentru î. In manuscriptele vechi nu se vede nicăeri î, ci numai ɔ. Imi aducu chiar aminte, că am auzitu in copilăria mea vorbind oameni bătrăni, din a căror gură nu se audea nici odată î“. (*Animadvertendum venit, Valachos Aurelianae Daciae nunquam uti sono î, sed solum ɔ, e. g. illi non dicunt mîni, manus, uti Valachi veteris Daciae, sed măni. Facile dediscere possent etiam Valachi veteris Daciae sonum î. Certo multi, etiamsi in ore habeant illum sonum, nunquam tamen scribunt î, sed etiam pro eo utuntur litera ɔ. Ac*) in manuscriptis nusquam est videre î, sed solum ɔ. Quin memini, me adolescentem in mea patria audivisse senes loquentes, in quorum ore nunquam resonabat î, sed pro eo quoque sonum ɔ*

*) După cum se vede, latinitatea autorului nu era prea conștientioasă.

edebant. Lexic. Bud. 1826. *Orthogr. rom.* pagina 3).

Prin urmare argumentele, cu care susține A. Pumnul *) litera *î*, nu ne par valabile. Eacă aceste argumente: 1) „*î* este o particularitate esențială a limbei rumâne“. Fie, dar aceasta nu probează nimicu pentru scrisu. Și nasalul este particularitate a limbei franceze, și *șp* și *șt* sunt particularități a le limbei germane; toți le pronunță, dar nimeni nu le serie. Noi nu ȳicemu, că nu trebuie să se audă sonul *î*: cine vrea, să'lu tot pronunțe. Dar ȳicemu, că nu este raționalu a'lu serie cu unu semnu osebitu, și aceasta este cu totul alt-ceva. 2) „Lipsind *î*, s'ar nasce indoeală asupra înțelesului foarte multor cuvinte ce se distingu numai prin diferența sonurilor *σ* și *î*“. Aceasta ar fi mai gravu, când ar fi adevăratu. Ȳnse Pumnul exagerează: nu sunt foarte multe cuvinte, ci togmăi foarte puține, deabia doue—trei. Căci din cele arătate de Pumnul câteva sunt așa de rare, încât pentru ele nu se va ivi nici odată ocasiunea de a fi confundate, d. e. *mînosu* (care are mâni mari) și *mănosu* (? plinu de mană); *rînișoară* (o bancă mică de earbă) și *rănișoara* (? o rană mică), *rîmușoară* și *rămușoară*—și alte asemenea comparațiuni forțate de diminutive neintrebuintate.

---

*) l. c. pag. 26.

Dacă *î* nu are altă treabă, decât a distinge înțelesul acestor cuvinte, atunci poate dispăre fără nici o daună și din limba românească, precum trebuie să dispară din scriere. Remănu ănsă vr'o doue exemple mai serioase. *Rîu* și *râu*, *vîru* și *văru* se distingă în adevăru numai prin *o* și *î*. La aceste exemple răspundem, că și în scrierea noastră se vede diferență. *Râu* și *văru* se scriu cu *ă*, *rîu* și *vîru* cu *i*. Singura dificultate o presintă exemplul *cîni* și *căni*, unde după sistemul nostru se scrie identic *căni* și *căni*. Dar unu singuru exemplu nu probează nimic; asemenea confundări sunt inevitabile în or ce alfabetu și nu au nici unu inconvenientu practic, cătu tîmpu sunt mărginite la casuri isolate. Afară de aceasta eufonia rumână a suferitu cu greu unu *î* așa de lungu și accentuat, precum este în *cîne*, *pîne*, etc. și a ăisu cu dreptu cuventu *cîne*, *pîne*. Astfel dispăre și această mică confuziune în scrierea lui *o* și *î*.

Prin urmare nu vedem nici o cauză rațională, care să justifice însemnarea separată a lui *î* în alfabetul rumănu. Cine ar introduce o nouă literă pentru acestu sonu, ar trebui să inventeze și litere pentru alte produse a le limbajului dialecticu, ceea ce nu se poate, din motivele arătate în paginile precedente. Astfel rămăne rezultatul, că nu primim litera *î* în scrierea rumână.

Tot deodată ănsă punemu aci principiul pentru viitoriu: in ȕioa, in care unul din sonurile respinse acum din marcarea grafică, va căștiga importanță gramaticală in limba noastră, adecă va arăta diferența timpurilor sau a persoanelor sau a genului sau a numerilor sau a casurilor, in acea ȕi sonul celu nou a căștigatu rangul unui sonu logicu și trebue să aibă o literă aparte.

Prin ce felu de litere să insemnămu sonurile cele noue? Eacă a doua din intrebările, ce suntemu datori a resolvi.

Când ne amu direge numai după sistemul foneticu, elu ne ar respunde: pentru sonu nou literă nouă, și astfel amu trebui să inventămu pentru toate sonurile ce le amu studiatu in partea a treia și mai ales pentru *ș* și *î*, litere noue. Atunci consecința cea mai naturală a fonetismului este de a primi deadreptulu semnele slavone *ш* și *и* in alfabetul latinu. Această ar avè avantagiulu de a introduce pentru acele sonuri semne cunoscute și totdeodată foarte ușoare la aplicatu. Deși nu a avutu încă nimeni francheța de a presinta acestu sistem pe calea publicității, scimu cu toate aceste, că are partizani numeroși, cari sunt plini de convingere, că astfelu s'aru tăia in modulu celu mai simplu nodulu gordicu alu ortografiei rumăne.

Aronu Pumnul nu merge togmai așa de departe, dară este în aceeași direcțiune. Pe *î* ilu primește deadreptul de la Slavoni; *ș* ăi pare prea străinu și prea uritu, și de aceea ilu inlocuesce pretutindinea prin *œ*.

În contra tendinței acesteia întregi, în contra exageratei importanțe ce se dă esprimărei sonului brutu prin semne grafice, amu studiatu și amu stabilitu în partea ăntăia a disertațiunei de față scopul scrierei și misiunea specială a literelor. Resultatul a fostu: că scrierea are de scopu a comunica ideile pe cătu se poate mai chiar și mai iute, și că literele în deosebi au misiunea caracteristică, nu de a ne simboliza numai sonurile, ci de a ne pune în evidență logica unei limbi în flecțiunile ei. Din minutul, în care s'a constatat, că sonurile *ș*, *u*, *u*, etc. sunt în esință modulațiuni de conjugare și declinare a le sonurilor radicale *a*, *e*, *s*, *t*, etc.: din acelu minutu și esprimarea lor în scrisu, adecă literele lor, trebuie să ne amintească literele primitive, din cari au provenitu. Pe cât este de unilaterală și prin urmare greșită scrierea lui *ș*, *u*, *u*, prin *a*, *s*, *t*, fără nici unu semnu, fiindcă amintesce numai sonul primitivu al flecțiunei fără a arătă însași modularea flecționară: pe atât este de unilaterală și greșită în sensul contraru scrierea lui *ș*, *î*, *u*, *u* prin semne cu totul osebite de radicalu, fiindcă ne presintă schim-

barea fără amintirea stărei din care a provenitu (comp. pag. 15). Cu alte cuvinte: cauza ce ne silește a respinge in genere alfabetul slavonu pentru scrierea limbei rumâne, ne silește a respinge in specialu pe σ și $\hat{i}$.

Inaintea acestui principiu logicu alu scrierei trebuie să cedeze or ce argumentațiune fonetică. Căci in scriptură înțelegerea este lucrul principalu; de aceea unde sonul brutu exprimă idea, litera va reproduce numai sonul brutu; dar unde este vorba să se exprime dependența logică a unei flexiuni de la radicalul ei, acolo litera trebuie să arete cu cea mai mare chiaritate posibilă, și anume cu mai multă chiaritate decât prin fixarea sonului isolatu, acelu raportu de dependență gramaticală, in care consistă propria rațiune a vorbirei omenesci.

Ce este mai mult: scrierea trebuie să fie, dacă se poate, mai chiară încă decât sonurile singuraticice a le vorbirei; fiindcă vorbirea se chiarifică prin gestu și accentu, ear scrierea trebuie să represinte toate auxiliarele înțelegerei prin ea însași și de aceea trebuie să domnească cea mai strictă logică in forma, sub care se presintă.

Cât este de escusabilă și in sine consecuentă eroarea foneticilor de a isola literele fie-cărui sonu, nu rămâne mai puțin o eroare, și noi nu putemu formulă opozițiunea in contra ei mai precis, decât prin cuvintele: nu auđirea, ci înțelegerea este scopul

scrierei.— De când cu invențiunea imprimeriei, cetirea a căștigatu in omenire o importanță vitală pentru desvoltarea spiritului nostru; astăzi numai este justu a dice, că înțelegerea cuvintelor cetite trece mai ăntăi prin reproducerea auđului și apoi a sensului lor: astăzi cetimu atât de mult și atât de iute, încăt gândirea se agită numai între literă și înțelesu, și in măsură dreaptă cu întimitatea acestui raportu scade valoarea fonetismului pentru scrisu și cresce importanța literei ca semnu de tranșițiune aproape nemijlocită spre idee.

Pentru a reveni la ortografia lui A. Pumnul și a scoalei bucovinene in deosebi, restringemu critica noastră in următoarele propusēcii: 1) *î* nu să se scrie de locu aparte, conform demonstrațiunei de la pag. 93; ear dacă totuși se scrie, preținđendu-se că este unu sonu gramaticalu al limbei noastre, atunci nu se poate scrie cu litera *î*, ci cu unu semnu pusu deasupra lui *a*, *e*, *i*. 2) *ș*, fiind modulațiune flecciónară sau a lui *a* sau a lui *e*, se scrie respective prin *a* sau prin *e* cu semnul scurtărei deasupra.

Semnul *æ* nu ne pare admisibilu, ăntăi fiindcă smintesce chiaritatea flecciónei, al doilea, fiindcă *æ* este unu semnu luat din alfabetul latinu intr'unu înțelesu contrariu celui ce'lu avea la Romani. De aci vine impresiunea barocă ce ne o face ortografia lui Pumnul și care este așa de mo-

tivată, încât ajunge pentru a condamna scrierea lui *æ* pentru *ɛ*. Și aci nu se poate objecta, că litera *æ* ne pare barocă numai fiindcă nu suntem obișnuiți la ea, sau cel puțin obiecțiunea nu ar fi demnă de bărbați de știință. Căci omul se poate obicinui la toate, și la cea mai mare absurditate, și cine în chestiuni de știință apelează la obicei, apelează la partea cea mai puțin rațională a vieții omenesci. Până când se va învăța în scoalele rumâne limba latină, până atunci experimentul de a scrie pe *ɛ* cu *æ* va rămânea mai mult o curiositate literară, decât o încercare serioasă și durabilă.

Persistăm dar din toate puncturile de vedere în scrierea lui *ɛ* prin *ă* și *ě*, fiind mai rațională decât celelalte ortografii întrebuintate în scrierea rumână. Obiecțiunea ce i se mai face: de a fi prea grea, nu este fundată, după regula stabilită la pag. 92. Noi nu dicem că scrierea lui *ă* sau lui *ě* să se facă după originea etimologică a cuvintelor urmărită până în limbi străine, ci numai după forma radicală întrucât se află în limba rumână. Prin aceasta fiecare scriitoru are un mijloc sigur de a ști bine ortografia lui *ɛ*. Togmai mica gândire ce i se reclamă la scrierea modulațiunilor flecționare *ɛ*, *u*, *u* etc., departe de a fi un reu, are avantagiul foarte însemnatu, de a întipări în mintea scriitorului o imagine fie cât de obscură a

unității tuturor formelor aceluiași trunchiu de cuvinte. Infine observăm, ceea ce amu mai țisu odată, că unul scie, o mie cetescu. Dacă cetirea este chiarificată prin o ortografie, atunci *caeteris paribus* acesteia nu i se mai poate objecta greutatea scrierei.

Să resumăm acum la fine rezultatul criticei fonetismului. Fonetismul nu este unu *principiu fundamentalu* alu scriei, ci este o regulă secundară, supusă adevăratului principiu, care este intelectualu. Este dar falsă or ce formulare a regulei fonetice exprimată in modu absolutu, precum se află la Pumnul (Gram. pag. 28): „scrierea nu este *nimica alta* decât o icoană fidelă și vădută a sonurilor“, și sunt false și consecințele ortografice trase din această formulare. Din contră scrierea este mai ăntăi de toate comunicarea ideilor noastre cu relațiunile lor, pe când pentru fixarea numai a sonurilor se descoperiseră hieroglifele fonetice, părăsite de omenire, și se intrebuintează încă astăzi notele musicale. Fără indoială scrierea va fi in cea mai mare parte a ei fonetică, dar nu pentru a esprima sonul in sine, ci numai intrucăt și sonul esprima idea și este cea d'intei incorporare a ei. Aceasta este dependința rațională a regulei fonetice de la principiu logicu in scrierea unei limbi. —

Terminând critica ortografiei fonetice, ne impli-

nimu o datorie cătră reprezentantul ei A. Pumnul, exprimându recunoștința noastră pentru lumina nouă, ce a adus'o in chestiunea scrierei rumâne. Puntul lui de plecare nu ne a părutu destul de afundu și am fostu siliți a susține in contra lui partea intelectuală a alfabetului unei limbi: ăanse aceasta nu ne a impededatu nici odată a recunoasce serioșitatea și consecința, cu care a urmăritu direcțiunea odată incepută. Asemene bărbați sunt totdeauna o adevărată binefacere pentru inteligența națiunei lor, și devinu folositori chiar prin partea eronată a opiniunilor, provocând o mai profundă cercetare a punturilor contestate.

Acum după ce am terminatu studiul asupra fiecărui sonu alu limbei rumâne față cu litera latină prin care trebue să fie exprimat, suntemu in dreptu a alcătui următorul conspectu alfabeticu, inceputu și continuatu in parte la paginile 37 și 65 a acestei cărți.

Pentru sonul rumănu a se va scrie litera a

"	"	"	e	"	"	"	e
"	"	"	i	"	"	"	i
"	"	"	o	"	"	"	o
"	"	"	ș	"	"	"	u
"	"	"	Ъ și î,	"	"	"	ă, ă, i
"	"	"	Б	"	"	"	b
"	"	"	Ч	"	"	"	c

pentru sonul rumănu **d** se va scrie litera **d**

"	"	"	Ф	"	"	"	f
"	"	"	Г	"	"	"	g
"	"	"	Х	"	"	"	h, ch.
"	"	"	Ж	"	"	"	j
"	"	"	К	"	"	"	c
"	"	"	.I	"	"	"	l
"	"	"	М	"	"	"	m
"	"	"	Н	"	"	"	n
"	"	"	П	"	"	"	p
"	"	"	Р	"	"	"	r
"	"	"	С	"	"	"	s
"	"	"	Т	"	"	"	t
"	"	"	В	"	"	"	v
"	"	"	Ѳ	"	"	"	g
"	"	"	Ѡ	"	"	"	ș
"	"	"	Ѣ	"	"	"	ț
"	"	"	З	"	"	"	d, z.

Ne mai rămâne de vorbitu despre accente.

Accentele, cum se scie, fură descoperite de Aristophanes Byzantius (sec. III p. Chr.). In manuscriptele latine nu se află de locu; dar nici in cele vechi grecesci până in seculul VII după Christosu. Așa dar invențiunea lui Aristofanu nu a pututu servi până atunci decât numai gramatistilor. (*Verum haec omnia — sc. spiritus asper et lenis, accentus acutus, gravis et circumflexus — ante septimum saeculum a librariis neglecta prorsus*

videntur: nam Codices vetustissimi quinti seculi saeculi iis prorsus carent. Montfaucon, Palaeogr. graec. pag. 33).

Neesistând dar nici o cauză paleografică pentru scrierea accentelor, rămâne numai trebuința logică ca singura cauză pentru admiterea lor. Trebuința logică ănsă în limba rumână cât pentru accentuare se mărginesce la conjugatiuni. Acolo diferența tonului aduce diferența înțelesului, tonul trebuie dar neapărat exprimat prin accentu și anume prin accentul ` , admisu și cunoscutu pentru asemenea casuri. Vomu scrie dar *vede*, ănsă *a vedè*, *laudă*, ănsă *lăudà*, *facu*, ănsă *făcà* etc. Pentru persoana 3 sing. la Perfectul conjug. I ă accentuat se exprimă prin *â*, excepțiune motivată mai sus.

Accentul ' întrebuințatu până acum peste *e* și *o* pentru a exprima diftongii *ea* și *oa*, este o invențiune nesănătoasă, atât în contra regulii scrierii rumănesci formulată la pagina 38, (acele sonuri rumăne, pentru care se scrie litera latină corespunzătoare, se scriu cu această literă, abstrăgând de la considerări etimologice), cât și în contra naturei semnelor, nefind chematu accentul în nici unu alfabetu din lume a exprima pe *a*.

Acestu *a* poate cu atât mai puțin să fie suprimatu din scrisu și înlocuitu prin accentu, cu cât în diftongul *ea*, depărte de a fi numai o vocală secundară născută din prelungirea lui *e*, devine în

limba rumână vocala principală, care absoarbe cu timpul pe *e* (eseemple sumă: *masă* din *measă*, *vară* din *veară* etc.

Infine semnul scurtărei întrebuițatu de mulți autori pentru *i* și *u* finalu nu'lu putemu admite, fiind superfluu. Regula este: *i* și *u* sunt scurte la finele cuvintelor, afară numai când sunt accentuate sau când este cu neputință de a le scurtă (d. e. *auți*, pentru etc.).

Partea a patra.

Cercetări limbistice și critica sistemului etimologicu.

Punctul nostru de plecare în stabilirea alfabetului rumănu, precum amu încercat'o în cele trei părți precedente, a fostu regula de a serie sonurile rumăne cu litera latină corespunđătoare, fără considerări etimologice; ear la sonurile noue de flecțiune, pentru cari nu ne au ajunsu literele latine, amu aplicatu litera radicală însemnată cu semnul sedilei sau a scurtărei pentru a marea modificarea. Resultatul acestor cercetări a fostu tabela alfabetică, cuprinsă în pag. 117 și 118, și regula ortografică: fiecare din cele 26 (cu î 27) sonuri gramaticale a le limbei rumăne se serie numai cu litera însemnată în tabelă la rëndul seu.

Oppusu acestei ortografii este în principiu și în practică sistemul etimologicu. Tema noastră este

acum de a cerceta cu conștiință rațiunile acestui sistem și, dacă nu'lu vomu primi, precum nu l'amu primitu, de a demonstra cauza respingerei.

O explicare prealabilă este necesară în confuziunea de astăzi a scrierei rumâne. Mulți din compatrioții nostri sunt de opinie, că diferența între sistemul fonetic și cel etimologic pentru ortografia rumână consistă în aceea, că fonetistii primescu semnele de sedilă sau de scurtare sau de pauză etc. pentru *ț, Ț, ș, ă, ẽ*, etc., pe când etimologistii scriu aceste sunuri derivate fără nici unu semnu, dând numai o regulă pentru cetirea lor.

Această opinie este greșită.

Nota caracteristică a sistemului etimologic nu este lepădarea semnelor; din contră D. Cipariu și scoala lui aru putè foarte bine să primească astăzi semnele noastre, și cu toate aceste se urmeze calea etimologică ce au croit'o. Dovadă Lexiconul de la Buda.

Esința etimologismului în ortografie este alta. Elu cere, ca, după ce literele alfabetului s'au stabilitu, fie cu semne fie fără semne, scrierea ortografică însăși să nu se indrepteze după vorbirea actuală, foarte influențată prin legi eufonice, ci după legile derivațiunii cuvintelor de la originea lor, intrucât aceasta se poate urmări în întreaga tradițiune a limbei. De aceea D. Cipariu scrie

cuvântul *bine* nu cu *i* cum ilu pronunțăm noi, ci cu *e*, adecă *bene*, *e* fiind vocala originarie.

După cum se vede, cestiunea etimologismului nu este o cestiune alfabetică, ci ortografică și limbistică, și de aceea amu trebuitu să'i rezervăm unu capitulu aparte in disertațiunea noastră. Prima datorie ce avemu acum, este de a espune cu lămurire fundamentul etimologismului, și această o facemu prin propriile cuvinte a le eminentului seu reprezentantu și cu propria sa ortografie:

„Legile gramatecei si ale etimologiei de multe „ori infrangunduse in pronunciare pre in legile eufoniei limbei, urmeza că in scriere au se se oser- „beze legile gramatecei si etimologiei fora aten- „tiune la legile eufoniei.

„Tote sunetele derivate strinsu luandu se potu „infacisiã de spurie si coruptiuni in catu se abatu „de la cele primitive, de si de in partea eufoniei, „care se nevoliesce a aduce mai multa armonie „in cuventare, se paru a fi prefectiuni.

„Sunetele derivate, in catu au litera respundie- „toria in alfabetu, au dar a se reduce la sune- „tul primitivu si a se serie cu literele respundie- „torie acestor'a.

„Spurie si de lapedatu in ortografia sunt : „a in locu de ea, d. e. in *masă*, *vară*, *fată*, etc.

„e in locu de *σ*, d. e. in *fie, chiamu, înghiețatu.*
 „i in locu de *î* și *e*, d. e. in *inimă, cuvinte, bine.*“*)

Etc. etc.

Și astfel D. Cipariu scrie :

<i>mesa</i>	in	locu	de	<i>masă,</i>
<i>vera</i>	"	"	"	<i>vară,</i>
<i>feta</i>	"	"	"	<i>fată,</i>
<i>fia</i>	"	"	"	<i>fie,</i>
<i>chiamu</i>	"	"	"	<i>chemu</i>
<i>scaimbu</i>	"	"	"	<i>schimbu</i>
<i>bene</i>	"	"	"	<i>bine</i>
<i>volia</i>	"	"	"	<i>voie, etc.</i>

Multe au observatu fonetistii in contra acestei ortografii: **) că este prea grea și chiar imposibilă, presupuind la toți cunoștința limbei latine; că nu este științifică, nelimitându până unde să se urmărească rădăcina etimologică, etc. Mărturisimu, că observările fonetistilor, pe cât le cunoaștemu noi, ne paru insuficiente și in parte injuste. Căci nu este dreptu a critica unu principiu din starea încă imperfectă a realizării lui de astăzi. O teorie este numai atunci invinsă, când i se concede realizarea cea mai perfectă și totuși i se ara-

*) Cipariu, Elemente de limba romana dupa dialecte si monumente vechi. Blasiu, 1854, pag. 83, 85, 86 și 87.

**) Veți artic. D-lui Sbiera in Nr. 7 și 8 din Foaia Societăței Bucovinene pe 1865.

tă togmai atunci vițiul in insași concepțiunea ei. Și din acestu punctu de vedere decisivu ne amu propusu a analiza sistemul etimologicu.

Admitemu dar, că etimologismul scrierei rumăne s'a determinatu cu toată precisiunea sciințifică, că a constatau fazele istorice a le limbei, că ne poate spune, până unde să mergemu cu derivațiunea etimologică și care sunt formele originarie a le cuvintelor rumăne din insași limba vechie rumână. Și după această concesiune, punemu intrebarea: *Este rationalu și este cu putință a introduce in scrierea și vorbirea limbei de astăzi formele mai primitive și mai curat etimologice ce le amu aflatu in seculii trecuți?*

Dacă este rationalu și este cu putință, atunci, fie opera grea, fie ușoară, toate silințele noastre trebuescu concentrate spre susținerea principiului etimologicu. Ear dacă nu este rationalu și cu putință, atunci toate discuțiunile lăturalnice sunt superflue, principiul etimologicu al scrierei cade de la sine.

Eacă importanța intrebărei, a cărei resolvire o incercămu in paginele următoare atât pe calea istorică cât și pe cea teoretică.

Cercetând istoria limbelor mai multor popoare, ne surprinde unu faptu constantu in toate: metamorfosa neaparată ce o suferu cu propășirea tim-

pului. Nici unu poporu nu mai vorbesce peste unu timpu oare care cum a vorbitu la o epocă dată, și noi astăzi nu amu mai înțelege fără studiu specialu limba noastră de acum o mie de ani, chiar dacă ne aru fi remasu vre o tradițiune literară din acestu timpu. Tot așa constată poetul Romanu Horație, că elu nu mai înțelegea vechiele poeme Saliarice*), și Polibie ne spune**), că diferența limbei vechi latine de ceea ce se vorbea pe timpul seu, era așa de mare, încât Romanii cei mai culți înțelegeau cu greu vechiele tractate cu Cartaginieni. Câteva forme caracteristice și fundamentale, oare cum o canavă pentru țesătura viitoare, remănu neatinse în vicisitudinea timpurilor și formează unitatea unei limbi in varietățile ei istorice: ănsă acele forme sunt puțin numeroase, sunt numai o parte a scheletului sintacticu și flecționaru, pe când toate celelalte forme, terminăciunile, cuvintele isolate și pronunțarea lor, se află intr'o perpetuă mișcare. In această privință s'a observatu faptul, că unu poporu, cu cât este mai necivilizatu, cu atât își schimbă limba mai iute, precum riurile mici și spulberatice din munte tocescu mai mult pietrele ce le ducu cu densii, decât fluviile mari și linistite. Lucrul mer-

---

*) Horatius, *Epist.* II, 1, 85, 86.

***) Polybius, *Hist.* III, 22.

ge așa de departe, încât unele seminții din Sudul Africei, după testimoniul misionarului Rob. Moffat, își schimbă limba cu totul din generațiune în generațiune.

Nu este multu timpu de când această metamorfosă a atrasu atențiunea filologilor, și studiul istoricu alu limbei se poate numi sciința modernă *kat'exochen*. Ânsă astăzi este unu principiu al filologiei comparative de a urmări d. e. fiecare cuvântu francesu prin toate schimbările lui până la forma primitivă, de a'i căuta apoi ascendenții în limba latină și collateralii în limbele romane, de a trece pe urmă de la cuvântul latinu la cuvântul corespundătoru grecescu, de a cauta în fine isvorul amendora în limba sanscrită până la rădăcina cea mai primitivă, care arată în dărătul ei la o limbă și mai vechie decât sanscrita. Este spectaculul celu mai interesantu de a vedè până la ce gradu de siguranță au ajunsu astăzi aceste investigațiuni comparative *) și cum din o singură silabă, din unu singuru sonu se poate deduce unu șiru întregu de conclusiuni solide asupra timpului, locului, alianței etnografice a limbei de care se

---

*) Pentru a avè o idee chiară despre starea actuală a filologiei comparative, ne amu folositu în cercetările istorice următoare de eminențele prelecțiuni asupra sciinței limbei, ținute de Max Müller în institutul Britanicu la 1861.

ține. „Despre Nabuchodonosor se știe, că avea obiceiul de a-și imprima numele în fiecare din cărămidele întrebuintate la clădirea palaturilor colosale din timpul imperiului său. Acele palaturi au căzut în ruine, însă din ruinele lor s'a luat vechiul material și s'a destinat la clădirea orașelor mai noue. Astfel Sir Henry Rawlinson, cercetând pietrele zidurilor noului Bagdad pe malurile Tigrului, descoperi în toate urmele conservate a le acelui timbru împărătescu“. Tot așa se conservă marca antică în edificiul limbilor moderne; și *ele* sunt clădite cu materialul luat din ruinele colosale a le limbilor vechi, și fiecare cuvânt al lor, bine studiat, desvălește timbrul nemuritoru ce i'au imprimat părinții familiilor arice și semitice într'unu timp, din care a dispărutu or ce altă tradițiune omenească.

Atrăși de miraculoasa lege conservativă, ce domnește în limba omenească prin toate transformările ei, filologii europeni de când cu introducerea studiilor sanscrite cercetară cu predilecțiune proprietățile comune între diferitele limbi și din aceste cercetări rezultă faptul, că liniile istorice a le limbilor moderne sunt convergente, tindând toate spre câteva origini comune. Astfel s'au stabilitu trei mari familii limbistice, familia arică, cea semitică și cea turanică, și pentru fiecare din ele s'au alcătuitu acei arbori genealogici de

descendențe etnografice, cari sunt cu dreptu cū-
vĕntu gloria seculului nostru.

Odată intrată in direcțiunea comparativă, sciin-
ța limbei a inceputu a desface toate cuvintele com-
puse in elementele lor simple și intre aceste s'au
ivitu apoi rădăcinele comune tuturor limbelor de
aceeași familie.

Elementele cele mai simple s'au doveditu a fi ră-
dăcini *predicative sau demonstrative* și anume toate
monosilabe. Gramatistii limbei sansrite au redusu
intregul tesauru de vocabule sansrite la 1706 ră-
dăcini, adecă au admisu atâtea cuvinte (silabe)
radicale, câte le au trebuitu după sistemul lor
pentru a deriva din ele toate numele, adiectivele,
pronumele, verbii, adverbii, prepozițiunile și con-
juncțiunile ce se află in limba sanscrită. Ȃnsă o
atențiune mai minuțioasă, mergĕnd mai departe
decăt derivarea lexicografică, descopere și in aceste
1706 cuvinte compuneri din elemente și mai pri-
mitive, și astfel acestu numeru se va reduce la
mai puținu de a treia parte a lui. Cam de 500
este dar numărul totalu al radicalelor, din cari
s'a formatu intre altele cea mai mare parte a lim-
belor Europene : rumână, francesă, spaniolă, ita-
liană, portugesa, germană, engleză, greacă, sla-
vonă, cu toată prodigioasa cătățime a cuvinte-
lor lor.

Limba evreă asemenea s'a redusu la vr'o 500

de rădăcini, și limba chineză, de și nu formează derivațiuni, se mulțemesce cu 450 de radicale.

Astfel se constată, că de când există limba in genul omenescu și de când se tot schimbă diferitele ei espresiuni, nu s'a adaosu nimicu la substanța primitivă a limbei, nu s'a mai inventatu nici o rădăcină de cuventu prin generațiunile mai noue, așa încât noi astăzi manipulăm cu același materialu limbisticu, cu care a vorbitu și Adamu, schimbându numai partea formală a cuvintelor.

Cu cât ănsă este mai constantu acestu tesauru antediluvianu al limbelor omenesci, cu atât este mai nemărginită varietatea modulațiunilor formale introduse in acele sute de rădăcini primitive. Esplicarea acestui puntu ne va respunde totdeodată la intrebarea : cum din 500 de radicale s'au formatu sutele de mii de cuvinte, ce le vorbescu popoarele indo-europene ?

Dacă studiăm astăzi o limbă modernă cu intențiunea de a'i înțelege compunerea ei, distingemu mai ăntăi intre suma de cuvinte, ce conține, cuvinte compuse și cuvinte simple ; și prin aceasta vedemu primul mijlocu ce'lu intrebuintează limba pentru a se inavuți : ea alătorează unu cuventu radicalu lângă altulu și formează astfel incorporarea unei noue idei. O rădăcină de cuvinte este d. e. SPEC. Din ea formăm : re-spectu, re-spect-are, re-spect-abilu, re-spect-osu, re-spect-ivu ;

de-spectu, franț. *dé-pit* (franț. vech. *despit*); suspectu, su-spic-iu, su-spic-iosu; circum-spectu; inspect-oru, in-spect-iune, in-spic-ientu, a-spectu; prospectu; con-spectiu; au-spic-iu (din lat. *avi-spicium* privirea divinatorie a păsărilor, precum *haruspex*=privitorul intestinelor); spec-ulare, spec-ulativu, spec-ulat-iune; germ. *spähen*, *spion*, *spionieren*; lat. *spec-ulum*=oglină, ital. *specchio*, germ. *Spieg-el*, de acolo franț. *espiègle**), lat. *spec-ies* (precum idee de la εἶδος), franț. *espèce*, germ. *spec-iell* etc., la noi: spec-ialu, spec-ial-izare, spec-ial-itate, spec-ial-istu, spec-ificatu, spec-ificat-iune, specificu; spic-erie, franț. *épice-ier*, *pain d'épice*, etc. etc.

Eacă o sumă în adevăru prodigioasă de idei și cuvinte nouă formate din radicalul SPEC (sanser. SPAC) cu alăturarea altor rădăcini demonstrative și predicative.

Ănsă aceasta nu ne esplică unu altu isvoru de

---

*) Originea acestui cuvântu francesu e curioasă. Între tradițiunile populare a le Germanilor din evul mediu figurează unu Till Eulenspiegel, unu felu de Isopu modernizatu, care făcea o sumă de glume înțelepte și și-retlicuri mai puțin înțelepte. (Povestile lui sunt narate în rumănescu de Barac sub titulu foarte literal tradusă de Tili-Buhă-oglină.) Acestu nume deveni popularu și în Franța sub pronunțarea coruptă de *Ulespiègle* în locu de Eulenspiegel, și rămăindu numele pentru felu faptelor lui, cuvântul *espiègle* se întrebuintează în înțelesul de vicleanu, sburdalnicu.

multiplicațiune și mai mare a cuvintelor: flexiunile lor gramaticale, adecă terminațiunile casurilor, numerilor, timpurilor, persoanelor, modurilor, etc., cari facu de unu singuru cuventu, intratu odată in formalismul gramaticalu, produce sute de forme noue și sute de relațiuni diferite a le aceleiași idei. Noi amu atinsu acestu punctu in partea I la pag. 5 și 6, ănsă acum trebuie să'lu studiămu mai de aproape. Când ȳicu cãnta-*m*, acest *m* arată, că numai cãntu acum, ci că acțiunea se înțelege intr'unu timpu trecut; când ȳicu cãnta-*i*, se înțelege aceeași acțiune in același timpu, decât acum se refera la o altă persoană. Ce forță magică are litera *m*, încât dintr'o acțiune presentă face o acțiune trecută, și de unde vocala *i* schimbă persoana ăntăi in persoana a doua? Și aceeași întrebare pentru toate terminațiunile declinative, conjugative, derivative etc. a le limbelor moderne. Pentru ce silaba *rai* adaugată rădăcinei verbului *aime* = aime-rai, arată timpul futuru? Pentru ce silaba *ment*, care izolată este fără înțelesu, exprimă fiind adăugată la finele unui cuventu calitativu, modul cum se manifestează o acțiune, d. e. *grand*, *grandement*?

Cu cât urmărimu asemenea terminațiuni a le limbelor moderne in timpuri treptat mai vechi, cu atât le vedemu căștigănd din ce in ce o formă mai intinsă, până când la fine toate se arată a fi fostu odată

cuvinte independente cu usul și înțelesul lor propriu, așa încât toate sonurile terminative, cari astăzi nu mai au valoare proprie de cuvinte, sunt corupțiuni fonetice din espresiuni primitive neaterănătoare. Litera neînțeleasă *m* din imperfectul nostru cântam ne conduce în timpuri mai vechi la forma *am*=cânt-am, apoi în limba latină, de unde a venit, la forma *bam*=canta-bam. Acestu *bam*, prefăcutu în spaniolesce în *ba*, în italianesce în *va*, se demonstrează a fi unu verbu auxiliaru independentu, același verbu care se păstrează în sanscritul *bhavâmi*, în anglosaxonul *beom*=eu sunt.

Urmărind în acestu modu toate flecțiunile tuturor limbelor, și mai ales a limbelor din familia turanică, constatăm legea generală: că or ce literă de terminațiune este rămasă a unui cuvântu întregu primitivu allipitu lângă o rădăcină mai puternică. Acestu adevăru se poate demonstra cu atât mai ușor, cu cât sunt astăzi încă limbi, în cari ceea ce a devenitu la noi simplă terminațiune, este încă cuvântu propriu, dar arătând totuși legatură cu o altă rădăcină, oare cum linia de închiegare terminațională. De la aflarea acestei legi, limbile existente se împartu în trei clase diferite.

Clasa întâi este aceea, în care toate cuvintele sunt radicale neschimbate și de regulă monosilabe. Pe aceasta treaptă se află limba chineză vechie. Flecțiunea este aci necunoscută. Ra-

porturile ce le exprimă flexiunile și terminăciunile noastre, se arată în ea prin cuvinte întregi radicale puse lângă olaltă. D. e. *g'in* însemnează chinezesce omu, *kiai* mulțime; pluralul nostru oameni se exprimă prin *g'in kiai*, unde *kiai* nu este terminăciune, ci unu cuvântu a parte cu propriul seu înțelesu. *y'* este chinezesce unu cuvântu radicalu și însemnează întrebuintare, *c'áng* însemnează bățu, espresiunea noastră *cu unu bățu*, lat. *baculo* (unde *cu* este o simplă prepozițiune și *o* o simplă terminațiune fără înțelesu radicalu și fără usu propriu) se traduce chinezesce: *y' c'áng*, unde fiecare din cuvinte are sensul seu radicalu, cum amu dice: întrebuintare bastonu.

A doua clasă este aceea, unde din doue cuvinte radicale puse astfel lângă o laltă, unul își perde înțelesul propriu, și devine terminăciune, ear celălaltu își păstrează însemnarea sa și rămâne în toate formele unu radicalu ca la începutu. De această clasă se țin limbele din familia Turanică, și între ele în specie limba turcească și cea ungurească. Aceste sunt limbe etimologice în sensul celu mai riguros. Ele păstrează rădăcina cuvântului fără corupțiune fonetică și *cu simțire perpetuă a înțelesului primitivu*, pe când terminăciunea cuvântului, deși și ea este unu cuvântu, nu mai produce simțirea înțelesului propriu și togmai astfel devine

terminăciune. Forma participială *sever* înseamnă turcesce iubire; conjugarea prezentului *iubescu*, *iubesci*, *iubiți* se face astfel: *sever-im*, *sever-sen*, *sever-siz*. Finalele prezentului *im*, *sen*, *siz* nu sunt finale corupte ca a le noastre, *escu*, *esci*, *iți*, ci sunt cuvinte, și anume pronumele: eu, tu, voi, (așa încât traducerea literală ar fi: *iubindu-eu*, *iubind-tu* *iubind-voi*), însă fiindcă în această compunere nu se mai simte înțelesul lor propriu, din care cauză se și schimbă în imperfectu, de aceea au decăzut în simple terminăciuni. Mai chiar va fi unu exemplu dintr'o limbă cunoscută, pe care o putem controla cu simțirea noastră. Futurul conjugărei franceze se formează prin finala *ai* pusă lângă infinitivul, *aimer*; *j'aimer-ai*, *tu aimer-as*, *il aimer-a*, *nous aimer-ons*, *vous aimer-ez*, *ils aimer-ont*. Aceste finale: *ai*, *as*, *a* etc. nu sunt alta decât prezentul verbului *avoir*, și prin urmare *j'aimer-ai* va se țică, *j'ai à aimer*, *tu aimer-as*—*tu as à aimer*, etc., literal tradusu: amu să iubescu, ai să iubesci, sau: voiū iubi, vei iubi. (În modu analogu se esplică forma latină: *ama-bo*.) Probă convingătoare pentru justeța acesteia esplicări este vechiul dialectu provençalu, unde formele se află decompuse: în locu de (*je*) *vous dirai* se țică forma mai primitivă *dir vos ai* (am a vă țică). În spaniolesce asemenea în locu de *lo har-e*, voiū face aceasta, se țică *hacer* (scurtat: *har*) *lo-he*, a face

aceasta amu = *facere id habeo*. Aşa dar finalele futurului francesu *aimerai, aimeras, aimera* etc. sunt prezentul verbului *avoir* lipitu lângă verbul *aimer*; ănsă fiindcă nu li se mai simte înţelesul lor propriu de *avoir*, rămăind ele numai o însemnare a ideei futurului, nu mai pot fi cuvinte, ci sunt simple terminaciuni.

Să dămu şi unu esemplu din limba rumână. In conjugarea interogativă: *fi-voiu, fi-vei, fi-va*, înţelesul propriu alu cuventului *voiu* s'a perduto; elu nu mai însemnează a *voi* = *vouloir*, ci are numai funcţiunea de a însemnă futurul şi este dar pe calea de a deveni o simplă terminăciune. Tot aşa când dăcu *voiu fi*, *voiu de la inceputu* nu mai are altu înţelesu de cât a arătă futurul lui *fi*, şi de aceea Rumănul, pentru a dă lui „*voiu*“ sensul seu propriu, nu mai poate întrebuiţa infinitivul curatu in verbul următoru, ci trebuie să introducă subjunctivul cu „*să*“, nu mai dăce: *voiu merge* (= *je veux aller*) precum dăce d. e. *potu merge*, ci trebuie să dăcă spre distingere: *voiu să mergu*, (= *je veux que j'aille*).

In a treia classă a limbelor se află limbele a-ricice, prin urmare cea latină şi a noastră. Ele nu mai respectează nici forma nici înţelesul primitiv alu elementului radicalu şi cu atât mai puţin alu cuvântului terminaţionalu. Deabia filologul este in stare a le da de urmă.

Să luăm de exemplu genitivul *omului*. Aci distingem mai întâi cuvântul *omu* și terminarea genitivului *-lui*. *Omu* ne duce la latinul *homo*; *homo* ne duce la *humus*, adică la *humanoastră*; *-lui* ne duce la latinescu *illius*, genitivul unui pronume demonstrativ. *Omului* însemnează dar etimologicesc tradus: a acelui productu din lutu sau din pământu. Cine se gândesce astăzi la aceste însemnări originarie? Atât *omu* cât și *lui* au modificatu sonurile și au perdutu înțelesul vechiu, și sunt astăzi pentru mai toți re-mășițe neînțelese sau altfel înțelese din marele procesu de combustione, prin care se caracterizează progresul limbilor.

Să luăm unu exemplu din altă limbă, exprimarea numerului 20 în franțuzesce. Numerul 20 este unu compositu și arată 2 decimi. Limba chineză l'ar exprima dar, punându amendoue elementele de compozițiune neschimbate lângă o laltă. Dece se chiamă chinezesce *șî*, doue *eul*, doue-deci = *eul-șî*. În limba tibetană *cîu* însemnează *dece*, *nyi* doi, *nyi-cîu* doue-deci; în limba burmesă *șî* *dece*, *nhit* doi, *nhit-șî* doue-deci. Cu totul altfel limba francesă, italiană, englesă, etc. Francesii ȕicu *vingt*. Ce este *vingt*? Nimeni din popor nu are consciință despre cuprinsul lui; Francesii ilu învață pe dinafară din tată în fiu. Dacă analizăm ănsă și urmărimu acestu

cuvântu, dămu mai ăntăi de forma lui mai vechie, latină, = *viginti*. *Viginti* corespunde sanscritului *Visanti*. Amândouă se compun din două cuvinte: din *vi* și *santi* sau *ginti*. Acestu *vi* este o corupțiune din *dvis*=doi, precum latinul *bis* este o corupțiune din *dvis*, engl. *twice*, grec. *δις*, care *dis* apare earăși in latinesce in sensul de împărțire in două d. e. *discussio* etc. Ear *santi* sau *ginti* sunt abreviaturi din sanscr. *dasati* care însemnează o decadă, de la *dasan*=dece. *Vingt* spune dar pentru cine scie să'lu asculte, o istorie întreagă și arată prin multe vicisitudini înțelesul împreunatu de două și de dece; dar pentru poporul modernu limba lui este mută. Sonul și sensul s'a coruptu.

Ca toate limbele moderne, a suptu astfel și limba rumână mēduva înțelesului primitivu din trunchiurile celor mai multe cuvinte a le sale, și aceste stau astăzi fără legătură sensuală cu pământul din care provinu, numai ca nisce forme indiferente, ca nisce scheme a le inteligenței, și togmai de aceea ca nisce instrumente apte de a primi sfera și cuprinsul, prin cari le va defini subiectul gânditoru.

Limbele de clasa a treia ne dovedescu dar, că așa numita corupțiune fonetică este unu isvoru nou de înmulțire a limbei prin flecțiuni de cuvinte, cari toate reproducu raporturile subiective între idei. Prin urmare ceea ce numimu noi Logica,

adecă întreaga gramatică a limbei rumâne și a celorlalte limbe arice, și prin aceasta marca lor etnografico-națională, provine din modulațiunile fonetice, și aci vedem cauza adevărat limbistică, pentru care atât limba cât și scrierea trebuie să indice cu cea mai mare chiaritate toate literele flecționare.

Ce voesce acum etimologismul in ortografia rumână? Și cu această ne întorcem din câmpul interesant al filologiei la obiectul disertațiunei noastre. Etimologismul voesce a dechiară de spurie și de falsă metamorfosa fonetică de sute de ani, prin care a trecut limba rumână; voesce a ne aduce gramatica la forma cea mai etimologic pură, a ne aruncă limba cu secole inapoi, încercându-se a stavili fluctuațiunea miilor de ani, prin care a fostu împinsă limba rumână spre desbinarea fonetică de cea latină, limba latină spre desbinare de cea sanscrită, cea sanscrită spre desbinare de o limbă mai vechie, despre care nu mai avem tradițiune contimpurană.

Or care aru fi opiniunea ce o avem despre așa numita corupțiune fonetică, atât remâne constatatu, că această „corupțiune“ este marca distinctivă a limbelor arice și in specie a limbei rumâne și totdeodată legea fatală, după care se metamorfozează limbele noastre până unde le putem urmări in istoria omenirei. Aci unu individ, cu schematisme sale gramaticale, nu poate

să folosească și nu poate să strice nimic. Devoltarea limbei și anume și corupțiunea fonetică este unu productu instinctivu al naturei omenesci și nici odată nu se va plecâ după rațiunea calculătoare a individului. Incercările gramatistilor și a puristilor de a frânge geniul ascunsu al limbei unui poporu prin miclele lor paradigme și teorii au remasu totdeauna și cu dreptu cuvântu fantasmagorii impotente. Din viața Imperatului Tiberius ni se referă, că odată comițend o eroare in contra limbei, Marcellus i-a relevat'o și i-a cores'o; dar Capito, unu altu gramatistiu ce era din intemplare presentu, observâ, că limba Imperatului este limbă bună sau cel puțin dacă nu este indată, va deveni peste curënd. La aceasta ănsă Marcellus respunse: „*Capito este unu mincinosu, Cesare: tu poți acorda împămentenirea cea mare unui omu, dar nici odată unui cuvântu*“.

Scoala etimologică este dar ceva străinu și nenturalu in scrierea limbelor arice; idealul la care aru voi etimologistii să ne aducă ortografia rumână, este maniera turcească, o predilecțiune ce intră dejă in sfera gusturilor, despre care ȕice proverbul latinu că numai este de disputatu.

Ortografia unei limbi, in or ce epocă dată, afară de aceea in care a fostu stabilită, este dejă de la sine destul de osebită de vorbirea aceleiași

epoci. Causa este, că limba se tot modifică pe ne-simțite și lasă astfel ortografia anticată indarătul seu. Când divergința a devenitu prea mare, se nascu revoluțiuni ortografice, cari tindu a da scrierei unu impulsu înainte spre a ajunge propășirea fonetică a limbei. Atunci vorbirea și scrierea earăși se mai identifică până la unu gradu oare care, pentru a reincepe după cătuva timpu același procesu de separare. Este dar siguru, că ortografia ce o vomu stabili noi pentru limba rumână de astăzi, nu va mai corespunde limbei strănepoșilor nostri, ci le va impune sarcina de a o ecilibra din nou după metamorfoza întemplată de acum și până atunci. Cu cât ănsă s'ar mări greutatea pentru noi și s'ar indoi pentru ei, dacă nu amu fixă astăzi o ortografie corespun-
dătoare măcar limbei rumâne din seculul XIX, ei amu augmentă distanța între vorbă și scrisu, potrivit scrierea de astăzi după vorbirea timpurilor de eri, care totuși nici odată nu vor mai re-inviă in limbă. Noi dacă amu putè-o prevedè, amu face bine să introducemu ortografia secului viitor; dar a introduce o ortografie corespun-
dătoare seculilor trecute, aceasta este o procedere, in care din parte-mi nu potu vedè nici o înțelepciune.

In paginile precedente amu demonstratu, că purismul etimologicu incercându-se a sustinè in li-

teratură o stare fonetică, pe care limba a invins'o și din care a eșitu, este unu sistemu imposibilu, și aceasta amu demonstrat'o pe calea istorică a faptelor, indicând legea nestrămutată a perpetuei metamorfose fonetice.

Acum ănsă vomu arătă in teorie psihologică că etimologismul, chiar dacă ar fi cu puțință in faptu, nu ar fi raționalu și ar trebui să fie combătutu ca o pedică pentru desvoltarea intelectuală. —

Or ce cuventu este incorporarea sensibilă a unei noțiuni (a unui conceptu). Noțiunea este o idee (representațiune) formată din alte idei, ear nu dea dreptul prin impresiunea sensibilă. Adecă: consciința noastră primesce din experiență mai multe representațiuni asupra aceluiași felu de obiecte. Unu copilu d. e. are la inceputu despre obiectul masă o idee sau representațiune potrivită numai cu acea masă unică, ce a vedut'o in odaea sa. Mai târziu vede și alte mese, cu patru picioare, cu trei picioare, cu unu picioru, de lemnu, de peatră, de metalu, rotunde, patrute, poligoane etc. Din această sumă de representațiuni relative la același felu de obiecte, consciința lui estrage intr'unu minutu datu și printr'unu procesu ce'lu esplică *Psychologia*, representațiunea lor comună și, lăsând la o parte diferențele de tot individuale a le multelor esemplare din același obiectu, formează *notiunea* acestuia.

Noțiunea (*Begriff*) cuprinde dar esința lucrurilor ce s'au presintatu conștiinței noastre, alegând din ideile lor numai părțile importante și respingând pe celelalte. In acestu procesu de abstracțiune, noțiunile perdu oare cum materialismul representațiunilor primitive și devinu eterice, perdu sensibilitatea și devinu obiecte pure a le gândirei. In lumea fizică d. e. nu există noțiunea *plantă*, ci numai o plantă individuală oare care cu suma ei de calități unice.

Ănsă fiind astfel abstrase noțiunile s'aru perde una in *alta*, dacă n'aru fi fixate prin semne subiective, in locul sensibilităței representațiunilor din cari s'au scosu. Aceste marce subiective pentru distingerea noțiunilor sunt cuvintele. De aceea cuvintele insemnează numai generalități și nu sunt nici odată in stare a esprima individualitatea. Să incercu d. e. a designă prin cuvinte pana, cu care scriu. Voiu dice: *această pană*. Ănsă această pană este or ce pană, in apropierea căreia mă aflu, și numai gestul de a o arătă, o individualizează. *Această pană neagră*; ănsă această pană neagră este or ce pană neagră, in apropierea căreia mă aflu, și așa mai departe: ori cât determinezu pana prin noue adjective, ăi adaugu numai calități generale și nu ajungu nici odată prin limbă a o separa ca exemplaru unicu de toate celelalte. Limba este focul, in care represen-

tațiunile obiectelor își mistuescu toată materialitatea și nu lasă decât idea lor abstrasă și generală.

Ce importanță nemăsurată au noțiunile pentru sufletul omenescu, pentru formarea caracterului, etc., știu toți cei ce s'au ocupatu de această materie. Aci va fi destul a atinge numai unul din efectele lor. Mărginirea cea mare și ne-ajunsul inteligenței omenesci provine din prea puținele reprezentațiuni, ce le poate cuprinde conștiința de odată. Deabia trei — patru reprezentațiuni ocupă in același timp atențiunea noastră ; totu ce trece peste acest numeru, dispare de regulă din sfera percepțiunei intelectuale și se intunecă. De aci provinu lacunele, unilateralitatea, in genere defectele caracteristice a le inteligenței celor mai mulți oameni. Singurul mijlocu de a remedia in parte acestui inconvenientu, este de a introduce in conștiință noțiunile generale in locul reprezentărilor sensibile și de a avé astfel in același cercu mărginitu al conștiinței esința unui câmpu foarte intinsu de reprezentațiuni experimentate. Astfel pe când simplul grădinaru își incarcă conștiința și memoria cu reprezentațiunile individuale a le fiecărui exemplaru de flori ce le cultivă, și prin aceasta nu are inteligența liberă pentru alte gândiri, naturalistul scientificu primesce numai noțiunile generali despre felurile plântelor, are in extractu esința tuturor, și inteli-

gînța lui rămăne liberă a concepe alte tărămuri a le naturei și a forma astfel o sciință universală. Fiindcă dar noțiunile cuprindu mai puțin decăt reprezentațiunile originarie, ănsă conținu toată esința lor, de aceea operațiunea cu ele este cea mai potrivită repejunei de progresu in inteligînța omească, pe cînd cei ce operează numai cu reprezentațiuni, poartă cu sine masa greoaie și superfluă a sensibilităței, și își intărđie și își incurcă prospectul. Astfel intrebuițarea noțiunilor este de comparatu operărei cu quintesente in locul specialelor de plante, cu chinina in locu de chină, și noțiunea se rapoartă la reprezentațiune ca formula algebraică la calculul cu cifre sau ca logaritmul la numărul seu. Togmai prin această libertate a generalizărei este omul in stare a și concentra mintea și a căștiga acea circumspecțiune peste unu cîmpu vastu de experiențe, ce'lu distinge de toate celelalte ființe e le naturei. Elu nu este uimitu și cutrupitu prin varietatea infinită a indiviđilor din natură și nu este, ca animalul, fatalminte legatu de impresiunea momentului: ci liberu aruncă căutătura abstracțiunei in Universu și reduce massa, multiplă și extensivă la o cătățime mărginită dar intensivă, scoate in idei sucu și mēduva objectelor și astfel domnindu peste ele, căștiga locul și timpul de a le compara intre sine și cu trecutul și viitorul, și formează din ceea ce

năvălea în capul său ca unu chaosu orbu al întemplerii sfera luminată și regulată a inteligenței.

Noțiunile sunt dar productul celu mai importantu, productul specificu al rațiunei omenesci. Țnsă ele se modifică, își schimbă conținutul, devinu mai abstracte, după cum se modifică și progresul cunoscințelor omenesci.

Să comparămu d. e. noțiunea scrierei, precum s'a putut află în conștiința Romanilor, cu aceeași noțiune în conștiința noastră după atâtea descoperiri geografice. Romanii timpului din urmă e probabilu că nu cunoscneau decât alfabetul lor cadmeicu, celu grecescu și hieroglifile. Despre scrierea pitorească, despre nodurile peruviane, despre Cua-lele chinezesci, despre silabarul Iaponilor etc. nu aveau vre o idee și astfel le lipseau părți esențiale pentru ași forma o noțiune generală despre scriere, precum o avem noi. Țnsă nu numai la obiecte de cultură științifică există diferența: mai toate noțiunile popoarelor moderne sunt osebite de aceleași noțiuni antice. Altă idee are Rumanul și altă idee avea Romanul despre pământu, despre îngrășarea lui, despre mașine agricole, despre vestminte, despre căi de comunicațiune, despre sufletu, despre guvernul, despre religione etc. etc., așa încât astăzi cu greu se va găsi o noțiune modernă congruentă cu cea antică corespunzătoare. De regulă noțiunile posterioare sunt

mai generale decât cele primitive, și inteligența popoarelor în sumă totală face unu progresu pronunțatu spre abstracțiune.

Paralel cu această straformare tăcută a cuprinsului noțiunilor în laboratoriu intelectualu al omenirii, merge o schimbare corespunzătoare a formelor lor esterne, adică a cuvintelor. Când pentru prima oară se dă unei noțiuni numele, adică cuvântul seu, partea principală a sonurilor acestui cuvântu se ia de regulă din sonurile reprezentațiunilor nemijlocite, din care s'a formatu noțiunea. Ele sunt dar o imagine fidelă a gradului de abstracțiune, pe care se aflau oamenii în timpul când au botezatu tēnera noțiune. Până când inteligența poporului se află pe aceeași treaptă de abstracțiune, până atunci sonurile pēstrează unu înțelesu primitivu al lor și din această cauză sunt respectate. Indată ce ănsă poporul face unu progresu de abstracțiune în privința cuprinsului aceleiași noțiuni, se desface legătura ce o unea cu reprezentațiunile mai materiale și mai mărginite de la începutu, sonurile ei primitive își perdu înțelesul și, ne mai avēnd pentru ce se fie respectate, se modifică și se „corumpu“ foneticesce.

Să luămu de exemplu noțiunea și cuvântulu *omu*. Pentru Romanii cei vechi omul era cea mai importantă făptură din pământu, adică din *humă*; de aceea sonurile numelui lui aminteau această

origine și vor fi fostu în vremea vechie *humo*; mai pe urmă ănsă s'a perdutu din cuprinsul noțiunii reminiscența nemijlocită a acelei origine terestre, și de îndată inceptu a se perde și sonurile primitive: din *humo* se uită *u* și face *homo*, în fine Rumăniî uită și pe *h*, și facu *omu*; și aceasta cu totu dreptul, fiindcă omul nostru este mai ăntăi de toate o ființă intelectuală, și nimeni, pronunțând numele lui, nu se mai gândesee și nu trebuie să se mai gândească la *humă*.

Cuvântul francesu *espîegle*, analizatu la pag. 131, se spunea și se scriea într'unu timpu *ulespîegle*: era togmai timpul, unde cu numele individului *Eulenspîegel* se botezase noțiunea vicleniilor lui. Generațiunile următoare ănsă se gândiră numai la aceste fapte în genere și uitară personalitatea de care erau legate; de îndată cuvântul *ulespîegle* se corumpe, se face *espîegle* și nimeni nu va pute opri, ca mîne poimăne să nu se corumpă și mai mult după legea eufonică a limbei francese.

Bumper englezesece însemnează unu paharu plinu. Urmărindu'lu în timpuri mai vechi, ilu aflămu sub forma de *bomper*, pe urmă *bompere*, în fine *bonpere*, și cu această ultimă formă îi dămu de originea normană. Normanii din Bretagne, catolici credincioși, aveau obiceiul de a închină la începutul or cărui ospetu primul paharu Papei de la Roma, bunului părinte—*au bon père!* De aci a re-

masu numele de *bon père* primului paharu plinu in genere, ce se inchină la unu ospețu, apoi s'a generalizatu și mai mult și s'a intrebuintatu pentru or ce paharu plinu. Din acelu minutu, legătura cu *bon père* nu mai exista și sonurile lui au inceputu a se modifica. Astăzi sub *bumper nimeni* nu vede pe Papa de la Roma, și de aceea unu ortografu etimologistu nu ar avè dreptu a sili pe Englezi să scrie *bonper* in locu de *bumper*, pentru a'și aminti originea. Consciința acestei origini este stinsă in poporul lor, și ortografia va fi cea *din urmă* a o reinvia.

Noțiunea ne apare in această privință ca unu balonu aerostaticu, care incepe a se înalță deasupra pământului representațiunilor din care s'a născutu. La inceputu, o sumă de sonuri primitive ilu leagă încă de originea sa telurică; ănsă in porțiunea, cu care conținutul seu se umple de materia eterică ce'i este destinată, repulsiunea in contra pământului devine mai mare, până când in fine rupe funiile injositoare și se înalță intr'o sferă, unde nimic nu'i mai amintesce substratul materialu, *din care a pornitu*. —

Care ar fi acum rezultatul etimologismului in scrierea și vorbirea rumână?

Etimologismul ar sili poporul Rumănu să revină la sonurile primitive ce corespundeau unui gradu

de dezvoltare a noțiunilor lui, peste care astăzi a trecut de mult. Etimologismul ar voi să restringă inteligența noțiunilor noastre și să le forțeze în forma materială primitivă, pe care ele au spart'o de atâta timpu, fiindcă devenise prea strimță pentru spiritul lor de generalitate.

De ce amu mai scrie noi astăzi *mesa* în locu *masă*? Scimu bine, că în scriptele rumâne vechi se află *measă*, mai nainte poate *messa*, în fine la Latini *mensa*. Dar aflarea formelor acestora nu poate contribui întru nimic a ne face să ne schimbăm *masa* noastră din ceea ce este. Latinii aveau unu bunu cuventu să scrie și să vorbească *mensa*. *Mensa* lor sta în legătură cu vechiul *meno*, de unde *eminere* = a fi înalțatu, și însemna la începutu or ce lucru pro-eminentu sau înalțatu: masă, bancă, scena pe care se presintau sclavii pentru a fi vânduți, etc. Dar *masa* noastră nu scie nimic din toate aceste, și fiindcă a perdutu înțelesul primitivu al legăturii cu *meno*, nu mai are nici o cauză de a'i păstră literele.

Etimologistii ne indatorescu a vorbi, sau cel puțin a scrie, *anima* în locu de *inimă*, ținând că *i* este „spuriu“. Dar *inima* noastră nu mai are a face cu *anima* vechie, și *i* stă acolo togmai pentru a arătă, că nu mai are a face. *Anima* era în legătură cu *ἄω* = a sufla, a respira, și însemna mai ăntăi principiul respirațiunii materiale și de-

veni apoi principiul vieții intelectuale, sufletu, curagiu, etc., ănsă in perpetuă amintire a acelei origini fiziologice, din care causă se și scria intr'unu timpu pentru mai multă imitare *hanima*. Dar *inima* noastră a devenitu astăzi altceva: ea este locașul sentimental de durere și de bucurie și nu mai este resuflarea brută *hanima*, care a datu origine numelui anticu. Etc. etc. —

Speru, că cele espuse vor fi de ajunsu pentru a constată, că regenerarea dialectică și ceea ce numescu etimologisti corupțiune fonetică este propria viață a limbei și a inteligenței unui poporu, și că nimeni nu are dreptul de a li se oppune din plăcerea de a vedè derivațiunile lui etimologice espimate prin litere.

Noi, care amu fost conduși spre aceste cercetări mai mult din interesul lor filosoficu, amu propune atențiunei și verificărei filologilor nepărtinitori următoarea lege psihologico-limbistică: Ceea ce susține sonurile unui cuventu in unirea lor integrală, este consciința înțelesului lor primitivu. Indată ce inteligența poporului a modificatu acestu înțelesu primitivu, generalizându'lu și desfăcându'lu de originea materială, viața conservativă a sonurilor s'a stinsu. De aci incolo ele se prefacu, se inmoaie, se corumpu, se perdu, și din intregul lor primitivu remănu numai câteva sonuri reci, drept semne pentru noțiunea arbitrară, ce și-a formăt'o

poporul. Tot astfel la moartea unui organismu incetează puterile ce i-au susținutu până atunci unitatea organică, și inceptu a lucră puterile chimice, cari in sensul organismului descompunu și distingu, ear in sensul lor compunu și crează noue formațiuni cu o nouă viață.

„Corupțiunea fonetică“ incepte dar intr'o limbă atunci, când mintea poporului a făcutu unu progresu așa de insemnatu in abstracțiune, încât a perduu legătura materială pentru o mare parte din cuvinte. Corupțiunea odată inceptută din această cauză legală, nu se mai poate opri, ea se întinde egalmente peste toate cuvintele, și peste multe numai din cauză eufonică. Dar totdeauna incepterea ei este unu semnu de progresu al noțiunilor poporului, in care se întemplă.

Etimologistii susținendu cu or ce prețu literele vechi, din cari a dispărutu înțelesul, facu ca Egiptenii, cari inbalsamau mumiele fără viață, uitând amândoi, că descompunerea și reformațiunea corpurilor este unu procesu de o egală importanță cu forma lor organică de la inceptutu.

Aceste sunt cauzele istorice și teoretice, pentru care etimologismul in ortografia rumână ne pare pe cât imposibilu, pe atât nerăționalu.

VERIFICAT
1987

